

COLECȚIA BIOGRAFII ARĂDENE

SERIA PERSONALITĂȚI POLITICE

Laurențiu Oanea

Dr. Ștefan Cicio-Pop

*Un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania
și părțile românești din Ungaria
1865-1934*

EDITURA GUTENBERG UNIVERS

<https://biblioteca-digitala.ro>

Dr. Ștefan Cicio-Pop

*Un titan în luptele național-politice ale românilor din
Transilvania și părțile românești din Ungaria
1865-1934*

Laurențiu Oanea

Dr. Ștefan Cicio-Pop

*Un titan în luptele național-politice ale românilor din
Transilvania și părțile românești din Ungaria
1865-1934*

Ediție îngrijită, studiul introductiv,
note, anexe, glosar, album de Felicia Aneta Oarcea

Editura Gutenberg Univers
Arad, 2008

Proiect editorial coordonat de Complexul Muzeal Arad, Biblioteca județeană „A.D.Xenopol” Arad și finanțat de Consiliul Județean Arad

Referent științific: prof. univ. dr. Ioan Munteanu

Coperta: dr. Onisim Colta

Fotografii: Florin Mărginean

Mulumesc tuturor colaboratorilor:

prof. univ. dr. Vasile Popeangă

Biblioteca Brukenthal, Sibiu

Dr. Constantin Ittu

Rodica Sinca

Complexul Muzeal Arad

Dr. Peter Hügel

Dr. Augustin Mureșan

Sprijin logistic: Natalia Dascăl, Delia Kelemen

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OANEA, LAURENȚIU

Dr. Ștefan Cicio-Pop: un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria: 1865-1934 / Laurențiu Oanea; ed. îngrijită de Felicia Aneta-Oarcea.

– Arad: Gutenberg Univers, 2008

ISBN 978-973-1869-28-5

I. Oarcea, Felicia-Aneta (ed.)

94(498)“19” Cicio-Pop,Șt.

929 Cicio-Pop,Șt.

**Editura Gutenberg Univers Arad –
Editură acreditată de C.N.C.S.I.S. COD 272**

Tipărit la S.C. Gutenberg S.A. Arad
Calea Victoriei 41-43

Tel.: 0257/230670; Fax: 0257/254339

E-mail: gutenberg@arad.astral.ro

Cuprins

Cuvânt înainte / 7

Studiu introductiv / 10

Laurențiu Oanea (1888-1970). Repere biografice / 15

Anexa 1 / 21

Dr. Laurențiu Oanea, fost notar (secretar) al Adunării Naționale de Unire de la Alba-Iulia, *Dr. Ștefan Cicio-Pop. Un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria 1865-1934*

Prefața / 31

Capitolul 1 / 34

Capitolul 2

Epoca memorandistă și a pactului naționalităților 1893-1905

/ 42

Capitolul 3

Perioada luptelor parlamentare 1905-1918 / 64

Capitolul 4

Anul 1918 al împlinirii visului secular de unire a tuturor românilor / 118

Capitolul 5

Pentru consolidarea patriei. Pentru armonie între frați / 162

Glosar / 189

Anexe

Anexa 2 / 193

Anexa 3 / 197

Anexa 4 / 203

Anexa 5 / 205

Anexa 6 / 213

Ștefan Cicio-Pop. Un om. O istorie-Album / 227

Cuvânt înainte

Există oameni asupra cărora destinul și-a pus pecetea, caractere puternice, mânați de idealuri înalte, neegoiste, canalizate spre un țel suprem care îi poartă. O asemenea personalitate avea să devină Ștefan Cicio Pop, cel care încă din copilărie stătuse sub îndrumarea unchiului său, canonicul unit de Gherla, Vasile Pop, de la care, prin adopție, moștenește cel de-al doilea nume.

Ajuns la un moment de răscruce, în ceea ce privea viitoarea carieră profesională, Ștefan C. Pop a urmat sfatul unchiului său: „Ștefane! Dorința mea este să-ți ici ca îndrumător testamentul lui Avram Iancu, făcut în Câmpeni, la 20 decembrie 1850, care spune: „Voiesc dar și hotărât dispun, ca după moartea mea toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii pentru ajutor la înființarea unei academii de drepturi, care crezând că luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile națiunii mele”. Apoi, Vasile Pop a continuat: Voinic ești, voce puternică ai, minte ai, îndrăzneală și curajul de luptă în viață nu-ți lipsește, primește deci sfatul meu și să urmezi academia de drepturi ca să poți apăra nația noastră românească. Vezi singur că apăsările sunt tot mai grele”.

Prin valorificarea manuscrisului *Dr. Ștefan Cicio-Pop Un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria 1865-1934*, redactat de Laurențiu Oanea, se deschide drumul unei viitoare biografii a lui Cicio Pop.

Manuscrisul menționat cuprinde 5 capitole. Primul face referire la perioada prememorandistă, respectiv anii 1865-1891; al doilea la epoca memorandistă și a pactului minorităților (1892-1905), al treilea la perioada luptelor parlamentare (1905-1918), al patrulea la acțiunile național-politice ale anului 1918. Pregătirea și organizarea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, iar primii ani de administrație românească, respectiv până în 1920, alcătuiesc componenta de bază a ultimului capitol.

Întregul material biografic este organizat în jurul acțiunilor și atitudinilor lui Ștefan C. Pop. A urmat școala primară și o parte din cursurile liceale la Gherla, apoi de la 16 ani, a continuat la Sibiu. Cu bagajul de cunoștințe dobândit s-a înscris la Facultățile de Drept și

Științe economice și politice din Budapesta și Viena. A obținut doctoratul în drept, „magna cum laude” la 13 aprilie 1899. În anii studenției, 1884 și 1887, a desfășurat o activitate apreciabilă în sânul Societăților „România Jună” și „Petru Maior”. Ajuns în Arad, și-a deschis, în 1891, un birou de avocatură. Propria-i casă avea să devină locul marilor decizii istorice.

Debutul politic și de avocat a coincis cu măsurile agrare ale anilor 1892-1896. În numeroasele procese intentate autorităților în problemele urbariale, în litigiile de comasări, de posesie și de reglementare a raporturilor de drept asupra pășunilor, viilor și pentru consolidarea micilor proprietăți țărănești, a obținut decizii favorabile țăranilor din părțile Aradului.

S-a remarcat, de asemenea, în procesele de presă din anul 1892 intentate ziarelor sârbești „Branik” și „Zastava”, care s-au desfășurat în fața Curții cu jurați din Seghedin. A fost desemnat, în anul 1895, ca raportor al proiectului de program la Conferința Naționalităților din Ungaria. În urma dezbaterilor, proiectului de program a fost adoptat cu mare entuziasm.

Reluarea activismului politic a însemnat agravarea abuzurilor autorităților maghiare. În data de 29 aprilie 1903, guvernul maghiar a sistat apariția ziarului „Tribuna” din Sibiu. Rolul acestuia a fost preluat de „Tribuna” din Arad, sub îndrumarea luptătorilor din Arad, între care Ștefan C. Pop și Ioan Russu Șirianu.

Ziarele maghiare au consemnat debutul strălucit al lui Ștefan C. Pop în parlamentul maghiar, în anul 1905, lucru care i-a deschis drumul în a participa la cele mai aprige dispute legate de drepturile naționalităților.

La alegerile electorale din 26 aprilie 1906, Ștefan C. Pop, candidat al P.N.R. a fost învingător, obținând 1261 de voturi, față de contracandidatul său, Gabányi Miklos, cu numai 526.

Între anii 1906-1910 a luat atitudine împotriva proiectelor legii școlare a lui Apponyi.

A inițiat între 22-25 septembrie 1918 consultări cu reprezentanții Partidului Social Democrat. Împreună cu Dr. Alexandru Vaida Voevod au luat măsuri pentru convocarea, în 12 octombrie 1918, a Comitetului Partidului Național Român la Oradea în casa dr. Aurel Lazăr.

În cadrul Adunării Naționale de la 1 Decembrie 1918, Ștefan C. Pop a rostit un cuvânt de deschidere, în care a arătat că Alba Iulia este o „Meca a românilor”.

În ședința din 2 decembrie 1918, printre membrii Consiliului Dirigent a fost numit Ștefan C. Pop. A primit din partea Marelui Sfat Național Român, conducerea resortului armatei naționale și a siguranței publice.

Prin decretul regal nr. 3722 din 17/36 decembrie 1918, a fost numit ministru de Stat fără portofoliu în guvernul de la București, fiind responsabil de armată, siguranță, justiție până la numirea unor consilieri pentru Transilvania. Printre acțiunile sale din anii 1919-1920 amintim: a intervenit în chestiunea Banatului, pentru retragerea trupelor sârbești, a avut un rol important în constituirea Blocului Parlamentar. În ședința camerei deputaților din 11 decembrie 1919, Ștefan C. Pop a apărut principiile proclamate la Adunarea de la Alba Iulia.

Din 20 ianuarie 1920, a fost președinte ad-interim al Consiliului de Miniștri și ministru ad-interim al Afacerilor Externe. În 26 martie 1920, Corpurile legiuitoare ale Blocului partidelor democratice au fost dizolvate prin Decret regal.

Lucrarea constituie o contribuție istoriografică autentică și aduce în atenția cititorului informații prețioase despre oameni și evenimente importante din istoria Transilvaniei.

Prof. univ. dr. Ioan Munteanu

Studiu introductiv

Perenitatea legăturilor de prietenie, culturale ale lui dr. Laurențiu Oanea cu arădenii, de care și-a legat o parte a activității sale, grație lui dr. Ștefan C. Pop, s-a cultivat în timp. Chiar dacă vitregia vremurilor comuniste s-a abătut asupra lui și a familiei, gândirea liberă și pana nu au încetat să stimuleze pulsul istoriei și al memorialisticii.

Prin prieteni, dr. Laurențiu Oanea, ca un profet, a lăsat ca scriitura îmbibată de trăirea martorului ocular-participant și secretar al Adunării Naționale de la Alba-Iulia, 1 decembrie 1918—să fie publicată și răspândită.

Exponent al politicii culturale arădene, animat de spiritul cunoașterii, prof. univ. dr. Vasile Popeangă a mediat ca unele manuscrise ale lui Laurențiu Oanea să fie tipărite, iar altele au ajuns în muzee, așteptându-și taciturne destinul luminării. Cum a ajuns să pătrundă în micul univers al lui L. Oanea, pe cât de insalubru pe atât de plin de geniu ?

Iată ce relatează prof. Popeangă despre întâlnirea pe care a avut-o cu avocatul, secretarul, iar atunci, mă refer la deceniul șapte al secolului XX, memorialistul și istoricul, unor „fapte, împrejurări, luări de hotărâri și atitudini, pe care ceilalți notari (secretari) ai Adunării Naționale, nu le-au cunoscut, îndeplinind mai mult oficiul onorific, în afară de profesorul dr. Silviu Dragomir, eruditul nostru istoric din generația unirii”¹:

„În anul 1967 am continuat să fac câte o scurtă vizită familiei Birtolon ... În 20 martie 1967, de la Ani Pop Birtolon² am primit pentru consultare un manuscris al lui Laurențiu Oanea: Unirea de la Alba Iulia. ... Răsfoind câteva pagini, am citit la pagina 133 informația că Laurențiu Oanea a fost trimis la Iași de către T. Mihali³, Al. Vaida-

¹Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, mss. dactilo, București, iunie 1964, p. 1.

²Este una din fiicele lui Ștefan C. Pop, căsătorită cu Aurel Birtolon.

³Dr. Teodor Mihali (15 martie 1855, Prislop-17 ianuarie 1934), a terminat studiile liceale la Baia Mare și Cluj, Facultatea de drept la Cluj (1880), unde a obținut și titlul de doctor în drept (1883). Din anul 1884 a practicat avocatura în Dej, unde

Voevod⁴ și Emil Hațieganu⁵. Am reținut informațiile și am voit să cunosc omul cu gândul de a mă ajuta în activitatea mea de documentare. I-am aflat adresa: Bulevardul Decebal nr. 10. Ani Pop mi-a spus că locuiește la subsol în propria sa casă. Intrarea se face prin curte pe o scară de serviciu. Dacă doresc să mă primească mai ușor, să bat la una din primele ferestre de la poartă. Erau două ferestre mici ca la subsol.

a înființat Institutul de Credit și Economii „Someșana”. Fiind unul dintre semnatarii „Memorandului” a fost condamnat la doi ani de închisoare la Vaț (1894-1895). A candidat ca deputat pentru cercul Ileana-Mare, pe care îl reprezintă până în anul 1918. A fost vicepreședintele Adunării de la Alba Iulia. A fost prefectul județului Someș, deputat în partidul lui Averescu (1920-1922), membru al Partidului Național Liberal. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2002, pp. 187-188)

⁴Alexandru Vaida-Voevod (27 februarie 1872, Olpreț, Someș-19 martie 1950, Sibiu) a studiat la liceul săsesc din Bistrița și la cel românesc din Brașov. A urmat, apoi, medicina la Universitatea din Viena. În anul 1896 a fost ales membru în comitetul partidului național; în anul 1910 deputat de Făgăraș până în 1918. Nefiind agreeat de maghiari, s-a refugiat la Viena și în Elveția. A citit în Parlamentul maghiar Declarația de autodeterminare a poporului român din Ardeal și Ungaria. A făcut parte din Consiliul Dirigent și a făcut parte din comisia delegată pentru a duce actul unirii la regale Ferdinand. A îndeplinit numeroase funcții politice: ministru al Transilvaniei (17 decembrie 1918-1 decembrie 1919), ministru de externe (1-5 decembrie 1919), ministru de interne (16 noiembrie 1928-7 iunie 1930 și 13 iunie-10 octombrie 1930), prim-ministru (6 iunie-20 octombrie 1932 și 14 ianuarie-14 noiembrie 1933). A fondat în 12 mai 1933 „Frontul Românesc”. A fost ministru de Stat (10 februarie-30 martie 1938), consilier de Coroană (30 martie 1938), ministru de stat (28 iunie-4 iulie 1940). A editat mai multe lucrări. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 879)

⁵Emil Hațieganu (9 decembrie 1878, Tritul de Sus, Cluj-13 mai 1959), jurist, membru al Consiliului Dirigent, apoi al Partidului Național Țărănesc; ministru al Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale în cabinetul de la București al lui Iuliu Maniu, apoi ministru de stat, reprezentând Transilvania, în guverne național-țărăniști; fost profesor universitar la Universitatea din Cluj, membru de onoare al Academiei Române în anul 1945. Arestat și închis în anul 1948. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 391; Adrian Cioroianu, *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie și alte vanități contemporane*, Ed. Polirom, 2002, p. 308; Idem, *Pe urmele lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Ed. Curtea Veche, București, 2005, p. 159)

Pe la începutul lui mai am ajuns din nou la București. În prima zi mi-am rezolvat problemele de învățământ, iar a doua zi dis de dimineață am pornit din Drumul Taberei spre Bulevardul Dacia. Am recunoscut locul și m-am așezat lângă fereastra a doua. Stăpânul locuinței m-a observat, s-a ridicat pe un scaun și a deschis fereastra și m-a întrebat serios: „tot de la Maurer vii?” I-am răspuns zâmbind: „Nu ! Vin de la Arad, unde sunt profesor și vreau să vorbesc cu domnul Laurențiu Oanea”. „Eu sunt”, a răspuns”... în 2-3 minute mă prezentam bătrânului slăbit și stingher într-o cameră simplă de subsol. ... M-a întrebat care-i preocuparea mea din domeniul istoriei, căci Ani Pop l-a prevenit că-l voi vizita. A deschis un dulap și a scos câteva dosare. A început să spună răspicat: „Asta e casa mea și vezi unde stau. Nu mi-au lăsat nici măcar o cameră sănătoasă sau un apartament”. Mi-a spus că are doi fii: unul e în București funcționar, iar altul plecat la studii în Franța s-a stabilit în această țară, unde lucrează în domeniul porturilor maritime. M-a întrebat, pentru orientarea sa, unde locuiesc în Arad și repede și-a amintit spațiul din jurul Căzărni Grănicerilor, afirmând că nu e departe „de casa lui Șt. Cicio Pop, unde am lucrat în toamna anului 1918”.

... Am vizitat de mai multe ori acasă la el pe Laurențiu Oanea. ... l-am întrebat: De ce m-ați considerat de-al lui Maurer” „E o poveste lungă”. Când Maurer voia să meargă în Franța și a constatat că are o presă ostilă, a trimis doi „haiduci de securiști” care m-au întrebat câte și mai câte și dacă nu cunosc pe cineva la ziarul *Le Figaro*. Am spus că da, cunosc, dar e o persoană greu de abordat fiindcă ei sau colegii lor nu i-au dat viză de intrare în România pentru a depune flori la mormântul părinților lui din Cluj. L. Oanea mi-a mărturisit că a presimțit ce-l durea pe Maurer și atunci le-a spus celor doi securiști că nu mai stă de vorbă cu ei, ci numai cu șeful lor după ce va vorbi la telefon cu el. Telefon n-avea pe vremea aceea, dar repede i-a fost instalată o linie și a aflat din gura lui Maurer ce-l durea. A dobândit repede un pașaport cu dată nelimitată pentru șederea în Franța. Mi-a povestit cum s-a dus și s-a reîntors afirmând tăios: „Doresc să mor aici și să fiu înmormântat în pământul țării mele pentru care am luptat. Maurer mi-a promis că voi primi un apartament din casa mea, dar nu s-a ținut de cuvânt. ... L-am rugat pe L. Oanea să ofere Muzeului din

Arad un manuscris care-i va fi onorat. Mie mi-a trimis prin poștă pagini referitoare la Aradul toamnei zbuciumate din 1918⁶.

Urcând spre 80 de ani, L. Oanea era un om lucid, curajos, modest îmbrăcat, trăind în condiții grele și încrezător în dreptatea istoriei. „Comuniștii, pe care i-am apărat la procese, vor pieri fiindcă în sufletul lor nu e pic de credință și omenie. Ține minte ! Poate le vei vedea sfârșitul”. N-am crezut în previziunea lui. Istoria i-a dat însă dreptate”⁷.

Pătrund, și eu, de fiecare dată în așa numitul „depozit”, cuvânt cotidian, aparent fără să stârneasă semantic decât un loc în care au fost sau sunt așezate lucruri aproape uitate, care poată fiecare o poveste. Însă, mă refer, acum, la un „depozit” de muzeu, în care cu multă grijă zac mii de bunuri culturale, care își poartă povara propriei existențe. Mă apropii cu grijă, de un manuscris de-al lui dr. Laurențiu Oanea. Cele 185 de file, în creion, dublate de o alta imprimată cu indigo, de calitate mediocră, învelite într-un dosar ponosit, conțin greutatea faptelor unui om, care a pecetluit destinul românilor transilvăneni: dr. Ștefan C. Pop.

Abia în anul 1964, fostul secretar al Adunării de la Alba Iulia, Dr. Laurențiu Oanea, la cererea unor instituții de cultură prestigioase, din România, a redeschis file din trecutul contemporan lui „... mi-am răscolit dosarele, notele, amintirile ...”⁸. Și poate nu întâmplător, la împlinirea a 30 de ani de la moartea lui Ștefan C. Pop s-a ivit o lucrare biografică, aflată încă în manuscris *Dr. Ștefan Cicio-Pop. Un titan al luptelor național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria. 1865-1934*.

Valorosul manuscris a intrat în patrimoniul Complexului Muzeal Arad, în anul 1972, ca urmare a donației personale a lui dr. Laurențiu Oanea. Presupunem că, a fost adus de către o persoană apropiată lui, dat fiind faptul că trecuse la cele veșnice de aproximativ doi ani.

⁶Este vorba de *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare din lunile oct. și noiembrie 1918*.

⁷Vasile Popcangă, *Participanți la Adunarea Națională de la Alba Iulia pe care i-am cunoscut*, în Alexandru Roz (coord.), „1918-1998. Aradul și Marea Unire”, Ed. Universității “Vasile Goldiș” Arad, 1999, pp. 186-188.

⁸Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, p. 2.

De ce a făcut donația ? Spiritul său vizionar în transformarea istoriei și scrisului istoriografic l-au îndemnat spre un asemenea gest. Intenționalitatea fusese exprimată într-un alt manuscris *Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918* prin cuvintele: „Lucrarea nu va lua calea tiparului în timpul vieții mele, dar am presimțirea sigură, că după trecerea unei perioade de timp, fie copii sau nepoții mei, fie instituțiile de cultură, unde voi depune, câte un exemplar al lucrării ... se vor îngriji de prelucrarea acestor lucrări, a căror popularizare va fi folositoare pentru generațiile viitoare, care nu cunosc îndeajuns istoria vremurilor și a vieții neamului românesc...”⁹.

Abordarea materialului a întâmpinat destule dificultăți, pentru că urma de creion și-a pierdut din vigoare, iar folosirea excesivă a unei singure coli de indigo a îngreunat, parțial, lizibilitatea textului.

Conținutul, însă, te provoacă să te apleci asupra unei memorii subiective, pertinente, care dezvăluie fascicule de istorie, brumate intenționat de mentalități comuniste.

Laurențiu Oanea a fost o voce, care a continuat să strige în deșertul istoric al deceniilor șase-opt ale secolului XX și să afirme ideile libertății gândirii omului.

⁹*Ibidem*, p. 2-3.

Laurențiu Oanea (1888–1970) Repere biografice

Laurențiu Oanea s-a născut în anul 1888 în localitatea Sângeorz Băi (fost Sângeorzul Românesc), din ținuturile năsăudene. Între anii 1899-1907 a învățat la Liceul grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud, ale cărui porți s-au deschis în 4 octombrie 1863. Câțiva ani mai târziu, respectiv în zilele de 3-4 iulie ale anului 1871, aici, a fost organizat primul examen de maturitate. Dintre personalitățile formate în această instituție românească enumerăm: poetul George Coșbuc, istoricul Nicolae Drăganu, Liviu Rebreanu, doar pentru câțiva ani, etc., potrivit lui V. Șotropa, N. Drăganu, *Istoria școlilor năsăudene*, Năsăud, 1913.

Începând din anul 1907 și până în 1911, a urmat cursurile universităților din Cluj, Budapesta, Graz și Viena. După finalizarea studiilor a practicat avocatura în Târgul Mureș, iar din 1919 a cerut să intre în baroul de avocatură al județului Ilfov.

Despre activitatea lui publicistică, putem aminti faptul că, încă din 1908, a fost colaborator al ziarelor transilvănene. După 1918 a scris articole juridice mai ales în „Pandectele Române”.

În viața politică a fost o prezență dinamică. Delegat al Comitetului Național Român din Ardeal, la Iași, și, de asemenea, apropiat al lui Ștefan C. Pop și al familiei sale, i s-a propus să rămână în Arad pentru a contribui la organizarea evenimentul unirii, îndeplinind funcția de secretar al Adunării de la Alba Iulia¹⁰, după ce „destinul m-a rânduit ca—după scăparea din internarea de la Sopron din ani 1917-1918, după eliberare, să fiu lângă și la dispoziția membrilor Marelui Consiliu Național, în calitate de curier, secretar, neobosit executor al poruncilor primite și al însărcinărilor luate asupra mea, de multe ori cu periclitarea vieții”¹¹.

Într-un articol manuscris, îngrijit de către prof. univ. dr. Vasile Popeangă, intitulat *Delegarea mea la guvernul român din Iași* a descris

¹⁰Lucian Predescu, *Enciclopedia României Cugetarea. Material românesc oameni și înfăptuiri*, Ediție anastatică, Ed. Saeculum I. O., Ed. Vestala, București, 1999, p. 610.

¹¹Dr. Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia*, p. 1.

*misiunea sa politică, ca delegat al C.N.R.C., motivele care au provocat-o și sarcinile primite*¹², prezintă traseul și peripețiile acestui drum. Aceasta a fost una dintre delegațiile trimise de Consiliul Național Român la guvernul de la Iași, pentru a face cunoscute realitățile și doleanțele românilor transilvăneni. Celelalte două delegații, ambele plecate de la Arad, au fost: una condusă de profesorul de teologie, viitorul mitropolit al Ardealului, Nicolae Bălan, și căpitanul Victor Precup, iar cealaltă formată din Gheorghe Crișan și Teodor Roxin¹³.

Spicuim câteva fragmente, din care putem desprinde importanța activității sale. „..., chiar în zilele de 1 și 2 noiembrie 1918, m-am declarat gata, cu toate riscurile inerente, să îmi asum sarcina de a trece Carpații în Bucovina și de acolo să ajung cu orice preț la Iași, după ce în Bucovina voi transmite și către factorii în drept comunicările Consiliului Național Român din Transilvania”.

Ajuns la Dej, a primit din partea lui Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod și Emil Hațieganu „... delegația necesară și o scrisoare către guvernul din Iași, verbal dându-mi-se instrucțiunile detaliate cu privire la problemele de soluționat, am plecat către Vatra Dornei”. După ce a ajuns la Iași „am transmis adresa adusă de la Dej, dând tuturor factorilor de conducere toate lămuririle necesare și datele cerute, cu privire la situația din Transilvania ...”¹⁴. S-a solicitat, de asemenea, ajutorul armatei române.

„În ziua de 14 noiembrie 1918, marele stat major ne-a pus la dispoziție două autoturisme militare și un camion cu combustibil, iar din partea guvernului au fost desemnați ca delegați speciali: Solomon Halița, inspector general al învățământului primar în timpul ministeriatului lui Spiru Haret, originar din Sângeorz-Băi, jud. Năsăud, fost prefect de Iași în timpul războiului 1916-1917, și dr. Ioan Bordea, ofițer voluntar ardelean, delegați anume la Dej, ...”. Ei aveau misiunea, pe de-o parte, de a menține legăturile permanente între

¹²Laurențiu Oanea, *Delegarea mea la guvernul român din Iași. Motivele care au provocat-o și sarcinile primite*, apărut sub îngrijirea prof. univ. dr. Vasile Popeangă, în „Anuarul Liceului Pedagogic Arad pe anul școlar 1977-1978”, Arad, 1978, pp. 177-182.

¹³Vasile Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale. 1807-1948, “Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006, pp. 273-274.*

¹⁴Dr. Laurențiu Oanea, *Delegarea mea la guvernul român din Iași. Motivele care au provocat-o și sarcinile primite*, p. 177.

guvernul de la Iași și Reg. 1 de grăniceri din Vatra Dornei, cu marele stat major general al armatei, iar pe de alta de a culege informații din teren referitoare la posibilitățile de aprovizionare a trupelor române care urmau a intra în Transilvania.

„Eu dădusem asigurări că în tot cuprinsul Transilvaniei sunt asigurate posibilitățile de aprovizionare, dar problema era prea importantă ca să nu fie examinată în fața locului ...”.

Despre misiunea lui dr. Laurențiu Oanea la Iași nu aveau cunoștiință decât membrii Consiliului Național Român Central și „..., toți prietenii mei”, fapt pentru care a dorit să rămână în anonim cu scopul de a se putea „întoarce la Dej, Cluj și Arad, ...”¹⁵.

La Iași a primit din partea lui Ion I. C. Brătianu o scrisoare, datată joi 1/14 nov. 1918, adresată Consiliului Național Român Central, a cărei conținut este următorul:

„Cea mai sfântă aspirație a neamului se îndeplinește. Peste suferințele trecătoare, generațiile vor râvni la zilele pe care le trăim.

Fără mirare am văzut că, despărțiți de cele mai grele împrejurări, ne-am regăsit cu aceeași simțire și cu același gând. Grabnică este acum stăpânirea încercărilor vrășmașe ale ungarilor, ale anarhiei, ale demagogiei, prin organizație, prin propagandă, prin forță.

Pentru organizare și propagandă temeiul este firesc: Unirea desăvârșită a tuturor sufletelor și tuturor ținuturilor.

Toți în jurul regelui, care ține drapelul, simbol al acestei uniri.

Dezvoltarea larg democratică: reforme electorale și agrare, condițiuni de viață pentru muncitorime care să le asigure legitimele lor revendicări și parte de folosință la rodul muncii lor.

Azi se grăbește trimiterea forțelor armate, precum s-a cerut.

Reamintind președintelui Dvs. întâlnirea noastră de la Sinaia, după ce fusese primit de regele Carol, vă zic tuturor cu dragoste frățească:

Credința noastră ne-a mântuit. Să pășim înainte cu neclintită încredere în menirea neamului și nețărmuit devotament în serviciul lui”.

¹⁵*Ibidem*, p. 178-179; *Idem, Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare din lunile oct. și noiembrie 1918*, mss. dactilo., f. 2 (se află în original în Arhiva personală a prof. univ. dr. Vasile Popeangă)

Dr. Laurențiu Oanea și-a continuat călătoria pe drumul de întoarcere alături de căpitanul dr. Ioan Boeriu¹⁶, ce s-a oprit la Turda și de locotenentul Gavril Petri. După ce au fost reținuți două zile din cauza zăpezii mari la Pașcani, au continuat călătoria spre Vatra-Dornei și Bistrița, apoi la Dej¹⁷, unde au fost așteptați de membrii locali ai C.N.R.C., Teodor Mihali și dr. Alex. Vaida-Voevod. De la Dej a plecat spre Cluj „...”, iar eu am trecut la Cluj, mi-am procurat o legitimație în limba maghiară din partea Consiliului Național Maghiar din Cluj pentru Comisarul Guvernului Maghiar de la Budapesta din Arad, dr. Varjassy Lajos”, unde s-a creat o situație tensionată între garda românească și cea maghiară din cauza generalului comandant Siegler, apoi, pe timp de noapte din Teiuș spre Arad. ” În ziua de 19 noiembrie 1918, am sosit la Arad. Am tras de-a dreptul la locuința și biroul Președintelui Dr. Ștefan C. Pop, unde am rămas mobilizat până în ziua de 30 noiembrie 1918”.

Aici, „Am înmănat președintelui dr. Ștefan C. Pop scrisoarea adresată dânsului de către Ion I. C. Brătianu, adusă de la Iași și i-am făcut un raport detaliat asupra însărcinărilor avute și a îndeplinirii lor, informându-l și cu privire la rostul și misiunea delegației Guvernului român, rămasă la Dej¹⁸, condusă de Solomon Haliță¹⁹”. În

¹⁶Ioan Boeriu (15 ianuarie 1888, Boerești, Turda-?) a fost avocat și doctor în drept. Liberal ca orientare politică, fiind ales deputat între anii 1919-1920; 1922-1926 și senator în intervalul 1927-1928 și 1931-1932. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 109; Iosif Blaga, *Anuarul Liceului Ortodox Român "Andrei Șaguna" din Brașov (LX și XLI) Anul Jubiliar: 1924-1925-Al 75-lea an școlar*, Tipografia A. Mureșianu: Branisce & Co. / Brașov, 1925, pp. CXXXIV) A nu se confunda cu generalul Ioan Boeriu (vezi cap. 5, nota 3).

¹⁷”La Dej am raportat toate cele necesare aduse de la Iași pentru dr. Teodor Mihali și dr. Alexandru Vaida-Voevod.” (dr. Dr. Laurențiu Oanea, *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare*, f. 2)

¹⁸dr. Dr. Laurențiu Oanea, *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare*, f. 2-3.

¹⁹Solomon Haliță (1859, Sângiorz, Bistrița Năsăud-?) a studiat în Năsăud și Viena, activând în cadrul societății ”România Jună”. După finalizarea studiilor universitare, în anul 1883, a fost profesor la Dorohoi, Galați și Bârlad, unde a fondat revista „Gh. Lazăr” (1887-1889). La Galați a înființat „Asociația corpului didactic”. A fost, apoi, numit de către Spiru Haret, inspector al învățământului. După ce, în 1905, a fost transferat la Iași, în noiembrie 1918 a dat sprijin delegației Consiliului Național Român, condusă de Nicolae Bălan și căpitanul Victor Precup. (Vasile Popeangă, *Școala românească din Transilvania în perioada*

urma raportului întocmit de dr. Laurențiu Oanea, care a fost analizat de dr. Ștefan C. Pop, președintele C.N.R.C., au fost întruniți toți membrii într-o ședință în cadrul căreia urmau să fie luate măsurile necesare ce se impuneau în realizarea actului unirii²⁰.

Merită amintit finalul manuscrisului dactilo *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare din lunile oct. și noiembrie 1918**, care pomenește despre un moment critic din viața lui Ștefan C. Pop: „După 25 noiembrie 1918, flagelul gripei spaniole a doborât pe mulți activiști istoviți de munca continuă și a obligat la pat și pe președintele Consiliului Național Dr. Ștefan C. Pop, cu tot organismul său robust.

Acesta în zilele de 27 și 28 noiembrie 1918, se găsea în pat cu o temperatură de 38-40 grade, dar a fost supus unui tratament radical, dânsul cerând medicilor să-i reducă temperatura deoarece nici o putere pe lume nu-l va putea reține, ca să nu poată deschide Adunarea Națională de la Alba Iulia, chiar dacă, după aceea, i-ar urma moartea.

Destinul a vrut ca dorința lui să se împlinească.

Pe ziua de 29 noiembrie 1918 febra lui a început să scoboare și a fost posibil ca în ziua de 30 noiembrie 1918 să nu mai aibă temperatură, încât în acea zi de sâmbătă, 30 noiembrie 1918, orele 10 dimineața, trenul special pus la dispoziția membrilor Consiliului Național Central din Arad, împreună cu întreg publicul românesc al Aradului și al regiunii Arădane și Crișene, a putut pleca la Alba Iulia, unde la orele 13 după amiază ni s-a făcut o primire triumfală²¹.

După Unire, Laurențiu Oanea a fost deputat de Năsăud între anii 1919, 1920, 1926, 1927 și senator în anul 1931. Cu prilejul împlinirii a 13 ani de la unirea din 1918 a rostit un discurs al cărui conținut a fost publicat de către prof. univ. dr. Gheorghe Sbârnă. Din acesta desprindem menirea unirii, care „completează cununa unității

1867-1918 și lupta sa pentru unire, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 127.)

²⁰dr. Dr. Laurențiu Oanea, *Delegarea mea la guvernul român din Iași. Motivele care au provocat-o și sarcinile primite*, pp. 179-182; Idem, *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare*, f. 3-4.

*Manuscrisul dactilo *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare...* va constitui Anexa 1.

²¹dr. Laurențiu Oanea, *Aradul. Centrul acțiunilor național-revoluționare...*, f. 4-5.

naționale”, iar România „a fost răscumpărată cu suferințe de veacuri și botezate cu sângele celor 800.000 morți pe culmile Carpaților”. Își încheie cuvântul cu următoarele rânduri: „... să rugăm Providența să ne întărească credința în destinele acestui neam, să ne înalțe inimile pentru a înlătura dintre noi toată vrășmășia și neînțelegerile dintre frați, ...”²².

Ca titluri onorifice putem menționa că, din anul 1930, a fost ales președinte al Uniunii foștilor întemnițați și internați din motive politice.

Dintre lucrările lui amintim *România și Statul romano-catolic unguresc din Transilvania*, București, 1932; *Mesajul Tronului*, 1935²³.

De asemenea s-au păstrat lucrări în manuscris, semnate: *Dr. Ștefan Cicio-Pop-Un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria, 1865-1934*, București, 1964; *Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, București, iunie 1964; *Districtul grăniceresc al Năsăudului și comunitatea sa de avere*.

Potriviț certificatului de deces, dr. Laurențiu Oanea s-a stins din viață în 29 martie 1970, la București.

Chiar dacă a locuit în subsolul propriei sale case, singur, în condiții insalubre, a închis ochii cu o împăcare a propriului sine cu evenimentialul politic și cotidian. Harul scriitoricesc l-a ajutat să supraviețuiască, într-o lume cu valori mediocre.

La împlinirea a 90 de ani de la marele Act al Unirii Românilor, înscriem între activitățile culturale, tipărirea valorosului manuscris.

²²Gheorghe Sbârna, *Marea Unire în Parlamentul României*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, p. 134.

²³Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 610.

Anexa 1

A R A D U L

CENTRUL ACTIUNILOR NATIONAL - REVOLUTIONARE DIN LUNILE OCT. SI NOIEMBRII
1918.

Doct. Laurențiu Canea

Proclamația împăratului Carol al Austro-Ungarei, lansată la 5. oct. 1918, prin care încuviința, pentru națiunile din cuprinsul Austriei, dreptul la libera hotărâre a organizării lor în stat, dar cu rezerva ca: "Integritatea țării de sub coroana magară să nu fie nici decum atinsă" - a fost semnalul de alarmă, care a ocazionat intrarea în acțiune și mobilizarea întregului popor român din Transilvania, Ungaria și Bucovina.

Deputații Romini, Dr. Ștefan C. Pop și Dr. Alex. Vaida Voevod, au luat măsuri de convocarea pe ziua de 12. oct. 1918 a unei ședințe comune a Comitetului Național Român și a Comitetului Partidului Social Democrat - Secția Română, cu care se stabilise o conlucrare politică armonioasă pe bază de paritate.

Ședința s-a ținut în Oradia în casele lui Dr. Aurel Lasar, deoarece organele lui Tisza István luase măsuri la Arad ca toți participanții să fie arestați.

În această istorică ședință s-au adus următoarele hotărâri:

a. Ca organ suprem de reprezentare al națiunii romine, și de acțiune neîntreruptă, s-a instituit Consiliul Național Central al "națiunii Romine din Transilvania și Ungaria" compus din 12 membrii: șase din partea Partidului Național Român și șase din partea Partidului Social Democrat.

b. din Partea Comitetului Național Român au fost aleși: Dr. Ștefan C. Pop, Vasile Goldis, Dr. Teodor Mihali, Dr. Alexandru Vaida Voevod, Dr. Aurel Vlad, și Dr. Aurel Lasar,

Din partea Partidului Social Democrat: Ioan Fluieras, Iosif Jumanca, ing. Enea Trașinari, Tiron Albani, Dumitru Surdu, și Iosif Manciuc.

Ca Președinte al Comitetului Central a fost ales Dr. Ștefan C. Pop, iar sediul Comitetului Național Central al Națiunii Romine din Transilvania și Ungaria a fost desemnat Aradul ca centru de conducere unitară, de propagandă și de organizare;

c. S-a hotărât înființarea de Consilii naționale romine (și de Biruri Naționale în toate comitatele (județele), plășile și comunele din cuprinsul teritoriului locuit de romini din Transilvania și Ungaria.

d. S-a redactat, cu text definitiv, debaratarea de independență, pe care deputatul Dr. Alexandru Vaida Voevod a citit-o în ședința Dietei magare din 18. oct. 1918.

Cu aceasta ruptura națiunii romine din Transilvania și Ungaria a devenit fapt implinit.

Aradul a devenit astfel inima acțiunilor revoluționare
ce au urmat cu începere de la 20 oct. 1918 pînă la Marea
Adunare Națională de la Alba Iulia.

Consiliul Național Central și-a început activitatea în casele Președintelui Dr. Ștefan C. Pop din Arad str. Fabian nr. 7, și în această casă s-au întocmit istoricele documente care apoi s-au răspîndit peste tot prin emisiile Comitetului Central și cu concursul nepriceput al consilierilor și gîrzilor Naționale din cuprinsul teritoriului românesc, fiind difuzate și prin "Ziarul Român" ca organ al Comitetului Central și răspîndite și în presă din străinătate.

În calitate de secretar al Consiliului Central, eu în zilele de 1 pînă la 18 noiembrie 1918, mi-am îndeplinit misiunea grea, ca delegat al consiliului național central la Guvernul din Iași, spre a informa pe conducătorii României deosebite acțiunile întreprinse și asupra situației din Transilvania, printr-o per-tură a primii și a duce la Arad, din partea factorilor răspunzători ai României, toate sfaturile și sugestiile necesare în vederea proclamării Unirii cu țară mamă.

În ziua de 19 noiembrie 1918 m-am putut reîntoarce la Arad, unde și în noaptea am stat la dispoziția Președintelui Dr. Ștefan C. Pop, și am participat la munca neîntreruptă în scopul organizării națiunii și a tuturor factorilor ei, cărora li s-a încredințat sarcinile de organizare, de mobilizare a tuturor conștiințelor rămăsești și de permanentă acțiune pentru buna reușită a Adunării Naționale de Unire.

Voi expune în mod rezumativ actele istorice la care am participat personal și despre care am făcut amintire și în cele două lucrări istorice ale mele :

- UNIREA DE LA ALBA IULIA DIN 1 DECEMBRIE 1918
întocmită în anul 1964 și depusă în manuscris la Institutul de Istorie "A. Iorga" al Academiei RS. România.

- CRONICA VREMILOR TRĂITE ÎN GENERAȚIA UNIRII
AUTOBIOGRAFIE, SCRISĂ ÎN 1966.

De la Iași am plecat către Dej, însoțit de 2 delegați al Guvernului Român, Profesorul Solomon Halița, fost Inspector General al învățămîntului Primar, sub Minis-teriatul lui Spiru Haret, original din comuna mea natală, Sim-borga, și dr. Ioan Bordea delegat din partea Voluntarilor Ardeleni din Moldova.

La Dej am raportat toate cele necesare aduse de Iași pentru dr. Teodor Mihali, și Dr. Alexandru Vaida Voevod, delegații Guvernului Român rămînînd la Dej, iar eu am trecut la Cluj mi-am procurat o legitimație în limba maghiară din partea Consiliului Național Maghiar din Cluj pen-tru - Comisarul Guvernului Maghiar din Budapesta din Arad, Dr. Varjassy "ajos.

În ziua de 19 noiembrie 1918, am sosit la Arad, am tras deodreptul la locuința și biroul Președintelui Dr. Ștefan C. Pop, unde am rămas mobilizat pînă în ziua de 30 noiembrie 1918.

Am înmînat Președintelui Dr. Ștefan C. Pop, scrisoarea adresată dînsului de către Ion F.C. Brăteanu, adusă de la Iași și i-am făcut un raport detaliat asupra înscrisurilor avute și a îndeplinirii lor, informîndu-l și cu privire la rostul și emisiunea delegației Guvernului Român rămasă la Dej, conșusă de Solomon Halilă.

Am luat contact și cu Vasile Golig, cu Ioan Suciu, și ceilalți membri ai Consiliului Central care au luat măsura ca încă în după-amiaza acelei zile din 19 noiembrie 1918 să se țină o ședință plenară al Consiliului Național Central, la care au luat parte membrii care se găseau în Arad, afară de cei din Dej, care au fost puși în cunoștința celor cunoscute la Iași.

În ședința Consiliului Central s-a dat citire textului scrisorii lui Ion I. Brăteanu și s-au ascultat toate lămuririle date de mine, după care Consiliul Național Central a hotărît următoarele:

a. Să se primească sugestia Guvernului Român din Iași și să se caute un 'Modus Vivendi' cu guvernul maghiar din Budapesta în vederea reușitei cât mai bune a Adunării Naționale a cărei convocare a fost decisă definitivă pe ziua de 1 dec. 1918 la Alba Iulia.

b. Tratativile cu Guvernul Maghiar le-a dus Președintele Dr. Ștefan C. Pop, prin bunele oficii ale Comisarului Maghiar și prefect al Aradului Dr. Varjassy Lajos, un intelectual maghiar de o înaltă probitate, bun cunoscător și prieten al Poporului Român.

c. Urmare a acestor tratative, am obținut ca General ^{Wagner} Wagner comandantul Garnizoanei din Cluj, element sovinișt și agitator, să fie revocat.

Profesorul Sovinișt Dr. Apáthy Istvan să fie chemat la Budapesta pe tot timpul pînă la șinerea Adunării Naționale de Romîni.

Administrația Căilor Ferate Ungare (MAV) pe zilele de 30 noiembrie pînă la 2 decembrie 1918, inclusiv să pună la dispoziția Comitetului Național Central din Arad trenuri speciale în tot cuprinsul Transilvaniei și a părților locuite de Romîni din Ungaria, după cererile Consiliilor Naționale și Gărzilor Naționale locale ale romînilor.

Această măsură s-a dovedit cea mai utilă, făcînd posibilă participarea la adunarea de la Alba Iulia a peste 130.000 romîni din cele mai îndepărtate colțuri ale pînutului românesc.

În zile care au urmat după sosirea mea la Arad, Consiliul Național Central și Organele Locale Romîne au ^{realizat} următoarele acte istorice:

1. Manifestul "Către Popoarele Lumii" a fost răspândit în limbile Franceză și Engleză în marele cotidiene din Franța, Anglia, Elveția, Italia, Austria și altele, iar răspunderea netul lui a fost neașteptat de favorabil cauzei națiunii romine.

2. În ziua de 19 noiembrie 1918 seara, s-a ținut la Școala de fete din Arad o întrunire publică cu o foarte numeroasă asistență, fiind pusă în cunoștința situației, a textului scrisorii I.C. Brăteanu adusă de la Iași, și a celorlalte fapte despre situația din Moldova, iar participanții la această adunare, plini de entuziasm, s-au angajat a sta la dispoziția Consiliului Național Central, a conlucra la redacția "Omnul", a activa în consiliu și în Garda Națională locală a ajuta la răspândirea măsurilor de organizare luate de Consiliul Central.

3. În ziua de 20 noiembrie 1918 s-a dat formă definitivă CONVOCĂRII pentru Adunarea Națională fixată la Alba Iulia pe 1 decembrie 1918, semnată de Dr. Ștefan C. Pop ca președinte, și Boebor Gh. Crișan ca secretar, datată în Arad în 7/20 noiembrie 1918, începând cu cuvintele: "Istoria ne cheamă la fapte . . .".

Convocarea a fost publicată în numărul 11, al Ziarului Românul din 8./21 noiembrie 1918.

În această convocare au fost chemați la Alba Iulia toate păturile Sociale ale Națiunii Romine cu mențiunea că se așteaptă a fi prezent însuși poporul român întreg.

Consiliul
În zilele de 21, și până în 29 noiembrie 1918, activitatea membrilor Consiliului Național Central, al Secretarilor, a Directorului Ziarului Românul, Vasile Goldi, a redactorilor, a tuturor intelectualelor din Arad, s-a desfășurat conform programelor și însărcinărilor bine precizate, în vederea reușitei Marelui Adunări Naționale.

În Ziarul Românul nr. 15, din 13./27. noiembrie 1918, s-au publicat punctele de program ale Adunării Naționale și material instructiv către Consiliile și Cărsile Naționale de Prețudindani.

După 25 noiembrie 1918, flagelul gripei spaniole doborât pe mulți activiști, istoriști de munca continuă și a obligat la pat și pe Președintele Consiliului Național Dr. Ștefan C. Pop, cu tot organismul său robust.

Acosta în zilele de 27 și 28 noiembrie 1918, se găsea în pat cu o temperatură de 38 - 40 grade dar a fost supus unui tratament radical, dînsul cerînd medicilor să-i reducă temperatura deoarece nici o putere pe lume nu-l va putea reține, ca să nu poată deschide Adunarea Națională de la Alba Iulia, chiar după aceea, i-ar urma moartea.

Destinul a vrut ca dorința lui să se împlinească.

Pe ziua de 29 noiembrie 1918 febra lui a început să se coboare și a fost posibil ca în ziua de 30 noiembrie 1918 să nu mai aibă temperatură, încît în acea zi de sîmbătă, 30 noiembrie 1918, orele 10 dimineața, trenul special pus la dispoziția membrilor Consiliului Național Central din Arad, împreună cu întreg publicul românesc al Aradului și a regiunii Aradane și Crișane, a putut pleca la Alba Iulia unde la orele 13, după amiază mi s-a făcut o primire triumfală..

Pentru toate aceste fapte săvîrșite în interesul Națiunii Romine, Aradul va rămîne pentru vece înmăris în istoria realizării visului secular de unirea tuturor rominilor, cu litere de aur și va fi cinstit de generațiile de azi și cele viitoare ale Poporului Român unit pentru vece în hotărîrea Teritoriului său național.

Toate acțiunile, pline de entuziasm național din acele zile memorabile, ale Aradului, au fost publicate fidel și de zi în Ziarul Românul de la 20 pînă la 30 noiembrie 1918.

Laurențiu Ciocăneanu

Dr. Laurențiu Oanea

fost notar (secretar) al Adunării Naționale de Unire de la Alba-Iulia

Dr. Ștefan Cicio-Pop

*Un titan în luptele național-politice ale românilor
din Transilvania și părțile românești din Ungaria
1865-1934*

București, 1964

Prefața

Destinul a făcut ca, pe cel mai important document al istoriei poporului român din Transilvania și Ungaria, pe actul Unirii de la Alba Iulia, modestul meu nume să rămână scris alături de cel al neobositului și marelui luptător pentru realizarea idealului nostru național de unire al tuturor românilor care a fost Dr. Ștefan Cicio-Pop.

Pergamentul Unirii, pregătit de mine în Sibiu, cu care Delegația desemnată de Marele Sfat Național avea să prezinte Regelului Ferdinand I la București hotărârile Adunării Naționale de la 1 Decembrie 1918 st. n. a fost semnat de vicepreședintele dr. Ștefan C. Pop și de mine ca notar (secretar) al Marelui Sfat Național.

După încheierea ședințelor Marelui Sfat Național din 2 decembrie 1918, dr. Ștefan C. Pop mi-a cerut ca să nu mă reîntorc la Năsăud și Radna, ci să primesc a fi secretarul Resortului Armatei și Siguranței din Consiliul Dirigent, care îi fusese încredințat, spre conducere, ceea ce mi-am socotit a primi, ca o datorie patriotică și astfel, am ajuns să pot contribui la uriașa muncă, acțiune și biruință, desfășurată de Dr. Ștefan C. Pop de la 3 Decembrie 1918 până la 4 Iunie 1920, data semnării Tratatului de Pace cu Ungaria la Trianon, prin care Conferința de Pace de la Paris, a confirmat hotărârile Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 și de Unirea Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria cu România, după ce Dr. Ștefan C. Pop, a îndrumat și condus, în sânul Consiliului Dirigent, apoi ca ministru în guvernul central, acțiunea de extindere a suveranității Natului român asupra întregului teritoriu, unit cu România prin rezoluția de la Alba-Iulia, dărâmand cele trei linii de demarcație și înlăturând multe piedici și învingând toate greutățile ivite în realizarea înstăpânirii puterii de stat a României asupra teritoriilor reunite cu Țara Mamă.

Fiind singurul în viață dintre foștii săi colaboratori mi-am socotit de datorie să înscriu în această lucrare toate momentele mari istorice, petrecute între 1865-1934 în viața poporului român, la care a luat parte marele luptător, strângând într-un mănunchiu bine încheșat principalele faze ale muncii sale și a luptelor, pe care le-a purtat cu două obiective bine precizate, de la care niciodată nu s-a

abătut: cultivarea și ținerea totdeauna trează a conștiinței naționale a țărănimii române din Transilvania și Ungaria și ducerea cu îndrăzneală și fără șovăire a luptelor naționale din anii 1892-1918 – finalitate mărturisită fără teamă a acestor lupte fiind dezvăluirea neamului românesc de sub jugul aristocrației maghiare și unirea tuturor românilor într-un stat național, odată cu eliberarea celorlalte naționalități surori subjugate din Ungaria sârbă și slovacă, cu ale căror conducători a conlucrat sistematic de la 1894-1918.

Tratarea materialului biografic și istoric o voi face în cinci capitole cu subdiviziunile, necesitate de materialul istoric, ce va fi dezvoltat și anume:

I. Perioada prememorandistă 1865-1891

II. Epoca memorandistă și a pactului minorităților 1892-1905

III. Perioada luptelor parlamentare 1905-1918

IV. Acțiunile național-politice ale anului 1918. Pregătirea și organizarea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

V. După Alba Iulia. Activitatea națională și munca pentru consolidarea României reîntregite

În loc de orice apreciere din partea mea, voi reproduce, sub formă de citat caracterizarea făcută lui Ștefan Cicio-Pop de către dr. Ioan Șerban Basarab, asistent universitar și distins judecător la Înalta Curte de Apel care în Gazeta juridică a Transilvaniei din Brașov, nr. 5-10 din 30 octombrie 1944 închinat comemorării de 50 de ani de la procesul Memorandumului, precum urmează:

„Fără a săvârși impietatea de a adumbrii personalitatea covârșitoare a celorlalți memorandiști – acuzați și apărători niciunul nu a avut norocoasa situație de a-și putea servi neamul în, atâtea împrejurări dificile ale istoriei noastre ca baciul Ștefan Cicio-Pop.

Timp de aproape jumătate de veac, cel mai important din punct de vedere al realizărilor românești, aproape nu a existat acțiune patriotică mai de seamă, al cărei suflet să nu fi fost acest titan al luptelor noastre naționale”.

Șirul lung de acțiuni patriotice va fi tratat pe larg în această lucrare, năzuindu-mă să pun sub ochii cititorului material istoric cu date și fapte inedite din luptele naționale a acestor perioade sau numai menționate sporadic în reportaje ziaristice ori în comentarii și tratate biografice ale atâtor luptători.

Figura luptătorului Ștefan Cicio-Pop stă cu vrednicie alături de falanga celor mai devotați fii ai neamului românesc din Transilvania în lupta pentru dezrobirea neamului și unitatea națională, se impune ca generațiile viitoare să-i cunoască viața, lupta și eroica-i biruință, pusă în slujba țării și a neamului.

București, 1964

Capitolul 1

1) Țara cetății Ciceului, stăpânită de Bogdan Vodă, Ștefăniță Vodă și după 1527 de Petru Rareș, domnii Moldovei, este locul de origine al luptătorului Ștefan Cicio-Pop:

Cronica Moldovei ne expune că regele Matia Corvinul al Ungariei, după împăcarea lui cu Voievodul Ștefan cel Mare al Moldovei, care îl bătuse la Bara, i-a dăruit lui Ștefan al Moldovei țara cetății Ciceului cu cele 60 de sate românești aparținătoare, ca să-i fie adăpost dacă turcii i-ar ocupa Moldova. Ștefan cel Mare primind acel dar nu l-a luat în stăpânire cât a trăit, norocul ajutându-l ca prin vitejia oștirilor sale moldovene să reziste în țara sa.

Numai urmașii săi, Bogdan (1504-1517) și fiul său Ștefăniță Vodă (1517-1527) au stăpânit Ciceul.

În anul 1528 este pomenit de cronică Toma, pârcălabul cetății Ciceului, ceea ce face dovadă că Petru Rareș, *chiar la începutul anului 1528, primul an al domniei* a luat în stăpânire Ciceul și Cetatea de Baltă.

Prin „Învoiala” de la Lipova din mai 1529, regele Ioan Zapolya al Ungariei, pe care îl susținea Petru Rareș împotriva habsburgului Ferdinand, a confirmat stăpânirea domnului Moldovei Petru Rareș peste țara cetății Ciceului și a cetății de Baltă și i-a mai dăruit și orașul Bistrița cu Radna și toate dependențele sale.

În scrisoarea sa către Bistrițeni, Petru Rareș scria: *„Fratele meu regele Ioan mi-a dăruit pe voi, împreună cu toate ținuturile dependente de Bistrița și vă socot ca pe proprii mei credincioși și iobagi”*.

Aristocrații din Solnocul someșan, care erau partizanii lui Ferdinand au urzit un complot și au ucis pe Toma, pârcălabul cetății Ciceului și toate trupele lui Ferdinand au pustiit „cetatea Ciceului.

Drept răzbunare Petru Rareș a poruncit armatei de sus, pusă sub comanda lui Barbovski și Danciul (?) să se îndrepte în marș forțat spre Ciceu”.

„La 24 iunie 1529, oastea Moldovenilor se afla sub zidurile cetății Ciceu, pe care au cuprins-o așezând în ea garnizoană românească”. (Prof. I. Ursu, Petru Rareș. *Biblioteca istorică, nr. 1, București, 1923, pag. 19.*)

Petru Rareș cu întreruperile istorice cunoscute a reocupat și stăpânit cetatea Ciceu până în 1544, când regina Ungariei, Izabella a dat ordin ca cetatea puternică a Ciceului „cea cu turnuri întărite” să fie dărâmată până la temelii, iar dependențele le-a dat domnului Moldovei. „Cronica Secuiască, Székely Kronika” pe 1544 spune: „Țara a distrus cetatea Ciceului și dependențele (teritoriile) le-a dat domnului Moldovei”. (Barabas Samu, „A Szekaly Kronika-Törtenelemi tár”, 1880, p. 634; Historia de rebus Transilvanicis” de Bethlen, Sibiu, 1782 confirmă: arcem Csicso ... Regina Isabella ex consensu Ordinum demoliri curat”, p. 418.)

În acest chip a dispărut cetatea Ciceu însăși, iar ținutul cu cele 60 de sate cu Bistrița și Radna au rămas ca feud al *domnilor Moldovei până după Alexandru Lăpușneanu*.

Între cele 60 de sate care aparțineau țării Ciceului se numără și comuna Șigău, locul de naștere și de fragedă copilărie a marelui luptător și biruitor Ștefan Cicio-Pop.

Așezarea comunei Șigău este plină de pitoresc, situată spre nord de Dejul de azi, pe drumul ce ducea pe crestele dealurilor către masivul Țibleș, dominând Valea Someșului mare către Reteag și Cristurul Ciceului (Cricro-Keresztur) spre est și apoi Valea Someșelor reunite la Dej spre vest.

De pe timpul stăpânirii domnilor Moldovei și până astăzi, Șigăul este curat românesc, o mare parte din familiile Șigăului fiind răzeșe, adică posedând diplome de nobilitate, scutite de iobăgie. Între aceste s-a numărat și familia lui Emanuil Cicio, renumitul și fruntașul „diac” (dascăl) al bisericii din Șigău, care la data de 4 februarie 1861, a luat în căsătorie pe *Măriuța Mînzat alias Pop, sora marelui dascăl al teologilor din Seminariul Episcopiei Unite de la Gherla, canonicul Vasile Pop*¹, care și-a înscris numele în cartea neamului românesc prin educația național-românească și morală, ce s-a dat unui lung șir de teologi români uniți, absolvenți ai seminariului teologic (facultatea teologică) din Gherla, destinați a fi apărătorii și îndrumătorii poporului de țărani, în nordul Transilvaniei, să întărească și să țină trează conștiința națională de la 1873-1894, să formeze generația

¹Vasile Pop (?-aprilie 1894, Gherla) canonic și profesor la Capitulul episcopal unit din Gherla, a dat o educație aleasă nepotului său de soră Ștefan C. Pop, dar și viitorilor preoți, care urmau să servească interesele națiunii române.

Memorandului și, apoi, pe cea a Unirii de la Alba-Iulia, organizată, condusă și apoi consolidată de Ștefan Cicio-Pop, fiul Șigăului din țara Ciceului, al cărui nume „Cicio” l-a purtat cu vrednicie toată viața, alături de cel al marelui unchi și tată adoptiv de „Pop”, nume dat de canonicul Vasile Pop, precum am arătat mai sus la datele biografice.

Hrisovul de nobilitate dat familiei lui Emanuil Cicio conține titulatura „Csicso de Csicso-Keresztur”, legată de localitatea, unde își avea proprietatea, aceea fiind comuna Ciceu, Cristur de astăzi. În documentele oficiale și de stare civilă se păstra numai numele de botez cu prima denumire din numele de nobilitate, în cazul nostru numele de Cicio, exprimat și scris românește.

Același lucru îl găsim în acest ținut la familia „Vaida” din Olpret, la numele cavalerului Leca, nobilul cetății Chioarului (Kövár-Cetatea de piatră), care abandonând numele de Leca, și-a păstrat pe cel de Kövári, care de asemenea a dat buni luptători pentru cauza poporului român din Ungaria și Transilvania.

2) Anul 1865 al nașterii lui Ștefan C. Pop a marcat, în viața poporului român din Transilvania și Ungaria, o cotitură istorică, însemnând începutul epocii luptelor național-politice prememorandiste.

În acest an 1865 este abandonată de curtea Habsburgilor din Viena politica lor bazată pe autonomia principatului ardealului, pe viața parlamentară a Dietei Transilvaniei din Sibiu dintre 1863-1864 și pe puterea naționalităților din Ungaria și s-a trecut treptat la construirea dualismului austro-ungar prin jertfirea naționalităților conlocuitoare din Ungaria: română, sârbă și slovacă, care constituia majoritatea absolută a populației, în favoarea națiunii maghiare, – împăratul și regele Francisc Iosif I adoptând o politică nouă, diametral opusă aceleia pe care a susținut-o și încurajat-o sub era absolutismului 1851-1861, sub dieta din Ardeal, devenind cel mai hotărât factor al Uniunii Ardealului cu Ungaria, anulând întreaga legislație a anilor 1863-1864 prin scoaterea din vigoare a tuturor legilor votate de acea dietă și sancționate de același domnitor.

În vara anului 1866, mitropolitul Șaguna² a mărturisit intimilor săi, *că știe de la însăși Majestatea Sa că „dacă Ungurii vor face concesiuni și Coroana le va face concesiuni și naționalitățile vor fi sacrificate”*.

Zarul fiind aruncat de însuși purtătorul coroanei, urmarea nu putea fi decât *începutul luptelor național-politice ale naționalităților, în primul rând a românilor ca unitate etnică cea mai numeroasă*.

Metodele de luptă au fost cele uzuale în acea epocă: în primul rând calea cererilor, memorande către Monarh, susținute prin publicațiile în presa românească și ale celorlalte naționalități.

Dr. Ioan Rațiu, încă la 31 decembrie 1866, înaintează împăratului, ca Mare Principe al Transilvaniei, memorandumul, prin care se aduceau la cunoștință cererile poporului român, se făcea opunere categorică la Uniunea Ardealului cu Ungaria și se avertiza asupra gravelor consecințe.

Cererile poporului român nu au fost ascultate; la 18 februarie 1867 apare rescriptul regal pentru numirea contelui Andrassy Gyula³ ca prim ministru și ia ființă monarhia dualistă austro-ungară.

Se aranjează alegeri parlamentare pentru ciclul 1869-1872, în care se aleg 24 deputați români.

Se începe lupta parlamentară, dar orice încercare a deputaților celor trei naționalități de a-și afirma și obținere recunoașterea drepturilor legiferate între 1863-1865 sunt zădărnice de deputații maghiari, toți ieșiți numai din aristocrația intolerantă care era stăpână în Ungaria.

În ciclul parlamentar 1872-1875 sunt aleși în dieta din Budapesta 27 deputați români, iar în Casa de sus a magnaților devin membrii mitropoliții români și sârbesc și Alexandru Bohățiel⁴, căpitanul suprem al districtului autonom românesc al Năsăudului.

²Andei Șaguna (9 mai 1828 în Zărnești, jud. Brașov-3 febr. 1916, Sibiu); (date despre activitatea episcopală arădeană: Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2007, pp. 153-164)

³Andrassy Gyula (3 martie 1823-18 februarie 1890) a fost prim-ministru (1867) și ministru de externe al Monarhiei Austro-Ungare pentru scurtă vreme (noiembrie 1871). (Teodor Pavel (coord.), *Gândire politică și imaginar social la popoarele central-est europene. Secolul al XIX-lea. Antologie de texte*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, p. 208)

⁴Alexandru Bohățiel (12 august 1816, Uifalău, Cluj-18 ianuarie 1897) și-a desăvârșit pregătirea profesională la Blaj și Cluj, practicând avocatura. Închis după evenimentele revoluționare pașoptiste a reușit să scape. În anul 1861 a fost

Prin lupta parlamentară nici în acest ciclu dietal nu s-a obținut nimic pentru popoarele conlocuitoare minoritare, dimpotrivă s-au legiferat legi tot mai aspre năzuind spre maghiarizarea naționalităților și afirmarea tot mai puternică a ideii „statului național unitar maghiar” prin contopirea naționalităților.

În cursul acestor ani 1865-1875 propagarea revendicărilor românești, sârbești și slovace se face în formă tot mai intensă prin organele de presă, arătându-se zădărnicia luptei pe cale parlamentară și necesitatea unei lupte în afara parlamentului, în mijlocul popoarelor român, sârb și slovac, prin adunări publice, prin o mai intensă activitate a organismelor culturale și sociale de tot felul.

Un rol de seamă l-a avut și tineretul universitar, organizat în societăți culturale studențești: „România Jună”⁵ în Viena, Soc. „Petru Maior”⁶ în Budapesta și Soc. „Iulia”⁷ în Cluj.

În acest climat politic și național Ștefan C. Pop, împreună cu cele două surori ale sale Ana și Maria, părăsește Șigăul, după despărțenia părintelui lor și trec în casa unchiului și tatălui lor adoptiv, canonicul Vasile Pop din Gherla.

Aici în Gherla urmează cursul școlii primare și o parte din cursul liceal, iar restul îl urmează la Sibiu, trimis de Vasile Pop spre a-și însuși și limba germană, pe lângă cea maghiară, pe care o învățase la Gherla, încât la trecerea examenului de maturitate, elevul Ștefan C. Pop vorbea curent limbile română, maghiară și germană.

Reîntors în casa canonicului Vasile Pop din Gherla, bunul său părinte adoptator, a fost pus în fața problemei de a se decide pentru o

ales căpitan suprem al districtului de grăniceri din Năsăud; a fost deputat în Dieta de la Sibiu (1863-1864) și în cea de la Cluj (1865-1869), opunându-se unirii cu Ungaria. De asemenea, a deținut membralitatea în Casa Magnaților între anii 1886-1897, fiind și președinte al Băncii „Economul” din Cluj. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 112)

⁵Despre Societatea Academică Social-Literară „România Jună”: Eugenia Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din Monarhia Habsburgică 1860-1918*, Bibliotheca musei naposensis XVII, Cluj-Napoca, 1998, pp. 40-48.

⁶Informații despre Societatea de Lectură „Petru Maior”—asociație academică a studenților români din Budapesta: Eugenia Glodariu, *op. cit.*, pp. 51-64.

⁷Date despre Societatea „Iulia” a Studenților Români din Cluj: Eugenia Glodariu, *op. cit.*, pp. 77-81.

profesiune în viață, problemă ce se pune tuturor tinerilor absolvenți ai învățământului mediu.

Hotărârea finală după îndelungate consfătuiri din cercul familiei, a pronunțat-o Vasile Pop prin următoarele cuvinte:

Ștefan! Dorința mea este să-ți iei ca îndrumător testamentul lui Avram Iancu, făcut în Câmpeni, la 20 decembrie 1850, care spune: „Voiesc dar și hotărât dispun, ca după moartea mea, toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii pentru ajutor la înființarea unei academii de drepturi, tare crezând că, luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile națiunii mele”.

Vasile Pop a continuat:

„Voinic ești, voce puternică ai, minte ai, îndrăzneala și curajul de luptă în viață nu-ți lipsește, primește deci sfatul meu și să urmezi academia de drepturi, ca să poți apăra nația noastră românească. Vezi singur, că apăsările sunt tot mai grele”.

Ștefan s-a conformat acestei porunci, care corespundea fondului său sufletesc, plin de iubire și devotament pentru poporul român de țărani, din care a ieșit. S-a înscris și a urmărit cursul facultăților de drept și științe economice și politice la Universitățile din Budapesta și Viena.

În numărul 8 al foii beletristice și literare „Amicul Familiei”, care se edita în Gherla de profesorii de la seminarul teologic și de la Preparandia (Școala Normală) de învățătorii ambele instituții de învățământ românesc ale Episcopiei Unite de Gherla, citim următoarea notă publicistică:

„În 13 aprilie 1889 fu promovat doctor în drepturi candidatul de avocat Ștefan Cicio Pop, nepot de soră și fiu adoptiv al Mgn. Domn Vasile Pop, canonic în Gherla”.

Noi precizăm că promovarea ca doctor a lui Ștefan Cicio Pop s-a făcut cu mențiunea „magna cu laude” – cu mare distincție.

3) Momentele național politice ale vieții poporului român din Transilvania și Ungaria de la 1881-1890 au constituit izvorul din care și-a sorbit Ștefan Cicio-Pop hrana sufletească, care l-a întărit și oțelit pentru luptele ce avea să le inițieze și conducă:

În vârstă de numai 16 ani, în 1881 este trimis la Sibiu să continue cursul superior al liceului.

Era anul memorabil al Conferinței naționale de la Sibiu, în care s-au pus bazele Partidului Național Român, unificat cu bănățenii,

realizându-se astfel organismul politic reprezentativ al națiunii române din Transilvania și Ungaria, unde s-a stabilit programul politic al națiunii române și s-a desfășurat steagul de luptă pentru realizarea revendicărilor românești, steag pe care mai târziu Ștefan C. Pop era chemat de destinul neamului, să-l înalțe cu curaj, îndrăzneală și neclintit devotament la Adunarea Națională convocată de dânsul la Alba Iulia, sub al cărui falduri poporul român din Transilvania și Ungaria și-a afirmat neatârănarea de Ungaria și a proclamat Unirea tuturor românilor.

În acest an 1881 și în ceilalți ce urmau, tânărul elev se adăpa la (fereastra ?) înălțătoarelor cuvântări ce se rosteau și se publicau, își imprima adânc în sufletul și conștiința sa învățămintele ce le înmagazina în acele mărețe zile.

În anii 1884 și 1887 se convoacă și se țin a II și a III-a Conferință națională, ale căror hotărâri și îndemnuri îl găsesc lucrând activ, ca student în drepturi, la Budapesta și Viena, în sânul Societății studențești România Jună și Petru Maior.

În timpul vacanțelor de vară, pe care le petrecea la Gherla în casa lui Vasile Pop, părintele său adoptiv, găsea aceeași atmosferă de mare entuziasm național românesc, în care canonicul Vasile Pop îi făcea educația în același spirit național în care făcea și educația tinerilor teologi din seminarul de sub conducerea sa.

Nu era cu totul lipsită de temeii învinuirea, care, în aprilie 1894, după moartea canonicului Vasile Pop, se aducea prin presa maghiară din Gherla și Cluj, activității canonicului decedat, că: „*Episcopatul din Gherla este patul cald al ciupercilor veninoase ale doco-românismului*”. (nr. 47/1894 al Tribunei Sibiu)

Pentru națiunea română această caracterizare însemna un omagiu adus canonicului scolastic V. Pop, de la capitulul episcopesc din Gherla. Clericii educați la Gherla erau viitori preoți conducători spirituali și îndrumători ai neamului românesc, al căror glas urma să decidă la Alba Iulia unirea cea mare.

Înarmat cu o astfel de educație, după trecerea examenului de avocat, dr. Ștefan Cicio Pop, în anul 1891 își deschide biroul de avocatură în Arad, birou care în 1918 avea să devină sediul istoric al Marelui Comandament organizator al națiunii române în gărzile sale naționale al Sfaturilor naționale, al Manifestului către popoarele

lumii, al convocării Marii adunări Naționale de la Alba Iulia pe data de 1 Decembrie 1918.

Cu profesie abia începută, în anii 1892-1893 și apoi 1894, dr. Ștefan Cicio Pop pășește cu curaj pe arena publică, intră în viața politică, activează ca apărător cu mare răsunset în procesele de presă pornite de procurorii maghiari împotriva muncitorilor de la ziarele românești, slovace și sârbești, despre care voi trata în capitolul următor.

Capitolul 2

Epoca memorandistă și a pactului minorităților (1892-1905)

1. Profesia de avocat pusă în slujba neamului prin apărarea țărănimii în problemele urbariale, în litigiile de comasări, de posesie și de regularea raporturilor de drept asupra pășunilor, viilor și pentru consolidarea proprietăților mici țărănești:

Începutul profesiei de avocat în orașul Arad de către tânărul dr. Ștefan C. Pop a coincis cu marea reformă agrară a anilor 1892-1896 din Ungaria, cunoscută sub numele de „*reglementarea urbarială*”, având ca obiect trecerea proprietăților funciare de la foștii moșieri la marea masă a țărănimii fostă iobagă sau jeleră, pe baza principiului, ca pământul să ajungă la cei care au muncit și îl au în posesie, dreptul de proprietate transformându-se într-un drept de creanțe, urmând ca foștii moșieri să primească sesiuni funciare de stat, drept contravaloare a proprietății.

După patentele imperiale din anii 1853-1854 de sub absolutism, problema urbarială a fost legiferată prin legile maghiare nr. 53 din 1871, nr. 22 din 1873, legea nr. 45 din 1880, legea nr. 24 din 1892 și legea 25 din 1896, aceste două din urmă stabilind bazele procedurale ale regulărilor urbariale cu privire la terenurile agricole arabile, la fânețe, pășunile foste comune, pădurile și la toate pământurile rezultate din desființarea fideicomiselor private și ale comunităților de proprietate pe familii.

Prin marele interes de ordin economic și național pentru țărâtimea românească de la țară, ce-l reprezenta punerea în aplicare a regimului urbarial, problema agrară urbarială a constituit unul dintre punctele programatice ale anilor 1891-1905, date în grija pleiadei de tineri avocați români, specializați în litigiile urbariale.

În fruntea acestora s-a situat de la început avocatul Dr. Ștefan C. Pop din Arad, atât prin pregătirea juridică ce avea în această materie, cât și prin metoda adoptată de a aborda problemele, reușindu-i, ca să obțină, în unele puncte mai neclare ale legilor și ordonanțelor în vigoare, deciziuni favorabile pentru țărâtime chiar de

la Kuria maghiară din Budapesta (Înalta Curte de Casație și Justiție a Ungariei).

Activitatea procesuală urbarială a lui Dr. Ștefan C. Pop a avut răsunset în toate straturile populației din județele Arad, Hunedoara, Cenad și Timiș-Torontal și țărănimea română și chiar și foști iobagi și jeleri maghiari, sârbi și slovaci cereau sfaturile și asistența juridică a avocatului Dr. Ștefan C. Pop.

Principala activitate urbarială și-a desfășurat-o în cercurile Radnei, Șiriei, Borosineului, Băii de Criș și altele învecinate.

O deosebită atențiune a dat țărânimii din cercul Șiriei și a Borosineului căreia i-a rezolvat cele mai complicate procese urbariale, apoi cele de împărțire a pășunilor comune feudale, trecute țărânimii, litigiile cu cumpărările care au fost rezolvate în favoarea românilor, cele de atribuire a terenurilor de vii din această regiune cu culturi viticole intense.

În deceniul ce a urmat după 1892, când s-a pus în aplicare noua procedură urbarială prin legea maghiară nr. 24 din anul 1892, Dr. Ștefan C. Pop a înscris la activul său profesional ca avocat, cea mai impresionantă listă de procese urbariale câștigate de peste 10.000, ceea ce înseamna peste 10.000 de familii țărănești românești, și ale celorlalte naționalități, înzestrate cu mici proprietăți agricole, cu vii, cu fânețe, cu pășuni și cote de pădure, situate în județul Arad în regiunile cele mai fertile.

Rezultatul nu a întârziat a se arăta. Țărănimea l-a îndrăgit, l-a socotit protectorul ei, pe care apoi l-a ales în toate organismele naționale românești, în cele reprezentative ale orașului și județului Arad, împrejurări care i-au ridicat prestigiul personal și profesional și l-a așezat în prima linie a luptătorilor poporului românesc.

În special în cercul electoral al Șiriei, unde a realizat cele mai reușite aplicări largi ale reformelor urbariale, legătura dintre țărănimea română și toate straturile societății și dintre avocatul și mai târziu adoratul lor deputat Dr. Ștefan C. Pop a rămas statornică și atât de solidă, încât nici o barbarie electorală, nici o persecuție administrativă n-a putut-o slăbi.

Dimpotrivă marea masă a țărânimii impunea la viitoarele alegeri parlamentare din 1905, 1906, 1910, tuturor cetățenilor cu drept de vot ca să voteze pe candidatul Dr. Ștefan C. Pop, sub sancțiunea de

a fi excluși din comunele lor aceia, care ar îndrăzni să voteze împotriva lui.

Această legătură dintre avocatul Dr. Ștefan C. Pop și țărănimea șiriană și arădană în general a rămas neîntreruptă toată viața lui.

2) Avocat, apărător criminalist în cele mai răsunătoare procese penale cu caracter politic din epoca memorandistă

Din șirul foarte lung al acestor procese voi pomeni numai câteva cu caracter specific și cu importanță în luptele național-politice ale naționalităților română, sârbă și slovacă, descriind pe scurt ambianța în care au decurs și momentele politice, care le-au generat:

a) La data de 24 ianuarie 1891 ia ființă în București Liga pentru unitatea culturală a tuturor Românilor, care își înscrie între primele lucrări demascarea fărădelegilor autorităților maghiare împotriva poporului român. Presa din Transilvania și Ungaria și cea din România începe o acțiune propagandistică fără precedent.

Studentimea română de la Universitățile din Budapesta, Viena și Cluj întocmește și răspândește vestitul Memoriu al studențimii în 52 de pagini, apare în Iulie 1891, contramemoriul renegatului profesor Moldovan Gergely¹ și după acesta în combatere cunoscuta *Replică* a lui Aurel C. Popovici², în care este atacată fără menajament politica de așteptare a P.N.R. impusă de Vicențiu Babeș³.

¹Moldovan Gergely (1845-?), profesor de limba română la Universitatea din Cluj, care nu a sprijinit mișcarea națională, având o atitudine filomaghiară. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 563)

²A. C. Popovici (4 octombrie 1863, Lugoj–10 februarie 1917, Viena), a absolvit liceul la Lugoj, Brașov și Beiuș, apoi Facultatea de Medicină din Viena, iar din 1888 s-a transferat la Graz. Urmează și cursurile de științe politice. De numele său se leagă celebra „Replică” a studenților români, pentru care a fost condamnat în anul 1893. A activat în domeniul publicisticii, fiind unul dintre întemeietorii institutului tipografic „Minerva” și al ziarului „România Jună”, director al revistei „Liga Română”. În 1915 s-a stabilit la Geneva, iar în anul următor la Viena. (A. C. Popovici, *Naționalism și democrație*, studiu introductiv, îngrijire de ediție, note Constantin Schifirneț, Ed. Albatros, București, 1997, pp. VI-VII)

³Vicențiu Babeș (21 ianuarie 1821, Hodoni, Banat– 22 ianuarie/3 februarie 1907, Budapesta) a fost avocat, profesor, ziarist și om politic român din Banat. A urmat la Timișoara Școala românească de la Biserica Sf. Ilie, apoi cea sârbească, clasele germane; gimnaziul din Timișoara, Seghedin și Carloviț, teologia din

În această atmosferă de înalt patriotism românesc, Dr. Ioan Rațiu convoacă pe zilele de 21/22 ianuarie 1892 vestita Conferință Națională de la Sibiu, care a decis pasivitatea parlamentară și redactarea și înaintarea Memorandului la împăratul Francisc Iosif I peste capul guvernului maghiar din Budapesta.

În vederea conferinței, în prima jumătate a lunii Ianuarie 1892 se țin alegeri de delegați și în Cercul Radnei și Borosineului sunt aleși: Cornel Lazăr⁴ și Dr. Ștefan Cicio-Pop.

Prin această alegere se deschide cariera național-politică a luptătorului Dr. Ștefan C. Pop.

b) Apărător în procesele de presă, pornite în 1892 în fața Curții cu jurați din Seghedin împotriva ziarelor sârbești "Branik" și "Zastava".

Substratul acestor procese de presă este legat de procesul pornit împotriva renumitului luptător slovac Svetozar Hurban⁵ înaintea Curții cu jurați din Pojon (Bratislava de astăzi) pentru că a îndrăznit să denunțe opiniei publice mondiale prin presă procedurală barbară a autorităților maghiare de a răpi de la mamele lor slovace mii de copii mici pe care i-au dus în "Kisededovo-urile" (azilele de copii mici) din șesul Ungariei și i-au maghiarizat complet.

Cele 2 ziare sârbești arătate mai sus au reluat prin presa sârbească această afacere, au criticat-o cerând redarea copiilor la mamele și familiile lor.

Arad; dreptul la Universitatea din Budapesta, de unde a revenit la Arad ca jurat-notar al Tablei Regale judiciare; 1848, diploma de avocat; în 1851 a fost numit secretar la Inalta Curte de Casație și Justiție a imperiului; ales, în 1861, 1865, 1869, 1884 în cercul Sasca Montană, deputat dietal. A fost unul dintre fondatorii P.N.R. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 64)

⁴Cornel Lazăr (10 martie 1863, Beliu, Bihor-1931) a finalizat cursurile gimnaziale la Beiuș și Oradea, apoi a absolvit Institutul Teologic din Arad. Între 1888-1905 a fost preot în Almaș, iar din 9/22 mai 1905 a preluat protopopiatul Hălmașiului. A participat la Adunarea de la Alba Iulia. (detalii despre activitatea sa: Gheorghe Țircuș, *Cornel Lazăr, protopopul Hălmașiului*, în „Ziridava”, XVIII, Arad, 1993, pp. 443-448; preot dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2008, pp. 228-232).

⁵Svetozar Hurban-Vahansky (1847, Hiboke-1916, Martin, Slovacia) a fost politician, care a luptat pentru drepturile națiunii slovace, aflată în Imperiul Austro-Ungar.

Al doilea proces de presă tot în fața Curții cu jurați din Seghedin împotriva ziarului "Zastava" s-a intentat pentru delictul de agitație prin presă, comis prin publicarea în "Zastava" a primirei entuziaste care s-a făcut în luna mai 1892 delegației române de 300 de persoane, deplasată la Viena pentru a preda monarhului Memorandul Românilor, semnat în Sibiu la 26 martie 1892.

În ambele procese de presă apărarea acuzaților a fost făcută în fața Curții cu jurați din Seghedin de avocatul român din Arad, Dr. Ștefan C. Pop.

Comentând discursul de apărare al avocatului Dr. Ștefan C. Pop, ziarul slovac "Narodnie Noviny" scria: Discursul apărătorului român Dr. Ștefan C. Pop a produs o mare impresie, încât însuși ziarul maghiar "Szegedi Naplo" a scris următoarele: "Apărătorul Dr. Ștefan C. Pop din Arad a ținut apoi discursul său în apărare în care a analizat întreaga chestiune despre naționalități cu multă știință și pătrundere, ceea ce nu se poate tăgădui, bineînțeles din punct de vedere al ultraiștilor naționaliști".

Aceste două procese de presă, prin larga publicitate ce li s-a făcut în ziarele din Ungaria și din marile țări ale apusului, au însemnat debutul profesional al lui Dr. Ștefan C. Pop, ca apărător în materia criminală și totodată consacrarea sa în țară și străinătate.

c) Tot în cursul anului 1892, Dr. Ștefan C. Pop a stat în fruntea comitetului de organizare a renumitului Bal românesc din Arad pentru ajutorarea copiilor lipsiți de mijloace, care s-a ținut la 5 martie 1892 și a fost caracterizat de cercurile maghiare ca o provocare a Românilor în centrul Aradului.

d) Ca urmare a refuzului împăratului de a primi delegația de 300 de persoane a poporului român, s-au început furioasele atacuri antiromânești în întreaga presă maghiară "grupul avocaților români din Arad, constituit din Dr. Ștefan C. Pop, Dr. Petru Truția⁶, Dr. Aurel

⁶Dr. Petru Truția (?-12 septembrie 1923), avocat, intrat în baroul arădean în anul 1888, secretar consistorial în Arad, cu atribuții juridice. S-a implicat în procesul de apărare al memorandiștilor, primind în apărare pe Ioan Munteanu, proprietar în Hațeg. A activat, alături de alți avocați arădeni, în "Societatea pentru Fond de Teatru Român", precum și din "Asociațiunea Națională Arădeană". (Dan Demșea, *Avocați români arădeni în a doua jumătate a secolului al XIX-a*, în "Societate și civilizație în Banatul istoric", Ed. Mirton, Timișoara, 2003, pp. 148-149; *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, vol. II, Arad, 1980, 46

Suciu⁷ și Dr. Nicolae Oncu⁸ au iscălit și publicat în "Tribuna" din Sibiu, declarația cunoscută sub numele de "Replica arădană".

Pentru acest act nepatriotic "Camera Advocaților" (Baroul avocațial) din regiunea Arad, pe baza actului de acuzare, întocmit de procurorul cameral (acuzatorul baroului) Péterffy Antal din 2 Iulie 1892, a deschis acțiune disciplinară împotriva acestor 4 avocați români, cerând radierea lor din Colegiul avocaților și interzicerea de a profesa.

Dr. Ștefan C. Pop a înaintat și susținut contestația în apărarea sa și a colegilor săi, care a fost admisă.

De aici înainte în cursul anilor ce au urmat Dr. Ștefan C. Pop nu a lipsit de la inițierea, conducerea sau participarea la toate actele național-politice românești care s-au desfășurat în anii de luptă ce au urmat.

e) Anul 1893 îl începe Dr. Ștefan C. Pop prin inițierea convorbirilor secrete cu delegații sârbi și slovaci în scopul pregătirii actului politic de cea mai mare importanță pentru naționalitățile română, sârbă și slovacă, care s-a realizat în 1895, Alianța Națiunilor din Ungaria. Luni de-a rândul presa maghiară a răscolit opinia publică maghiară împotriva naționalităților, alimentând ura cea mai necruțătoare împotriva popoarelor conlocuitoare.

pp. 81, 97, 99, 105, 122; *Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978, pp. 318, 324, 327, 328, 358, 379)

⁷Dr. Aurel Suciu (1853, Chitihaz, Ungaria-14 februarie 1898, Arad) a absolvit gimnaziul din Bichiș, Szarvas și Beiuș, apoi dreptul la Oradea. După examenul în avocatură din anul 1879, s-a stabilit, în Arad. La 28 aprilie 1881 a fost ales notar al Conferinței alegătorilor români din orașul Arad pentru a-i reprezenta la cea de la Sibiu. Implicat în procesul memorandiștilor a fost închis la Vaț, apărarea fiindu-i asigurată de avocatul I. M. Roșu din Biserica Albă. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 824; Vasile Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale*, p. 161)

⁸Dr. Nicolae Oncu (1843, sat Rișca, Baia de Criș, Hunedoara-31 ianuarie 1914) a urmat școala la Beiuș și Lugoj; Academia de Drept din Oradea, și Viena. Obține titlul de doctor la Bruxelles, completându-și studiile la Paris și Londra; a fost directorul Băncii "Victoria", timp de 15 ani; a influențat viața politică și culturală până în 1912. (detalii despre directoratul la Banca "Victoria", vezi Alexandru Roz, *Nicolae Oncu, directorul Băncii "Victoria" din Arad*, in "Ziridava", XIX-XX, Arad, 1996, pp. 217-221)

S-au înscenat procese de presă împotriva redactorilor de la Tribuna din Sibiu și a Foi Poporului.

Cu privire la procesul de presă pornit în fața Curții cu Jurați din Cluj împotriva redactorilor Tribunei: Balteș⁹, Septimiu Albini, Ioan Rusu Șirianu și Alex. Dordea¹⁰, citez caracterizarea făcută în nr. 195 al Tribunei din 14 Sept. 1893 la pag. 778, prin care se spune:

“Dr. Ștefan C. Pop prin atitudinea sa elegantă, printr-o dicțiune clară și argumentare puternică, a ridicat la un nivel juridic atât de înalt dezbaterea acestui proces, că însăși ungurii s-au rostit în chipul cel mai elogios despre domnia sa.

Di Ștefan C. Pop a făcut în această materie un debut, care este un adevărat eveniment în luptele noastre *politice*”.

Alături de d-sa au pledat și avocații apărători sârbi Dr. Ștefanovici și Dr. Vanovici, ca o colegială reciprocitate pentru apărarea făcută de Ștefan C. Pop în anul premergător 1892 în procesele ziarului “Zastava”.

A produs multe comentarii și ilaritate următoarea apostrofă adresată de către apărătorul Ștefan C. Pop, procurorului general, care susținea acuze în al 11-lea proces de presă contra Tribunei:

Ștefan C. Pop, amintea procurorului general deviza maghiară din timpul absolutismului habsburgic după înfrângerea revoluției din 1848, care suna astfel:

“Nu ne trebuie “Kaiser und Königliches österreichisches Patriotismus”/“Patriotism austriac c(h)ezaro-craiesc”.s.n./

Iar astăzi noi vă răspundem:

“Nici noi nu ne vom omorî după așa-zisul patriotism privilegiat regesc maghiar”. (magyar Királyi szabadalmazott hazafiság)”.

Remarcat în acest fel ca un strălucit apărător în procesele politice, era firesc ca, în cursul anului 1894, Ștefan C. Pop să figureze

⁹Este vorba de Andrei Balteș, director și redactor responsabil la “Tribuna” de Sibiu între 1890-1901. (Gabriela Panțel, *Literatura în “Tribuna” sibiană (1884-1903)*, în “Anuarul Institutului de cercetări socio-umane”, vol. VII-XI, Sibiu, 2000-2004, pp. 51-63)

¹⁰Alexandru Dordea (6 ianuarie 1863, Vale, Sibiu-14 aprilie 1908, București) absolvent al secției de pedagogie a Seminarului teologic Sibiu a activat la “Tribuna” din Sibiu din anul 1886, fiind director și redactor responsabil. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 282-283; Gabriela Panțel, *op. cit.*, pp. 51-63)

ca avocat apărător în procesul Memorandului din Mai 1894 și prin activitatea sa profesională să urce tot mai sus pe scara succeselor în luptele naționale românești.

Tot ce s-a petrecut pe arena națională, politică și publicistică de la 1894 până la proclamarea Unirii tuturor românilor este legat de conlucrarea neobosită a luptătorului neînfricat Dr. Ștefan C. Pop care de la începutul activității sale a pus interesele neamului mai presus de interesele sale personale, familiare și profesionale.

3) Avocat apărător în procesul Memorandului, susținător al campaniei de publicitate națională și internațională în timpul procesului și după procesul memorandului:

În cursul celor 2 ani, care s-au scurs de la data de 3/15 mai 1892, când s-a întocmit în Sibiu și s-a semnat de către Dr. I. Rațiu, președinte și de Septimiu Albini¹¹, secretar, în numele Biroului Comitetului central al partidului național român istorica circulară cu nr. 73/1892, prin care membrii delegației de 300, aleasă ca să meargă la Viena pentru a prezenta Monarhului fără amânare „Memorialul”, erau convocați la Viena la Hotel London, opinia publică din Ungaria, România și toate țările din Apus a fost frământată fără încetare de încleștările publicistice, apărute în ziarele maghiare, conținând atățărilor cele mai furibunde împotriva poporului român a căror reprezentanți au îndrăznit să prezinte Memorandul peste voința guvernului și în cele românești: în special la Tribuna din Sibiu, dându-se cea mai largă publicitate tuturor fărădelegilor autorităților maghiare, demascând abuzurile îndurate de poporul român și cu actele de persecuție ale presei române, în special, împotriva Tribunei

¹¹Septimiu Albini (1861, Șpring, Sibiu-1919) a urmat școlile din Blaj și Sibiu, apoi universitatea din Viena, devenind, în anul 1886, profesor la Școala Superioară de fete din Sibiu. Din 1888 a activat în redacția ziarului Tribuna din Sibiu. A fost unul dintre semnatarii Memorandului, fiind condamnat, în 1894, la doi ani de închisoare, pe care nu i-a executat. În timpul procesului a fost apărat de către dr. Ștefan C. Pop. A activat în paginile ziarului „Tribuna, timp de șase ani. A fost desemnat secretar al Comitetului național din Transilvania din 1892 până după procesul Memorandului, când a trecut în Regatul României. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 17; *Aradul în lupta pentru eliberarea socială și națională*, II, pp. 104, 108, 110)

din Sibiu, căreia în primăvara anului 1894 i se intentează al 12-lea și al 13-lea proces de presă la Curtea cu Jurați din Cluj.

Ștefan C. Pop adună cu răbdare materialul de propagandă și date reale despre suferințele românești din Transilvania și Ungaria și îl trimite marelui filoromân W. R. Morfill, profesor la Oxford, care convoacă și prezidează Meetingul de la Oxford, ținut în 5 martie 1894, unde s-a dezbătut chestiunea română și s-a votat o moțiune de veștejire a acțiunii „de opresiune maghiară”, condamnând acte de represiune a libertății presei și abuzurile de condamnări împotriva redactorilor de la ziarele românești.

Pentru publicitatea ce s-a făcut meetingului de la Oxford din Anglia Tribunei i s-au intentat încă două procese de presă în luna aprilie 1894, în apărare conlucrând și de astă dată Ștefan C. Pop.

Spre a intimida poporul român, guvernul din Budapesta a aprobat începerea procesului memorandumului și Procurorul general din Cluj a depus actul de acuzare, iar termenul s-a fixat pe zilele de 7 mai 1894 și următoarele.

Avocatul Dr. Ștefan C. Pop a preluat apărarea lui Septimiu Albin, secretar al comitetului P.N.R.

În prezenta lucrare nu mă voi ocupa cu decursul dezbaterilor din procesul memorandumului, aceste fiind cunoscute din lucrările apărute cea mai recentă fiind lucrarea monografică a lui Vasile Netea, Istoria Memorandumului Românilor din Transilvania și Banat.

Voi pomeni numai faptele legate de persoana și activitatea lui Ștefan C. Pop.

a) În primele patru zile ale dezbaterilor acestui proces, ciocnirile între avocații apărători și Baronul Szentkereszty, președintele Curții cu jurați și procurorul general Jeszenszky erau inevitabile.

Abuzivei comportări a președintelui de a restrânge libertățile de apărare, avocații apărători i-au răspuns cu demnitate curajoasă fără să se lase intimidați de nici o amenințare, stăruind pentru respectarea folosirii limbii materne de către acuzați, care era asigurată prin legea 44 din 1868, despre drepturile naționalităților, pe care nici un guvern ungar nu le-a respectat.

După hărțuieli de 4 zile în susținerea incidentelor procedurale din partea apărătorilor, toate respinse de Curtea cu Jurați, tot avocații apărători au hotărât în mod unanim și solidar să se retragă din

ședință, rămânând ca acuzații, reprezentând Comitetul P. N. R să-și facă personal apărarea.

Retragerea tuturor apărătorilor din acest proces cu mare răsunset a avut ca urmare o îndârjire pentru luptă a păturilor largi a poporului român din Transilvania și Ungaria, iar în străinătate a provocat o campanie de presă ostilă Ungariei.

b) După pronunțarea sentinței de condamnare a membrilor Comitetului Național Român, înainte de întemnițarea la Seghedin și Vácș a celor condamnați, după respingerea de către Curia maghiară a recursurilor declarate de acuzați, Ștefan C. Pop a cerut și i s-a aprobat sarcina ca să continue contactul cu reprezentanții popoarelor conlocuitoare sârb și slovac în vederea organizării congresului naționalităților și a intensificării campaniilor de publicitate în ziarele române, sârbești și slovace și totodată i s-a aprobat mandatul de a reprezenta Comitetul Partidului Național Român la viitoarea conferință a Uniunii Interparlamentare, care avea să se întrunească în Haga la începutul lunii septembrie 1894.

Primind acest mandat, Ștefan C. Pop a luat fără întârziere legătura cu V.A. Urechia¹² din București, președintele delegației parlamentului României în Uniunea Interparlamentară, stabilind întâlnirea la Haga.

În acest loc voi reproduce neschimbat textul unui articol scris de marele luptător Ștefan C. Pop despre Conferința Uniunii Interparlamentare pentru arbitraj, al cărui original se găsește în posesia fiicei lui Ștefan C. Pop, doamna Any Birtolon, născută Pop, având următorul cuprins emoționant:

„Această Uniune a luat ființă în anul 1889. Pe vremurile acelea așa numita diplomație privea cu un dispreț suveran această instituție, numită a utopiilor, anume propovăduia această instituție

¹²V.A. Urechia (15 februarie 1834, Piatra Neamț–22 noiembrie 1901, București) a urmat cursurile gimnaziale la Iași, apoi cele universitare la Facultatea de Litere și Filosofie din Franța și Spania. A fost numit din 1857 profesor de literatură și istoria românilor la Universitatea din Iași, iar din 1864 la cea din București. Trei ani mai târziu a fost membru al Academiei Române și, apoi, președinte al acestei prestigioase instituții. Printre funcțiile deținute amintim: ministrul cultelor și Instrucțiunii Publice în Moldova (1864, 1860 și 10 aprilie 1881-1 august 1882), deputat și senator; președinte al Ligii Culturale, al Ateneului Român. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 873)

tranșarea diferendelor ivite între popoare, prin instituirea unui arbitraj internațional.

Pentru noi românii această instituție are o importanță deosebită, anume după constituirea sa își ține a patra întrunire în vara anului 1894 în admirabilul oraș al Holandei, Haga, chiar atunci când comitetul Partidului Național Român, după osânda dată de Curtea cu Jurați din Cluj, a fost aruncat în temnițele Seghedinului și a Vașului, în modul cel mai neuman, prinși fiind cei condamnați, unii în drum, alții pe la casele lor, fără aviz prealabil ca bandiții din codru. Marele condamnat al procesului memorandumului, Vasile Lucaciu s-a pus în legătură cu colegii săi și împreună au dat subsemnatului mandatul să-i reprezint pe ei și națiunea română la Conferința din Haga. Deși la început încă tânăr în viața politică, am primit această sarcină onorabilă, dar tot atât de grea și am întreprins călătoria către Marea Nordică.

România era reprezentată la acea conferință prin nemuritorul și neuitatul V.A. Urechia, cu care împreună duceam în coșuri mari „Vocile Latine” (volum de propagandă românesc) și le împărțeam printre membrii Uniunii.

Deși nu eram deputatul nici unei camere, cu toate acestea am fost admis cu vot consultativ la dezbaterile conferinței”.

Grupul parlamentar maghiar condus de vestitul Pázmándy Dénes a invitat Uniunea parlamentară la Budapesta pentru 1895, membrii Uniunii însă au respins această obrăznicie cu indignare motivând că „Uniunea nu poate să se întrunească într-o țară, unde reprezentanții unui popor sunt azvârliți în temniță”.

Această hotărâre a conferinței a fost dată pe baza destăinuirilor curajoase ale lui Ștefan C. Pop, cu privire la suferințele națiunilor oprimate de sub regiunile maghiare, dovedind adevărata stare de lucru, luptând singur și argumentând convingerile împotriva unui numeros grup de parlamentari maghiari.

În anul 1895, conferința Uniunii Interparlamentare s-a ținut la Bruxelles, la care tot Ștefan C. Pop a fost trimis să reprezinte Comitetul Național Român întemeiat, la care guvernul din Budapesta și-a trimis pe cei mai valoroși plenipotențiali cu mare suprafață

politică și socială pe contele Apponyi Albert¹³ și pe renumitul romancier Jókai Mór.

Ștefan C. Pop și-a rostit asprul său rechizitor, dezvăluind durerile și insuportabilele suferințe ale popoarelor român, sârb și slovac, membrii Uniunii fiind foarte impresionați, la care contele Apponyi în replica sa a cerut un fel de scuză declarând că „poporul maghiar nu poate fi făcut răspunzător de actele guvernelor sale”.

Comentariile din presa românească, sârbă și slovacă, precum și marile ziare din apus au dezvăluit în fața opiniei publice mondiale toate cele relatate de Ștefan C. Pop în fața Conferinței Uniunii Interparlamentare, încurajând prin aceasta puterea de rezistență a românilor din Transilvania și Ungaria.

c) Ștefan C. Pop după vizitarea celor din Vác și Seghedin ia inițiativa convocării unor adunări generale populare de protest

Cea dintâi și cea mai reprezentativă a fost adunarea generală de la Sibiu, convocată pe 28 noiembrie 1894, secretar al biroului fiind Ștefan C. Pop, care în raportul prezentat atacă ordonanța nr. 321/1894 a ministrului de interne Hieronymi prin care se declară oprită activitatea Partidului Național Român, ca urmare a ședinței din procesul memorandumului. Adunarea de la Sibiu s-a desfășurat într-un cadru mareț și după aceasta au urmat numeroasele adunări locale pe comitate, inițiate de Ștefan C. Pop pentru primele luni ale anului 1895.

Cu privire la inițierea unor astfel de adunări între actele istorice ale familiei Ștefan C. Pop se găsește și următoarea scrisoare, pe care i-a adresat-o George Pop de Băsești¹⁴ din închisoarea de la Vác:

¹³Apponyi Albert (29 mai 1846, Viena-7 februarie 1933, Geneva), absolvent de drept la Budapesta și Viena, om politic, ministru, mare proprietar, membru al Academiei Maghiare de Științe. A făcut parte din Partidul lui Deák, apoi, Partidul Conservator al lui Szennyey; a devenit liderul Opoziției Unite (1878), a celei moderate; intră în Partidul Liberal, pe care-l părăsește în anul 1903, întemeind Partidul Național. A fost ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice (1906-1910). A intrat în Partidul Kossuthist (1910), iar în 1914 a ajuns președintele acestuia. Din 1923 până în 1933 a fost delegat al Ungariei pe lângă Societatea Națiunilor. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 43)

¹⁴George Pop de Băsești (1 august 1835, Băsești, Sălaj-7 februarie 1919) a urmat studiile gimnaziale în Baia Mare și Oradea, și universitare la Academia de Drept din Oradea. A fost prim-pretor și jude la forul orfanal și, apoi, sedria comitatului; deputat de Cehu Silvania în Dietă (1872-1881). Ca și alți

Vác 4/I.1895

„Iubite Nepoate !

Dacă chestia aranjării de baluri s-ar fi sulevat mai demult, adecă înainte de a se fi făcut în multe părți pregătiri pentru baluri, eram și noi de părere ca pe un timp oarecare să nu aranjați baluri.

Considerând însă că până acum oamenii în mai multe părți au luat deja măsurile de lipsă pentru aranjarea de baluri și alte petreceri și că prin urmare hotărârea de a nu se face acum în carneval baluri nu s-ar putea executa în toate părțile locuite de români de aceea suntem de părere: să aranjați baluri românești, să vă petreceți bine și cu demnitate.

În conțălegere și ai cestilalți frați

*Sunt al tău pururea iubitor unchiu
și George Pop”*

Cetățeanul va înțelege că balurile mascate în scrisoarea de mai sus erau „adunările publice” ale Românilor din toate părțile locuite de români, pe care George Pop de Băsești, vicepreședintele Comitetului Național Român, le cere ținute bine și cu demnitate.

Nepotul Ștefan C. Pop a ascultat glasul transmis dintre zidurile Văczului și adunările anului 1895 au fost bine organizate și desfășurate cu toată demnitatea națională românească.

d) *Ațiunea de pregătire a Congresului Național din Ungaria; Desfășurarea lui la Budapesta între 30 iulie până la 11 august 1895:*

În cursul proceselor de presă, înscenate împotriva ziarelor naționaliste sârbești și slovace, în care Ștefan C. Pop a fost apărător al acuzațiilor în fiecare pleduarie stăruia ca să se realizeze, cu o zi mai devreme, o mai strânsă și permanentă colaborare între cele trei naționalități din Ungaria: română, sârbă și slovacă, problema fiind discutată în repetate rânduri în ziarele din Ungaria și chiar în cele din străinătate.

În primăvara anului 1895 presa maghiară a continuat o aprigă agitație de presă împotriva ținerii Congresului naționalităților pentru

memorandiști a fost închis la Vaț. A fost vicepreședinte (1881-1902) și, apoi, președinte (1902-1918) al Partidului Național Român. A prezidat Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 671; Ionela Mircea, Dorin Giurgiu, *România 1918-2006, Coloana infinită din generația Marii Uniri*, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, 2006, p. 22)

a cărui organizare și ținere Ștefan C. Pop desfășura o neîntreruptă acțiune.

Comitetul de organizare a hotărât convocarea Congresului naționalităților pe ziua de 30 iulie 1895 în Budapesta cu toată furioasa campanie de presă din ziarele maghiare, care cereau oprirea unui astfel de congres.

Problema congresului a fost dezbătută și în Consiliul de miniștrii maghiar, care nu a socotit oportună o interzicere, care ar fi dat prilej la mare agitație în țară și mai cu seamă în străinătate, ținând seama și de apropiata Conferință a Uniunii Interparlamentare, care urma să se întrunească la Bruxelles, la începutul lunii septembrie 1895 și a autorizat Poliția Capitalei Budapesta să dea autorizație de ținere a Congresului.

Pentru poporul român din Transilvania și Ungaria, ziarul Tribuna din Sibiu a făcut prin coloanele sale din numeri 159-172 din 1894 cea mai largă publicitate acestui congres al naționalităților.

În ziua de 30 iulie 1895 în marea sală festivă a Hotelului Național s-a deschis acest impunător congres al naționalităților.

Locurile prezidențiale au fost ocupate prin aclamații de luptătorii Dr. Mihai Pulit și George Pop de Băsești și de Paul Mudron.

Vorbirile de deschidere s-au ținut în cele trei limbi română, sârbă și slovacă.

S-a ales un comitet de redactare a programului naționalităților, compus din 45 de membrii, câte 15 persoane de fiecare naționalitate.

Ștefan C. Pop a fost desemnat ca raportor al proiectului de program, care conține 22 de puncte; coraportori secretari au fost Dr. Stefanovici și Czveits.

După însuflețite dezbateri proiectul de program susținut de raportorul Ștefan C. Pop a fost adoptat în mijlocul unui mare entuziasm, după cum se vede din telegrama trimisă ziarului Tribuna din Sibiu de trimisul special, cuprinsul comunicării telegrafice a fost următorul:

Budapesta 10 august 1895 orele 16³⁰

„Congresul a primit cu unanimitate proiectul de program al acțiunii comune a celor trei naționalități prezentat de raportorul Ștefan C. Pop. Entuziastul raport al domnului Ștefan C. Pop a fost întâmpinat cu o furtună de aplauze frenetice și aclamațiuni călduroase”.

Dintre cele 22 de principii și puncte din program, voi aminti în acest loc numai primele trei și anume:

- 1) Alianța română-sârbă-slovacă declară că este și rămâne solidară în toate actele.
- 2) Statul ungar nu este un stat unitar, de aceea numai luate popoarele conlocuitoare împreună au dreptul să spună că reprezintă în mod real Ungaria.
- 3) Împotriva poporului, care vrea să oprime un alt popor și să-i primejduiască existența ne aliniem pe toate căile legale pentru o apărare comună.

Textul întreg al acestui program este în ziarele Tribuna și Foia Poporului și apoi în Cartea de Aur a lui Th. Păcățeanu, vol. VII, pag. 762-763.

Această alianță legată în 1895 între cele trei naționalități oprimate din Ungaria a fost aluatul din care a rezultat acțiunea comună din cursul primului război mondial de slăbire și apoi de spargere a fronturilor de luptă sincronizate în revoluția din toamna anului 1918 și de proclamarea neatârării acestor națiuni, provocând prăbușirea monarhiei Austro-Ungarice, reducând Ungaria la un stat al poporului maghiar.

Toate prevederile din anul 1895 ale lui Ștefan C. Pop, legate de această alianță a naționalităților s-au realizat, iar înțeleapta aliniere pentru lupta comună și-a dat roadele din plin.

La ieșirea lor din temnițele din Seghedin și Vác, membrii Comitetului național român au adus toate elogiile bine meritate lui Ștefan C. Pop pentru această acțiune reușită și i-au reînnoit delegarea la Conferința Uniunii Interparlamentare de la Bruxelles, unde sub conducerea aceluși vrednic luptător pentru frații înrobiți, care a fost V.A. Urechie, au difuzat cartea lui Brote¹⁵, la care Pázmándy Dénes¹⁶

¹⁵Eugen Brote (29 noiembrie 1850, Rășinari-7 decembrie 1912, Brașov), doctor în științe agricole la Altenburg, între 1879-1888 a fost asesor consistorial la Sibiu; din 1881 membru și, apoi, vicepreședinte în Comitetul Central al Partidului Național Român; în 12 ianuarie 1892, a primit credențional din partea alegătorilor cercului electoral Chișineu-Criș, pentru a participa la Conferința P.N.R. de la Sibiu; redactorul ziarului „Tribuna” de Sibiu. Urmărit în timpul procesului memorandiștilor s-a refugiat în România. (Andrei Caciora, Nicolae Roșuț, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, Document, I, Arad, 1978, pp. 171-174, 189, 203-205; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 131; Constantin Nuțu, 56

a răspuns prin împărțirea broșurei lui Beksics, care însă a fost ușor combătută de Ștefan C. Pop, precum am arătat la punctele premergătoare.

e) Lupta împotriva sărbătorilor Mileniumului maghiar

Față de îndrăzneța inițiativă a guvernului maghiar, prezidat de cel mai mare dușman și mâncător de naționalități baronul Bánffy Dezső¹⁷ de a se organiza mari sărbători milenare, adică aniversarea a 1000 de ani de la venirea Ungurilor în Panonia, s-a hotărât o luptă de protestări din partea celor trei naționalități.

Din partea românilor s-a dat publicității la 18 februarie 1896 Manifestul pentru afirmarea drepturilor naționale românești, stabilite în programul din 1881. S-a cerut pregătirea opiniei publice românești din Transilvania și Ungaria pentru combaterea și sabotarea serbărilor milenare.

S-a făcut apel la ziarele româno-sârbe și slovace să demaște această înscenare banffiană, odată cu dezvăluirea actelor de opresiune tot mai sălbatică împotriva celor 3 popoare conlocuitoare.

De 1 mai 1896 a apărut *Protestul comun* al Românilor, Sârbilor și Slovacilor contra sărbătorilor milenare, semnat de Comitetul Executiv al Congresului naționalităților.

La aceste acțiuni Ștefan C. Pop și-a adus contribuția sa prețioasă, organizarea acestora intrând în atribuțiunile și sarcinile ce îi erau trasate în mod special.

După ce conferința națională, convocată de dr. Ioan Rațiu a fost oprită s-a trecut la ținerea de adunări cu protestarea împotriva sărbătorilor milenare pe comitate și regiuni.

Animatorul acestora în orașul și comitatul Arad era Ștefan C. Pop.

La stăruința Comitetului executiv al Congresului naționalităților al cărui secretar pentru partea română era Ștefan C. Pop, tinerimea universitară română, sârbă și slovacă a organizat în Paris la 11 iulie 1896 acel impunător meeting, prezidat de Flourens,

Mircea Tomescu (coord.), *Contribuții bibliografice privind unirea Transilvaniei cu România*, București, 1969, p. 29

¹⁶Pázmándy Dénes (10 iulie 1848, Kömlöd-1936, Budapesta) a fost politician și publicist maghiar.

¹⁷Bánffy Dezső (28 octombrie 1843-24 mai 1911), om politic maghiar, prim ministru al Ungariei între 1895-1899.

fost ministru de externe al Franței, în care s-a veștejit multimileniul maghiar, cerându-se libertăți pentru naționalitățile din Ungaria.

Moțiunea acestui meeting a avut un răsunet mondial și pentru lupta dreaptă a naționalităților subjugate din Ungaria a fost un puternic imbold de luptă, de rezistență și de conlucrare solidară între cele trei naționalități.

Urmarea cererii făcută lui V.A. Urechia de Ștefan C. Pop, ca grupul parlamentar românesc să nu meargă la Budapesta la Conf. Interparlamentară, V.A. Urechia a comunicat de la București refuzul românilor de a merge la Budapesta.

A urmat și refuzul grupurilor Cehilor și apoi a altor țări, încât efectele luptei concentrice a naționalităților a fost simțit de guvernul maghiar, iar boicotarea sărbătorilor milenare de cele 3 popoare a fost organizată sistematic și adusă și la cunoștința monarhului.

În toate aceste acțiuni național-politice ale anului 1896, rolul și contribuția lui Ștefan C. Pop a fost hotărâtor, inițiativele lui găsind aprobarea membrilor comitetului, toate fiind făcute cu mult tact și cu stricta respectare a programului din 1881 și în limitele pasivității proclamate în 1892.

f) Mișcarea alegătorilor români. Contactul cu masele largi ale țărănimii române din comitatul Arad:

Credincios comandamentelor Comitetului Partidului Național Român, care cereu pasivitate parlamentară, dar paralel cu această luptă și propagandă neîntreruptă în mijlocul alegătorilor români, Ștefan C. Pop, în cursul anilor 1896-1898, și-a continuat activitatea național-politică în tot cuprinsul comitatului Arad, fixându-și centrul de acțiune la Șiria și Boroșineu.

În adunarea poporală de la Șiria, în mijlocul țărănimii adunată din Valea Crișului Alb și din părțile Zărândului, cel cu poporul neînfrânt în luptele revoluționare, a pronunțat acel îndrăzneț și pentru neamul românesc discurs în care preciza:

„Știm că guvernul lui Tisza a voit să ne sdrobească cu desăvârșire. S-a dus însă Tisza și noi am rămas. Guvernul lui Wekerle, apoi ne-a disolvat comitetul și partidul național. S-a dus și Wekerle și noi tot am rămas, ceea ce am fost, partid bine încheșat și bine organizat.

Ei vor cădea rând pe rând, iar noi ne vom ridica, căci nu acela este tare care puterea în mână și abuzează de ea, ci acela care poate și știe să reziste tuturor ispitelor”.

După adunarea de la Șiria convocată și condusă de Ștefan C. Pop, guvernul maghiar a oprit conferința națională, convocată pe 24 octombrie 1896.

În cursul lunii decembrie 1896 apare la Arad primul număr de probă a Tribunei Poporului, editată de Aurel P. Barcian, având redactor responsabil pe Ioan Russu Șirianu¹⁸, care plecase de la Tribuna din Sibiu, la început organ de curajoasă luptă națională în Arad și ținutul Crișanei.

Ioan Russu Șirianu desfășoară în coloanele noului ziar Tribuna Poporului o puternică campanie în favoarea reluării activității parlamentare a românilor, combătând comitetul național de la Sibiu, în special pe președintele Dr. Ioan Rațiu.

La polemică se asociază profesorul teologic de la Arad Vasile Mangra, trădătorul de mai târziu și chiar și Vasile Lucaciu, secretarul general al Comitetului național, care erau adepți ai părăsirii pasivității politice.

Ștefan C. Pop rămâne credincios președintelui Dr. Ioan Rațiu și nu împărtășește campania dusă în coloanele Tribunei Poporului și continuă acțiunea de propagandă în Arad și în tot ținutul Aradului și Crișanei.

Prilejul unui nou obiectiv de luptă l-a dat proiectul de lege al guvernului Bánffy pentru maghiarizarea numelor comunelor și a tuturor unităților administrative.

Proiectul a stârnit un val de proteste nemaivăzut în Ungaria. S-a pornit o avalanșă de adunări populare, pe care le-au inițiat nu numai cele 3 naționalități aliate în 1895 – români, sârbi și slovaci, dar de astă dată li s-au asociat și sașii din Ardeal și șvabii din Banat, încât întreg anul 1897 și o parte a anului 1898 a fost frământat de această problemă, la care satrapul Bánffy, mâncătorul de naționalități, nu a fost aplecat să renunțe, ci a înscris-o în lege.

¹⁸Ioan Russu Șirianu (22 iunie 1864, Șiria-12 decembrie 1909), ziarist și scriitor. (Vasile Popeangă, *Ioan Russu-Șirianu, publicist militant pentru realizarea unității naționale*, în „Ziridava”, XI, Arad, 1979, pp. 703-726)

Față de această situație, Ștefan C. Pop secundat de colegii săi Petru Truță și Ioan Suciu¹⁹, avocați în Arad, a lansat faimoasa *Convocare* Către alegătorii români pentru ziua de joi 11/23 decembrie 1897 la Hotelul Central din Arad, pentru a protesta contra legii de maghiarizare a localităților.

Adunarea a fost oprită de organele administrative, iar prin decizia de oprire, se fac responsabili de orice consecințe personal Ștefan C. Pop, Ioan Suciu și Petru Truță: adunarea nu s-a putut ține, dar freamătul provocat în sate în mijlocul țărănimii române a produs un entuziasm și o solidaritate în dorința de afirmare românească mai puternică, decât orice discursuri rostite.

La inițiativa lui Ștefan C. Pop, membru în Comitetul Congresului Naționalităților se lansează și se publică în toate limbile, Protestul naționalităților împotriva legii pentru maghiarizarea numelor de localități dat în Budapesta la 10 ianuarie 1898.

În numărul 1/1898 al Tribunei Poporului se publică editorialul „*Vremea este cu noi*” prin care se analizează situația decadentă a Ungariei, la care Ștefan C. Pop dezvăluie declarația lui Ugron Gábor, șeful partidului independenților, care declarase că se va retrage nu numai de la șefia partidului, dar și din viața politică, motivând astfel: „majoritatea poporului maghiar moralicește este atât de decăzut, încât este peste putință să ajungi cu el a realiza o politică sănătoasă”.

Comentând această „farsă de anul nou”, Ștefan C. Pop a precizat că poporul maghiar nu împărtășește politica nebunească bánffiană de ditrugere a naționalităților, ci dorește să trăiască în pace cu celelalte popoare din patrie, iar politica aplicată este numai a aristocrației maghiare și fanatice, neaprobată de poporul maghiar.

Răsunătoarea adunare poporală de la Șiria:

În cursul lunii decembrie 1897, după ce adunarea de la Arad a fost oprită, Ștefan C. Pop a convocat o altă adunare poporală la Șiria, la care a convocat poporul din Zărand și întreg ținutul Crișului Alb.

¹⁹Dr. Ioan Suciu (14 decembrie 1861, Șistarovăț-1939, Chișineu Criș) avocat arădean, om politic, organizator și participant la Adunarea de la Alba Iulia (detalii biografice: Doru Bogdan, *dr. Ioan Suciu, Părinte al Patriei*, Ed. Viața Arădeană, 1999, 173 pp.)

Autoritățile maghiare au oprit și această adunare, dar poporul de țărani de munte mii a invadat Șiria. Neputându-se deschide adunarea sub cerul liber, poporul din fața jandarmilor concentrat în mare număr s-a refugiat în biserică, unde s-a aranjat slujba bisericească pentru domnitorul Francisc Iosif I, căruia i s-a și trimis o telegarmă omagială.

Ca să ajungă la destinație și să aibă siguranța primirii, textul telegrammei s-a trimis de Ștefan C. Pop și prin curier special lui Dr. Carol Lueger²⁰, primarul Vienei, care imediat a prezentat-o împăratului și s-a publicat în toate ziarele vieneze.

Furia guvernului maghiar și a presei maghiare a fost nemăsurată, iar ziarele românești au motivat procederea cu abuzul serviciilor poștale ungurești de a nu transmite telegramele cetățenilor.

În această atmosferă încărcată potrivit guvernului lui Bánffy Dezső, acesta și-a anunțat demisia încă la 14 Dec. 1898, dar noul guvern Széll Kálmán²¹ a fost instalat numai în luna februarie 1899.

g) *Rezerva plină de precauțiune a lui Ștefan C. Pop față de linia de conduită a conducerii Ziarului Tribuna Poporului din Arad și a unor manifestatii publice de la conducerea Eparhiei Ortodoxe a Aradului:*

Luptătorul Ștefan C. Pop, ca și alți conducători de popoare, avea un pronunțat instinct de prevedere, pe care dânsul îl numea „presimț”.

În vâltoarea întâmplărilor din primul război mondial, dânsul ne spunea adesea „am presimțul că așa va fi bine” sau „să oprim o anumită acțiune deoarece am presimțit rău”.

Acest presimț telepatic l-a îndemnat ca în anii 1897-1901 să nu se atașeze din toată inima la campania din Tribuna Poporului și să presimtă în activitatea literară și publicistică a lui Vasile Mangra ceva dubios, un rău încă nedefinit, care în realitate era contrazis de realitatea aparentă.

²⁰Dr. Karol Lueger (24 octombrie 1844, Viena-februarie 1910, Viena), jurist și istoric, primar al Vienei, sprijinitor al intereselor românilor din Viena. (Otto Greffner, *Karl Lueger—un prieten al românilor*, în „Ziridava”, XI, Arad, 1979, pp. 359-368)

²¹Széll Kálmán (8 iunie 1845-16 august 1915) politician maghiar, prim-ministru al Ungariei între 1899-1903.

În acei ani Vasile Mangra era la apogeul său profesional, politic, național și literar, Academia Română îl alesese membru al său, slova scrisă de el entuziasma masele poporului românesc și totuși Ștefan C. Pop prevedea în dânsul pe omul fatal al neamului, așa cum s-a dovedit mai târziu.

De aceea și-a impus rezervă în colaborarea cu V. Mangra și cu prietenii săi.

În această vreme la arhipăstorirea Eparhiei Aradului se produce schimbarea cunoscută.

Episcopul Ioan Meșianu al Aradului este ales mitropolit al Sibiului, iar la Arad este ales episcop ortodox Iosif Goldiș²², vicarul eparhial, timbrat mai târziu de presa românească ca lipsit de patriotismul românesc, de care dăduse dovadă predecesorul său Ioan Meșianu.

La instalarea în scaun a noului episcop Iosif Goldiș a luat parte contele Tisza, care la banchetul uzual al instalării a pronunțat acel neacceptat toast al împăcării maghiaro-române, dând o largă dezvoltare acestei probleme, cu care apoi timp de peste un an s-a ocupat presa ungară, cea româno-sârbă și slovacă, presa vieneză și după aceste toate ziarele din apus.

Îndată după cunoașterea textului toastului pronunțat de contele Tisza, Ștefan C. Pop l-a declarat din capul locului un *bluf politic*, fără nici o bază serioasă, care însă poate fi o bună nadă, care să ademenească pe mulți oameni de bună credință sau pe cei slabi în credință.

Mai târziu, când s-a produs marea trădare a lui Vasile Mangra, Ștefan C. Pop în convorbirile intime ne declara:

„Iată împlinirea presimțului meu de la instalarea lui Iosif Goldiș, Vasile Mangra pe atunci unul dintre corifeii luptelor naționale a trădat și cu el atâtea alții”.

Pătruns de acest presimț patriotic, în cursul anilor 1898-1902, anul morții președintelui Dr. Ioan Rațiu, Ștefan C. Pop și-a desfășurat activitatea politică în cadrul congregației comitatului Arad, unde a

²²Iosif Ioan Goldiș (17 februarie 1836, Socodor, Arad-23 martie 1902, Arad) a fost un episcop român, membru corespondent (1882) al Academiei Române. (detalii despre activitatea episcopală arădeană vezi Pavel Vesa, *Episcopii Aradului*, pp. 165-183)

răsunat glasul său detunător în dezvăluirea scandalosoasei delapidări de milioane de la prefectura Arad și în apărarea intereselor românești, unde s-a ajuns ca administrația lui Bánffy să fie pusă în minoritate de deputații congregaționiști români asociați cu opoziția maghiară.

În tot acest timp și-a cultivat cu multă grijă cercul Șiria, pe toți alegătorii aceluia cerc, fără deosebire de naționalitate, presimțind că odată cu reluarea activității parlamentare se va putea încrede în acești alegători români și neromâni, presimț care nici de astă dată nu l-a înșelat, deoarece cu începere din 1905 până în 1918 a fost ales deputat al cercului electoral Șiria, cu programul partidului național român, fiind astfel în măsură să aducă în serviciul neamului românesc cele mai fericite roade între împrejurările nespuse de grele ale istoriei sale, iar în lupta angajată să fie fără frică și amenințările să-l lase rece, gata oricând la jertfa vieții sale.

Capitolul 3

Perioada luptelor parlamentare 1905-1918

După moartea bătrânului președinte Dr. Ioan Rațiu întâmplată la 4 Decembrie 1902, sub presiunea opiniei publice românești și ca urmare a abuzurilor autorităților maghiare, luate în cursul anului 1903 și următorii, situația politică a evoluat tot mai pronunțat spre reluarea activismului parlamentar.

Guvernul maghiar pe data de 29 aprilie 1903 a oprit apariția ziarului Tribuna din Sibiu, organul P.N.R., care astfel își încetează acțiunea de luminare a opiniei publice românești, după 20 de ani de îndrumare și întărire a conștiinței naționale.

Ca răspuns la această nouă provocare îndrăzneță de oprire a organului de presă, ziarele Libertatea din Orăștie și Tribuna Poporului din Arad, preiau asupra lor sarcina de a continua prin presă luminarea poporului român și continuarea luptei și a întăririi rezistenței naționale.

La Arad, Tribuna Poporului își ia numele de Tribuna și sub îndrumarea luptătorilor din Arad, între cari și Ștefan C. Pop, continuă rolul avut de Tribuna din Sibiu, redactor șef rămânând vechiul tribunist Ioan Russu Șirianu.

La Orăștie, Ioan Mișu¹, secondat de entuziastul luptător tânăr Dr. Aurel Vlad² și înconjurat de o pleiadă de scriitori vrednici,

¹Ioan Mișu (17 octombrie 1854, Vinerea, Alba-2 iulie 1927, Orăștie) a urmat cursurile primare în Vinerea, apoi în Orăștie; cele gimnaziale la Sibiu, iar dreptul la Graz, Viena și Budapesta, pentru ca în anul 1883 să obțină titlul de doctor în drept. Și-a deschis cabinet de avocatură în Orăștie, a întemeiat Banca "Ardeleana" (1885), pe care o conduce între anii 1885-1905. A fost membru activ al P.N.R. (1885-1905) și participant la Adunarea de la Alba Iulia. (dr. Ioan Mișu, *Spicuri din gândurile mele politice, culturale, economice*. Studiul introductiv... de Silviu Dragomir, Sibiu, 1938, XLVIII+500 pp.)

²Dr. Aurel Vlad (27 ianuarie 1875, Orăștie-2 iulie 1953, închisoare Sighet), a fost avocat, doctor în drept, titlu obținut la Budapesta. După stagiul avocațial (1897-1899) și-a deschis cancelarie avocațială în Deva (1900). În anul 1903 a câștigat alegerile electorale la Dobra, reușind să intre în Parlamentul Ungariei; acest

impulsionează „Libertatea”, propagând reluarea activității parlamentare.

Având aprobarea tacită a vicepreședintelui George Pop de Băsești, care gira afacerile Comitetului Național și ivindu-se o vacanță parlamentară în cercul electoral Dobra, Dr. Ioan Mișu și Dr. Aurel Vlad proclamă intrarea în activitatea locală parlamentară și Dr. Aurel Vlad își depune candidatura cu programul Partidului Național Român.

La alegerea fixată pe ziua de 6 iunie 1903, candidatul naționalist Dr. Aurel Vlad obține o mare majoritate și este proclamat deputat al cercului electoral Dobra.

Intrarea lui Aurel Vlad în dieta din Budapesta a însemnat înfrângerea pasivismului, iar noul deputat a desfășurat o luptă energică în dieta maghiară și a atras în susținerea intereselor românești și pe ceilalți 9 deputați români din partidul guvernamental, care au început a anunța și dezvoltă interpelări personale împotriva unor abuzuri de mari proporții ale organelor administrative.

După demisia guvernului Khuen-Héderváry³ dată la 4 noiembrie 1903, urmând guvernul contelui Tisza István, acesta încearcă guvernarea cu vechiul parlament, dar pus în minoritate, la data de 4 ianuarie 1905 a obținut decretul de dizolvare și s-au ordonat noi alegeri generale parlamentare, care s-au ținut în 26 ianuarie și 4 februarie 1905.

În fața acestei situații, vicepreședintele girant George Pop de Băsești a convocat la Sibiu pe data de 10 ianuarie 1905 conferința națională electorală, care a ales și un nou comitet executiv.

Conferința s-a ținut în sala „Unicum” din Sibiu și a fost deschisă de George Pop de Băsești cu următoarea cuvântare:

lucru s-a repetat și în anul 1905. A fost promotor al Unirii din 1918, membru în Consiliul Dirigent; membru al Partidului Național Român, fondator și lider al P.N.Ț. Hunedoara, ministru de Finanțe al României și ad-int. Industrie și Comerț, între 5 decembrie 1919-23 februarie 1920; ulterior al Cultelor și Artelor, din 10 noiembrie 1928 până în 14 noiembrie 1929, pentru ca până în 7 iunie 1930 să fie ministrul Instruirii și Comerțului. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 902; Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Arad-capitala Transilvaniei*, pp. 190-192; Dan Demșea, *Dr. Aurel Vlad*, în „Românul”, Arad, 1993, nr. 7/septembrie, p. 1)

³Dr. Károly Khuen-Héderváry (23 mai 1849, Băile Gräfenberg, Cehia-16 februarie 1918, Budapesta) a fost om politic, ministru, ban croat.

„De aceea vă rog, domnilor ca lăsând la o parte toate animozitățile, uitând toate divergențele care ne-au putut separa, cu cea mai scrupuloasă sollicitudine să ne folosim de momentele acestea, ca să reînchegăm rândurile de luptă pentru drepturile noastre firești și constituționale și cu puteri unite, în frățească bună înțelegere, să organizăm o acțiune cât mai intensivă pentru revendicarea drepturilor noastre naționale”.

S-a ales o comisiune de 40 de persoane, între care pentru Arad, Ștefan C. Pop.

Cu o majoritate de 79 de voturi pentru și 12 contra *s-a votat pentru activitatea parlamentară.*

S-au dat dispoziții ca să se depună în termen legal candidaturile în numele Partidului Național Român.

1. Alegerea de la Șiria

Ștefan C. Pop și-a depus candidatura în Cercul electoral Șiria, având contracandidat guvernamental pe tizzaistul Dr. Bogdanffy.

Pe ziua de 16 ianuarie 1905, candidatul Ștefan C. Pop a convocat la Șiria Adunarea electorală, la care a luat parte o mare masă de români din întreg cercul Șiriei în afară de alegătorii înscriși în liste.

Adunarea s-a transformat într-o mare adunare națională românească, care după rostirea cuvântării program a lui Ștefan C. Pop, a manifestat cu mare entuziasm pentru votul obștesc, teză susținută și motivată de candidat și pentru drepturile poporului român.

Deși șeful guvernului Conte Tisza István în zilele de 20-24 ianuarie 1905 a dat un violent atac contra Românilor, care au devenit prea îndrăzneți, în ziua alegerii, alegătorii români nu s-au lăsat nici ademeniți nici intimidați, și au ales pe Dr. Ștefan C. Pop deputat naționalist al cercului Șiria, întrunind 1207 voturi cenzitare față de numai 640 voturi obținute de candidatul Dr. Bogdánffy.

Președintele comisiunii electorale l-a proclamat ales deputat al cercului Șiria pe Dr. Ștefan C. Pop și i-a eliberat mandatul de deputat.

La alegerile din 26 ianuarie, au mai fost aleși următorii deputați naționaliști: Dr. Ioan Suciu la Borosineu, Dr. Aurel Vlad la Orăștie, Dr. Teodor Mihali la Ileanda-Mare, Dr. Aurel Novac⁴ la Sasca

⁴Dr. Aurel Novac (12 aprilie 1856, Șomoșcheș, Arad-?) a absolvit Facultatea de Drept, obținând titlul de doctor la Academia de Drept din Oradea. A fost avocat

Montană și protopopul Vasile Damian⁵ la Baia de Criș și Nicolae Comșa la [...]

În cercul electoral al Chișeneului (pe Criș) s-a declarat balotaj, iar la balotajul din 11 februarie 1905 a fost ales Ioan Russu Șirianu, redactorul șef al Tribunei din Arad, după o intensă propagandă pe teren dusă de deputații aleși, Ștefan C. Pop, Ioan Suci, protopop Vasile Damian.

La alegerea de balotaj Ioan Russu Șirianu a întrunit 1082 voturi față de contracandidatul Csukay Gyula, primpretor local, abuziv și violent care nu a putut obține decât 982 voturi.

Astfel în ciclul parlamentar 1905-1906 au activat 8 deputați naționaliști ai P.N.R. – un sârb Ljubomir Pavlovici și un slovac entuziastul luptător și publicist Dr. Milan Hodza⁶.

Împotriva alegerii de la Șiria a lui Ștefan C. Pop s-a încheiat la Curia maghiară o contestație care însă a fost respinsă de Curie, iar Dieta maghiară în ședința de la 17 martie 1905 a validat alegerea și Dr. Ștefan C. Pop a fost proclamat deputat al cercului Șiria.

Îndată după validări, acești 10 deputați ai naționalităților s-au constituit în Clubul parlamentar al naționalităților sub președinția lui Dr. Teodor Mihali.

2. Activitatea parlamentară a lui Dr. Ștefan C. Pop în legislatura 1905-1906:

în Arad și membru activ în cadrul structurilor Partidului Național Român. (Dan Demșea, *Avocați români arădeni...*, p. 150-151)

⁵Vasile Damian (1855, Zlatna-1919), a fost protopop ortodox în Brad. Și-a început studiile la Alba-Iulia, a continuat la Seminarul din Sibiu, iar la Viena, filosofia. A fost ales președinte al Societății „România Jună”, apoi între 1884-1891 a fost director al Gimnaziului din Brad. A reprezentat în Dieta din Budapesta, cercul Baia de Criș; a fost deputat între 1915-1918 și participant la Adunarea de la Alba Iulia. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 252; Nestor Lupei, Romulus Neagu, *Monografia Liceului "Avram Iancu" Brad. 1869-1969*, Ed. Întreprinderea Poligrafică, Sibiu, 1969, p. 38; Anexa C, p. 13)

⁶Dr. Milan Hodza (1 februarie 1878, Sučany, Slovacia-27 iunie 1944, Florida, SUA), politician și jurnalist, a îndeplinit mai multe funcții, dintre care enumerăm: deputat în parlamentul din Budapesta (1905-1910), vicepreședintele Partidului Național Slovac (1906-1914?), reprezentant al guvernului cehoslovac în Ungaria (1918-1919), secretar de stat și ministru de interne (1919), președinte al Consiliului Național Slovac în Paris (1939-1940).

Clubul parlamentar al naționalităților—îndată după constituire—a întocmit și depus pe biroul dietei un proiect separat de adresă ca răspuns la mesajul Tronului și Ștefan C. Pop a fost desemnat ca să țină prima vorbire în combaterea proiectului de adresă a guvernului și în motivarea și susținerea proiectului separat de adresă depus la 5 mai 1905 de clubul parlamentar al naționalităților.

Acest proiect separat cuprindea—în formă programatică— toate revendicările naționalităților din Ungaria, culminând în legiferarea dreptului de vot prin sufragiu universal, egal, secret pentru ambele sexe.

În ședința din 8 mai 1905 a dietei maghiare, Dr. Ștefan C. Pop și-a făcut debutul parlamentar într-un mod strălucit, apreciat nu numai de presa română și de cea a naționalităților, dar chiar și de marile ziare maghiare.

Pentru conținutul său important, acest prim discurs parlamentar a lui Ștefan C. Pop va forma o primă anexă la această lucrare cu text întreg*.

În acest loc voi reda numai comentariul făcut în Tribuna din Arad, prin articolul de fond intitulat „Dr. Ștefan C. Pop” – publicat în nr. 79 din 11 Mai 1905⁷, din care extrag următoarele:

„Protocoalele ședințelor Dietei, nu fără oarecare sfială, au fost necesitate să înregistreze o vorbire foarte comentată: deputatul Dr. Ștefan C. Pop și-a ținut prima sa vorbire în parlament.

Și-a expus ideile demn, cu hotărârea celui mai rutinat orator parlamentar”.

Impunător la statură, orator bun, doar de mult svoniseră foile maghiare locale, că-i dă mult de lucru fispanului de Arad pe la congregație, deplin stăpân pe tainele retoricei: într-o limbă maghiară admirabilă, și-a ținut Dr. Ștefan C. Pop prima lecție în camera budapestană.

„Foile mari maghiare au luat cu respectul cuvenit, notă și-au făcut comentariile vorbirii.

Toate ziarele sunt de acord că—în duelul oratoric, succesul deputatului Dr. Ștefan C. Pop a fost desăvârșit—în vorbirea lui a

*Vom reda câteva fragmente din acest discurs în Anexa 2.

⁷Tribuna, Arad, 1905, an IX, nr. 79/11 mai, pp. 1-3.

dovedit că cunoaște perfect situația prezentă lăuntrică a țării, cunoaște nevoile neamurilor ce locuiesc această țară:

Vorbirea lui în legătură cu adresa, nu impoartă numai pe români și naționalitățile pe care și ale căror interese în special le urmărește Clubul deputaților noștrii, ci în general pe fiecare cetățean al țării.

Vorbirea lui deci îl voește binele întregii țări, fiindcă este vorba de eluptarea sufragiului universal”.

Discursul este publicat cu text întreg în Cartea de Aur a lui Th. V. Păcățeanu, vol. VIII, paginile 184-194.

Era firesc, ca după acest strălucit debut parlamentar, deputatul Ștefan C. Pop să ia parte la discutarea celor mai importante probleme de legiferare și politice, cu toată autoritatea unui rutinat parlamentar, ceea ce a și făcut atât în legislatura 1905-1906, cât mai cu seamă în cea de la 1906-1910.

În toată activitatea sa parlamentară a stăruit în mod special să prezinte cu toată vigoarea, interesele tuturor naționalităților din Ungaria așa cum s-au angajat luptătorii celor 3 naționalități prin Alianța naționalităților realizată în 1895 și executată de Ștefan C. Pop, fără abatere până la doborârea monarhiei dualiste Austro-Ungaria în 1918.

3. Apărător în marele proces al Sepreușenilor

În mijlocul activității parlamentare, în cursul lunilor mai și iunie 1905, Dr. Ștefan C. Pop a primit sarcina de a fi apărătorul celor 45 de acuzați din comuna Sepreuș, comitatul Arad, pe care același abuziv primpretor Csukay Gyula, fostul contracandidat de la Chișineu Criș al lui Ioan Rusuu Șirianu, îi acuza pentru rebeliunea împotriva autorităților în legătură cu o alegere de primar comunal din 7 mai 1903.

La acea alegere primpretorele a intenționat să impună ca primar o persoană nedemnă, provocând o revoltă a populației din Sepreuș. Primpretorele a ordonat jandarmilor să tragă în mulțime, cu care ocazie au fost împușcați 7 români.

Primpretorele spre a provoca diversiune a ordonat și o lungă anchetă care a ținut 2 ani și s-a ajuns la ridicarea unei acuze penale împotriva a 45 de săteni în frunte cu învățătorii și alți fruntași români din Sepreuș.

Dr. Ștefan C. Pop și avocatul din Arad Dr. C. Iancu⁸ au susținut apărarea în acest proces, în care au fost ascultați peste 80 de martori între care și pe jandarmii asasini, care au deschis foc asupra românilor.

Procesul a făcut mare vâlvă și i s-a dat largă publicitate, din care justiția arădană, administrația și guvernul au ieșit cu o scădere de prestigiu, iar deputații naționaliști au avut prilejul să desfășoare la tribuna parlamentară și acest abuz alături de toate excesele, la care era expus poporul român.

Procesul făcea parte din practicile teroriste ale erei banffyene, care a fost adoptată și de guvernele Széll Kalmán, Khuen Héderváry și apoi Tisza István.

4. Climatul politic al anilor 1905-1906, activitatea deputatului Dr. Ștefan C. Pop pentru realizarea unității de acțiune cu bănățenii

De la 1867 până în 1905 nu s-a pomenit în viața parlamentară a Ungariei, ca un guvern aristocrat maghiar, sub regimul votului cenzitar, asigurat numai claselor dominante, să fie înfrânt în alegeri.

I-a fost sortit guvernului lui Tisza István ca la alegerile parlamentare din luna ianuarie 1905 să rămână în minoritate. Opoziția kossuthistă și independentă a obținut majoritatea în dieta budapestană și se prevedeau frământări și lupte interne mai pronunțate.

Toate încercările abilului conte Tisza de a înjgheba o conlucrare cu opoziția din dietă au rămas fără rezultat, ciocnirile între partide fiind tot mai dese, atacurile la adresa guvernului și chiar a Coroanei au devenit tot mai îndrăznețe.

La acestea s-a mai adăugat și impetuoasa revoluție a muncitorimii rusești și eșecul Rusiei țariste, în războiul ruso-japonez, ceea ce a provocat o eclipsare a principiului monarhic, iar pentru kossuthiștii și independenții maghiari o mai accentuată îndrăzneală în atacurile împotriva Curtii din Viena pentru independența Ungariei.

Acesta era climatul politic la data de 8 mai 1905, când deputatul Dr. Ștefan C. Pop a depus pe biroul dietei proiectul separat

⁸Dr. C. Iancu (1876, Cinteș, Arad-?), avocat în Arad, participant la Adunarea de la Alba Iulia ca delegat al cercului electoral Arad. Debutul carierei avocațiale o plasăm în anul 1903, după un stagiul petrecut pe lângă Simion Popovici-Desseanu (Chișineu) și Ștefan C. Pop (Arad). S-a remarcat în procesul țăranilor răsculați de la Șepreș (1904-1905). (Dan Demșea, *Delegați arădeni ...*, p. 275)

de răspuns în numele naționalităților, pe care l-a susținut și motivat prin vorbirea sa răsunătoare, despre care am vorbit mai înainte.

Momentul era foarte bine ales, iar motivarea necesității votului obștesc și-a avut efectul unei treziri chiar pentru poporul maghiar.

Dar efectul cel mai neașteptat l-a avut vorbirea deputatului Ștefan C. Pop în cercurile influente ale Curții din Viena, în presa vieneză în special în cea social democrată.

Deputatul român a fost invitat la Viena spre a lua contact cu cercurile politice de acolo, având și întâlniri secrete cu unii consilieri intimi ai monarhului, rezultatul fiind, pe lângă propagandă prin ziare vieneze a tezei votului obștesc, dar și o luare de poziție a cercurilor de la Curte, în favoarea votului obștesc, aceasta ca o intimidare a aristocrației maghiare nesubordonată dinastismului tradițional.

Presa română a adoptat și popularizat teza votului obștesc, iar marile ziare maghiare nu s-au putut sustrage de la analizarea problemei.

Lunile din vara și toamna anului 1905 sunt cu greu trecute de guvernul lui Tisza, care nu socotea oportună o cerere de dizolvare a parlamentului în mijlocul evenimentelor tulburi pe plan extern și neîncurajatoare în interior.

Văzând această atmosferă favorabilă intereselor naționalităților și mai cu seamă românilor, deputatul Ștefan C. Pop, după ce ia asentimentul președintelui George Pop de Băsești și a lui Theodor Mihali, a luat legătura cu prietenii și fruntașii luptători ai Banatului și stăruie pentru convocarea unei mari adunări a întregului Banat la Lugoj, care a fost convocată și ținută în Lugoj la *20 septembrie 1905*, unde toți deputații români au luat cuvântul între care Ștefan C. Pop a dezvăluit multe secrete din culisele necunoscute marelui public, a arătat că în foarte scurtă vreme dieta va fi iarăși dizolvată și se vor ținea alte alegeri generale, cerând ca la acelea românii din toate ținuturile străbune să se prezinte uniți, propunând intrarea în acțiunea parlamentară a bănățenilor cu programul partidului național, ceea ce adunarea a aprobat în mijlocul unui mare entuziasm.

În acest fel s-a realizat activismul politic românesc peste toate ținuturile românești din Ungaria, ceea ce a fost salutat de presa română, de cea sârbă și slovacă, de cea vieneză și comentat în coloanele marilor ziare din apus.

Viața parlamentară ungară a vegetat în ultimele luni ale anului 1905, opoziția maghiară refuzând votul tuturor proiectelor militare și bugetare, făcând pe față afront curții vieneze și monarhului.

În situația creată guvernul a obținut autograful regal de dizolvare, iar generalul Nyèri a fost numit comisar regal special, pentru executarea dizolvării și a închiderii cu forța armată a sălilor celor două adunări.

În ziua de 15 februarie 1906, deputații au fost alungați cu forța armatei din sala de dezbateri, iar intrările parlamentului au fost sigilate și păzite de armată.

În camera magnaților lucrurile s-au petrecut în liniște, decretul de dizolvare a fost citit de generalul Nyèri, ascultat în liniște, după care membrii casei de sus s-au îndepărtat pașnic din sala de ședințe.

După lungi conciliabule politice care au avut loc la Budapesta și Viena, guvernul Tisza și-a prezenat demisia și a fost instituit un nou guvern de coaliție în frunte cu Wekerle Sándor, președintele Înaltei Curți administrative și de Conturi a Ungariei, socotit om fără partid și potrivit pentru a realiza o destindere politică necesară în situația de atunci a Ungariei.

5. Conferința inițiată de Wekerle Sándor cu frunțașii națiunii române. Alegerile parlamentare din luna Mai 1906

Îndată după dizolvarea corpurilor legiuitoare de la 15 februarie 1906, Ștefan C. Pop și ceilalți membri ai Comitetului executiv al Alianței naționalităților se întrunesc la Budapesta și hotărăsc publicarea unui manifest către alegătorii români, sârbi și slovaci, în care cuprinzând tezele enunțate de Ștefan C. Pop în discursul celebru de 8 mai 1905, se spun următoarele:

„protestăm împotriva dominațiunii rigide și exclusive a unei singure clase și a unei singure rase, împotriva censului electoral, a abuzurilor, declarând că națiunile română, sârbă și slovacă sunt legate prin aceleași suferințe și prin comunitatea intereselor politice”. (v. Th. V. Păcățeanu, Cartea de Aur, vol. VIII, p. 217-220)

Noile alegeri fixate pe luna aprilie 1906, iar convocarea noului parlament stabilită pe 19 mai 1906, Wekerle Sándor, șeful guvernului, la cererea cercurilor curții din Viena, inițiază o conferință cu reprezentanții poporului român, care are loc în ziua de 18 aprilie 1906 și la aceea au luat parte din partea poporului român: mitropoliții

români ortodox și unit, Parteniu Cosma⁹ din Sibiu, George Pop de Băsești, Dr. Teodor Mihali, Dr. Vasile Lucaciu, secretarul general al P.N.R. și Dr. Coriolan Brediceanu¹⁰ pentru Banat.

Wekerle a făcut promisiuni politice și a dat asigurări pentru libertatea alegerilor.

La aceste alegeri ceva mai libere au fost aleși 15 deputați români, 8 slovaci și 4 sârbi, care au constituit imediat partidul parlamentar naționalist sub președenția lui Dr. Teodor Mihali.

Alegerea de la *Șiria* a fost ținută în ziua de 26 aprilie 1906, candidat al P.N.R. fiind Dr. Ștefan C. Pop, iar din partea guvernului, Gabányi Miklos.

Alegătorii români din cercul electoral *Șiria* au ales din nou pe candidatul P.N.R. cu 1261 voturi împotriva candidatului guvernamental Gabányi Miklos, care a obținut numai 526 voturi.

În legătură cu această alegere a făcut senzație procesul de agitație pornit la Tribunalul Arad împotriva unui număr de 13 săteni din comuna Măderat, acuzați că în adunarea de propagandă electorală a candidatului Gabányi Miklos au cântat „Deșteaptă-te Române” – pentru care jandarmii i-au bătut și li s-a intentat și proces.

Apărarea le-a făcut-o deputatul ales Dr. Ștefan C. Pop, care a dovedit în fața Tribunalului, că în multe cercuri electorale, unde erau candidați români cu program guvernamental, chiar de agenții (cortesii) guvernamentali se lua inițiativa să se cânte „Deșteaptă-te Române” spre a atrage simpatia alegătorilor masei de români pentru

⁹Partenie Cosma (12 februarie 1837-1924), originar din Beiuș. Studiile liceale le-a urmat la Beiuș, apoi, studii teologice la Arad, pe care le-a abandonat, urmând Facultatea de Drept din Pesta. A fost președinte al Societății „Petru Maior”; și-a deschis birou de avocatură în Beiuș, după care din 1876 s-a mutat la Sibiu îndeplinind funcția de avocat al Băncii „Albina”, a cărei director a devenit în 1885. După 1919 a îndeplinit funcții politice în guvernele României. (*Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, II, pp. 64, 65, 236; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 224)

¹⁰Dr. Coriolan Brediceanu (23 decembrie 1849/5 ianuarie 1850–25 ianuarie/7 februarie 1909, Lugoj) a finalizat studiile liceale la Beiuș, apoi a urmat Facultatea de Drept din Bratislava și, apoi, Budapesta, pe care a absolvit-o în 1874. S-a stabilit la Lugoj, unde a deschis un birou de avocatură. S-a remarcat prin apărarea în numeroase procese a țăranilor, a memorandiștilor, a lui Valeriu Braniște, etc; ca și candidat în alegerile electorale. (Lucian Predescu, *op. cit.*, pp. 129-130)

candidații guvernamentali români. După ce a analizat caracterul social al poeziei, care nu cuprinde nimic împotriva statului maghiar, a persiflat acuzarea că se pretează la astfel de procedee, care scoboară prestigiul justiției; dacă se cântă Deșteaptă-te Române la adunările candidaților guvernamentali, se aduc laude, dacă i s-a cântat lui Gabányi, care a căzut în alegerea de la Șiria, se ridică acuza de agitație.

Justiția până la urmă a achitat pe țărani acuzați.

6. Activitatea parlamentară în ciclul 1906-1910

a) În ședința din 29 mai 1906, deputatul Ștefan C. Pop, luând cuvântul la regulament, ține o vorbire în apărarea imunității parlamentare a deputatului sârb Matei Bella, care din Bacica până la Budapesta în trenul în care călătorea spre capitală a fost molestat de personalul căilor Ferate ungare din mai multe gări, amenințat de călători fanatizați și lipsit de apărare: Vorbirea a făcut profundă impresie pentru fanatismul și ura împotriva unui deputat naționalist sârb, care au fost dovedite de deputatul român Dr. Ștefan C. Pop.

b) În ședința dietei din 2 iunie 1906, Dr. Ștefan C. Pop și-a dezvoltat cuvântarea rostită în combaterea programului guvernului, a indemnizării cerute (proiect de lege pentru puteri excepționale) de guvern, dezvăluind și de astă dată toate încălcările de lege și abuzurile împotriva naționalităților.

Textul vorbirii este publicat în întregime în Cartea de Aur, după Ziarul Dietei la pag. 247-257, vol. VIII a lui T.V. Păcățeanu.

c) Cu privire la proiectul de răspuns la mesajul Tronului, din partea Clubului parlamentar al naționalităților s-a adoptat proiectul întocmit de Mihail Pulit, pe care Dr. Ștefan C. Pop l-a susținut într-un larg discurs în ședința din 9 iunie 1906.

Primul ministru Wekerle Sándor a cerut cuvântul și a promis concesiuni largi pe seama naționalităților, dar ca să fie placul grupului Apponyi Albert a adăugat vechea melodie a lui Bánffy Dezső.

„Declar însă că nu vom micșora nimica din acele principii fundamentale, care asigură ducerea la îndeplinirea ideii de stat maghiar”.

Răspunzând în replică Dr. Ștefan C. Pop a spus „așteptăm o declarație mai rezonabilă și toți se vor strădui în această direcție nu vor întări, ci vor submina temeliile statului, pentru care acțiune

singuri vom avea răspunderea în fața istoriei, profeția care avea să se împlinească în 1918”.

d) În 16 august 1906 intervenind moartea tribunului Axente Sever¹¹, Ștefan C. Pop a fost delegat din partea Comitetului P.N.R. să-l reprezinte la funerarii.

Axente Sever a fost declarat „mort al națiunii”, Ștefan C. Pop a depus pe catafalc o superbă coroană din partea Comitetului Național și după slujba mortuară ținută în catedrala din Blaj de către mitropolitul Dr. Victor Mihály de Apșa¹², la mormânt Ștefan C. Pop a ținut cuvântarea de doliu în numele națiunii române.

e) Constituind un Comitet românesc s-a organizat în Arad și ținutul Crișanei, plecarea în mari grupuri a românilor la serbările expoziției din București din 1906, guvernul Wekerle la cererea expresă a regelui Francisc Iosif I, asigurând libertatea de participare a românilor.

f) În ședințele dietei maghiare din 18 și 19 iulie 1906, ține două mari discursuri cu privire la bugetele ministerelor Justiției și Interne. Aici demască aparatul polițienesc și judecătoresc, special organizat împotriva naționalităților.

¹¹Ioan Axente, supranumit Sever, (3/15 aprilie 1821, Frâua, azi Axente Sever–16 august 1906) a fost un revoluționar român pașoptist. A studiat la Seminarul clerical din Blaj și Sibiu; după care s-a mutat la București. A luat parte la revoluția din 1848 din București. Reîntors în Transilvania, a participat la a treia adunare de la Blaj din septembrie alături de Avram Iancu. A îndeplinit mai multe funcții, după care, în 1890, s-a retras la Brașov. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 61)

¹²Dr. Victor Mihaly de Apșa, cunoscut și ca Victor Mihali (19 mai 1841, Ieud, Maramureș–17 ianuarie 1918, Blaj) școala primară a urmat-o la călugării piariști din Sighet, iar cele gimnaziale la Oradea, Târnavia și Cașovia până în anul 1857. Continuă la Roma filosofia, doi ani, la Colegiul „Sf. Atanasie”, și teologia, timp de patru ani, la Institutul „De Propaganda Fide”, luându-și titlul de doctor în anul 1863. A fost numit episcop al Lugojului la 25 noiembrie 1874, fiind instalat abia pe 7 martie anul următor; în 16 aprilie 1893 a fost numit mitropolit al Bisericii Române Unite, cu sediul în Blaj. În anul 1894 a fost ales membru de onoare al Academiei Române. (detalii despre activitatea lui în: Codruța Maria Mureșan, Marcel Știrban, *Din istoria Bisericii Române Unite. Biserică, Școală. Națiune. De la începuturile sale până în 1918*, Ed. Muzeului Sătmărean, 2005, pp. 311-317; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 898)

g) În ședințele adunării deputaților din 25 octombrie, 23 noiembrie și 6 decembrie 1906, deputatul Ștefan C. Pop analizează proiectele de lege pentru dezvoltarea industriei, discurs pe care l-a elogiat pe loc Kossuth Francisc, ministrul industriei în Cabinetul Wekerle, apoi discuții la bugetul pe 1907 și l-a discuția pe articole.

h) În cursul anului 1907: Ștefan C. Pop vorbește:

- În ședința din 21 febr. dezvoltă un atac împotriva proiectelor legii școlare a lui Apponyi, față de care cele /două/ mitropolii române au depus în ambele case ale parlamentului maghiar, memorande de protest, în numele națiunii române.

Fiind atacat personal și toate naționalitățile de deputatul Hock János, un slovac renegat, Ștefan C. Pop răspunde în chestie personală în ședința din 22 februarie 1907 respingând acuza de trădare de patrie cu care Hock a atacat pe deputații naționalităților.

- În ședința camerei din 6 martie 1907 se dă citire unei petiții a mai multor comitate maghiare, cerând guvernului să frâneze agitațiile naționaliste.

Ștefan C. Pop angajează o polemică și dezvoltă o replică necruțătoare împotriva acestui procedeu, care este o ațâțare fățișă împotriva popoarelor conlocuitoare, care formează majoritatea absolută a populației din Ungaria.

- Ședința din 8 martie 1907 este reținută de dezbaterea proiectului de lege pentru modificarea procedurii penale, la care Ștefan C. Pop face critici temeinice, arătând părțile îndreptate împotriva naționalităților.

- La legile școlare ale lui Apponyi, deputatul Ștefan C. Pop, în ședința din 8 aprilie 1907, combate fără cruțare tendința de deznaționalizare și demonstrează că aceste proiecte sunt mai asprea decât legea Berzeviczy, deși Apponyi se lăudase că va aduce largi îmbunătățiri față de acelea.

- În ședința dietei din 17 iunie 1907 critică legea despre pragmatica de serviciu a funcționarilor căilor ferate de stat

- La 20 noiembrie 1907 interpelează guvernul pentru incidentul de la Satu Mare, unde țăranul român Zaharie Pop a fost străpuns cu baionetele de jandarmii maghiari fără nici o vină

- În ședința din 7 Decembrie 1907 dezvoltă un lung discurs la proiectul de prelungirea convenției economice și financiare cu

Austria, care a fost aplaudat de întreaga cameră, fiindcă cerea juste avantaje și modificări în favoarea Ungariei.

„Iacă cum fanaticul Pop Cicio știe să fie și patriot la acest sfârșit de an” – spuneau deputații maghiari, felicitându-l pentru vorbirea sa în problema raporturilor economice cu Austria.

i) În ședințele anului 1908 ale dietei maghiare, dr. Ștefan C. Pop a ținut discursuri la următoarele obiecte:

- La 25 ianuarie 1908 la proiectul de lege pentru regularea proprietății în Ardeal.

- La 11 și 23 martie la regulamentul casei deputaților.

- În ședința din 18 mai 1908 la discuția generală a bugetului.

- În ședințele din 3, 4 și 7 decembrie 1908, deputatul Ștefan C.

Pop dezvoltă combateri și propuneri, în parte acceptate, la bugetele ministerului de agricultură de Interne și Justiție.

Toate vorbirile ținute analizau proiectele sub aspectul politicii ideii de stat maghiar, demascând toate încercările de a se lovi în ființa și drepturile naționalităților din Ungaria.

În toți acești ani s-a manifestat și afirmat tot mai puternică solidaritatea naționalităților și unitatea lor de acțiune, susținută de o presă bine îndrumată a celor trei naționalități: română, sârbă și slovacă.

Acest fapt a pus pe gânduri pe conducătorii aristocrației maghiare, care au susținut cu mare majoritate pe contele Ștefan Tisza ca în anii ce au urmat 1909 și 1910 să pună bazele noului său organism politic „Partidul muncii”, cu care naționalitățile aveau să se războiască până la 1918.

j) *Anul 1909 a însemnat înrăutățirea situației politice a naționalităților. Tendințe vădite pentru nimicirea existenței noastre naționale:*

La 9 febr. urmând moartea neașteptată a deputatului bănățean Dr. Coriolan Brediceanu din Lugoj, ales cu programul P.N. român la Oravița la a cărei funeralii iau parte toți membrii comitetului și Dr. Ștefan C. Pop depune coroana pe catafalc, se declanșează o josnică campanie politică cu obiectivul luptei între frați în jurul alegerii de deputat în acest cerc electoral devenit vacant.

Partidul național fixează și susține candidatura președintelui George Pop de Băsești, iar din parte a guvernului candidează Iosif Siegescu¹³.

La sugestia lui Tisza István, se desfășoară o urgie nemaivăzută, se aplică mijloace de corupție a preoților și învățătorilor, care au votat pe față pe Siegescu „că doar e român bănățean”, motiv de a justifica trădarea, și au dat în ziua alegerii atac din partea jandarmilor și a trupei militare, candidatul George Pop de Băsești a fost grav rănit.

Rezultatul nu a putut fi altul decât cel scontat de această nouă metodă de luptă a guvernului și autorităților maghiare: candidatul guvernului a întrunit 1946 voturi, față de numai 982 voturi date pentru George Pop de Băsești.

Întâmplarea de la Oravița a făcut ca membrii comitetului să urmărească cu mai mare atențiune activitatea politică în comune, comitate și manifestațiile din presă.

Deaceia s-a făcut o regrupare în jurul ziarului Tribuna din Arad, care inițiasse un nou local și tipografie proprie a cărei piatră fundamentală s-a pus la 8 aprilie 1909, clădirea primind numele de „Palatul Tribunei”.

Tot în cursul lunii aprilie 1909, regele respinge memorandumul partidelor maghiare kossuthist și apponyist și nu se adminte nici bancă autonomă maghiară, nici concesiuni militare, în schimb se simte tot mai pronunțată propaganda contelui Ștefan Tisza, care rămânea încă în pasivitatea politică față de frământările 67-iștilor și a 1848-iștilor.

În luna Mai 1909 se recurge la un act abuziv, direct împotriva conducătorilor P.N.R. din Arad: S-a pronunțat închiderea clubului național din Arad și s-a deschis proces împotriva deputaților Dr. N. Oncu, Vasile Goldiș, Dr. Ștefan C. Pop, Dr. Ioan Suciu și avocatului Veliciu.

S-a intensificat lupta prin coloanele Tribunei, iar în fruntea luptei împotriva măsurilor guvernamentale se găsește tocmai arhimandritul Vasile Mangra, pe care în luna iunie 1909, Academia română îl alege membru al său.

¹³Iosif Siegescu (1873-?), profesor de limba română la Universitatea din Budapesta. S-a remarcat prin atitudine maghiarofilă. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 780)

Nimic nu prevestea că peste un an acesta va fi stigmatizat ca cel mai odios trădător al neamului, intrând în partidul lui Tisza István cu toți prietenii săi.

În cursul vacanței parlamentare din vara și toamna anului 1909, opinia publică rămâne uluită de o circulară a lui Apponyi Albert, ministru instrucțiunii și a cultelor în guvernul Wekerle, care a suportat criza și a fost menținut la putere, prin care în executarea unui rescript (aulograf) /paragraf s.n./ regal, dispune catechizarea elevilor poporului român numai în limba maghiară.

Sinodul Ortodox al Mitropoliei din Sibiu hotărâse anume ca contrar dispoziției din legile Apponyi, în puterea autonomiei bisericii ortodoxe, catechizarea să se facă numai în limba română.

Regele sesizat de manifestul Apponyi a nimicit această hotărâre invocând dreptul coroanei de supremă inspecție asupra bisericii ortodoxe și a tuturor școalelor susținute de biserică.

Lovitura era nespuse de grea și situația extrem de periculoasă, deoarece se atacă direct temelia cea mai solidă a ființei naționale a poporului român, instituția bisericii.

Îndată după redeschiderea Dietei, a cărei dezbateri sunt ținute în continuu scandal, Dr. Ștefan C. Pop, asupra catechizării lasă să se publice în nr. 241 din 19 noiembrie 1909 al Tribunei un interviu, în care spune:

„Nici odată poate situația ființei noastre românești n-a fost atât de critică ca în momentele acestea.

Este timpul dar ca, lăsând la o parte orice susceptibilități, să se înceapă, cu puteri unite – lupta împotriva pornirilor dușmănoase care tind la nimicirea existenței noastre naționale”.

Momentul ales de Ștefan C. Pop pentru a da alarma era între altele și împrejurarea că pe 24 noiembrie 1909 era fixat Consiliul de Coroană, în care împăratul cerea guvernanților să realizeze reforma votului obștesc și să rezolve chestia naționalităților.

În consiliul de coroană Franz Ferdinand, moștenitorul tronului habsburgic a declarat:

„Ne-am săturat de lozincile 67-iște și 48-iște. Trebuie inaugurată o nouă politică în cadrul dualismului, cinstit fără gânduri ascunse.

Singurul mijloc este votul universal, secret, direct. Se poate ca această reformă să fi fost de prisos în Austria, unde s-a pus în

aplicare, în Ungaria însă ea trebuie neapărat făcută". (v. Tribuna nr. 245 din 24 noiembrie 1909)

Ecoul declarației moștenitorului a fost mare, a alimentat presa din Ungaria și din străinătate o lungă vreme, dar pentru naționalitățile din Ungaria nu a avut nici o urmare.

La numai câteva zile după Consiliul de coroană, în Arad se petrecea evenimentul inaugurării Palatului Tribunei, transformat în sărbătoarea întregului neam, iar la banchetul care a avut loc, dr. Ștefan C. Pop a ținut următorul toast semnificativ, apelând la solidaritatea națională:

„Ziua de astăzi dacă va fi istorică este că românii din patru unghiuri au alergat aici să facă confesiunea solidarității lor. Salută pe dl Milan Hodza, prietenul statornic în colaborarea naționalităților aliate (mari ovații), salut pe reprezentanții presei din România. Ni se vor aduce învinuiri că facem politică, dar frați vom rămâne măcar să se surpe pământul (bravo, orați)”.

Pe neașteptate urmează moartea lui Dr. Augustin Bunea¹⁴ la Blaj, la a cărui înmormântare participă Ștefan C. Pop.

Criza politică din Ungaria se prelungește, rămâne la guvern Wekerle Sándor. Tribuna din Arad în fiecare număr atacă pe Apponyi, astfel în nr. 259 din 11 dec. 909 caracterizează pe Apponyi ca fiind duhul răutății și a distrugerii asupra așezămintelor românești.

În cursul lunii noiembrie se continuă consultările la Viena, unde au fost chemați Lukács Laszlo și Khuen-Hédervári.

Din cauza prelungirii crizei politice, Wekerle a prezentat un proiect de indemnizare pentru 2 luni, ianuarie și februarie 1910, iar pentru combaterea lui și spre a stabili tactica de luptă s-a întrunit în Budapesta Conferința naționalităților.

¹⁴Dr. Augustin Bunea (4 august 1857, Vad, Făgăraș-16 noiembrie 1909, Blaj) a studiat la gimnaziile din Brașov și Blaj, continuând la Colegiul „Sf. Atanasie”; filosofia și teologia la Institutul „De Propagande Fide” din Roma, luându-și titlul de doctor în anul 1882. A fost asesor consistorial (1884), profesor la Seminarul Teologic din Blaj, secretar mitropolitan (1888-1898), canonic (1898), membru corespondent și, apoi, activ al Academiei Române (1908). S-a remarcat și ca publicist printr-o activitate deosebită. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 143; Codruța Maria Mureșan, Marcel Știrban, *op. cit.*, pp. 116, 185, 274, 315, 335-336, 359, 364, 368)

Anul 1909 se încheie cu un nou doliu al neamului românesc. La 26 noiembrie 1909 moare deputatul naționalist român Ioan Russu Șirianu, șef redactorul ziarului Tribuna din Arad.

7. Anul 1910 rămâne în istoria luptelor politice ale națiunii române din Transilvania și Ungaria ca un an dezastruos prin acțiunea trădătoare a transfugilor, prin lipsa de solidaritate și disciplină națională, având ca urmare o neașteptată cădere în alegerile generale parlamentare ale candidaților partidului național român:

Am arătat că Ștefan C. Pop, alături de ceilalți 14 deputați naționaliști din ciclul 1906-1910, făcea toate eforturile pentru păstrarea și întărirea solidarității naționale.

În tot cursul anului 1909 încercările contelui Tisza István de a sparge sau cel puțin a slăbi solidaritatea națională erau tot mai accentuate.

Numărul transfugilor români în tabăra guvernamentală și mai cu seamă în partidul lui Tisza erau tot mai numeroși.

Desemnarea lui Lukács Laszló ca homo regius, venit cu programul votului obștesc cade de la ordinea zilei prin conspirația generală a tuturor partidelor maghiare împotriva sa și își depune mandatul.

După o înțelegere perfectă cu contele Tisza, se ridică la suprafață iarăși Khuen-Hédervári, care este însărcinat cu formarea guvernului maghiar.

În lucrarea mea *Unirea de la Alba Iulia*, depusă în manuscris la Institutul de Istorie al Academiei P.P.R. /Republicii Populare Române s.n./, la pag. 22 și 23, am făcut următoarea caracterizare acestui moment politic de la începutul anului 1910 spunând:

„Linia ascendentă a vieții naționale, politice, culturale și financiar-economice, între 1906-1910, a românilor, sârbilor și slovacilor, a început să îngrijoreze straturile largi ale aristocrației maghiare, iar contele Tisza István în anul 1910 și-a reorganizat partidul și sub denumirea de „partidul muncii” a dat ființă celui mai puternic organism politic din Ungaria care între 1910-1918 a dominat și îndrumat întreaga viață politică a Ungariei”¹⁵.

¹⁵În manuscrisul dactilo, aflat la Complexul Muzeal Arad, Colecția de Istorie, numărul de inventar Muzeu Oraș (M.O.), 2314, acest citat este la pagina 24.

Noul președinte al guvernului maghiar tergiversează luarea de măsuri imediate de dizolvarea dietei și lasă contelui Tisza tot timpul pentru achiziționarea de transfugi dintre români și celelalte naționalități pentru acapararea unor organe de presă românești care încep atacuri necruțătoare împotriva celor 15 deputați români și a membrilor comitetului național.

Reușita în alegerile de la Oravița a renegatului Iosif Siegescu împotriva lui George Pop de Băsești, președintele Comitetului național, încurajează campania de distrugere a Comitetului național român.

Socotind terenul suficient de pregătit, în luna martie 1910, se publică decretul de dizolvare a dietei și se convoacă corpul electoral pentru luna iunie 1910.

Comitetul executiv al P.N.R. primește lupta, dar s-a dovedit nepregătit suficient în fața situației create de agenții lui Tisza, care în toate cercurile electorale au pus candidați români. Transfugii au provocat diversiuni și într-o zăpăceală de opinie, alimentată de organele administrative și de agenții guvernamentali, au reușit să fie proclamați aleși deputați candidații guvernului împotriva candidaților P.N.R.

La alegerile din iunie 1910 au reușit numai 5 deputați români și anume:

1. Dr. Teodor Mihali la Ileanda Mare, fără contracandidat
2. Dr. Ștefan C. Pop la Șiria după retragerea kossuthistului
3. Vasile Damian la Baia de Criș, fără contracandidat
4. Dr. Alex. Vaida Voievod la Arpașul de jos
5. Dr. Nicolae Șerban la Făgăraș

Mă voi ocupa de activitatea lui Ștefan C. Pop în campania electorală și lupta în congregația comitatului Arad.

Redăm, în continuare, citatul din lucrarea amintită a lui Laurențiu Oanea: „... să aibă rol hotărâtor asupra politicii întregii monarhii austro-ungare, să provoace alături de Germania primul război mondial 1914-1918, să ducă o sălbatică politică de distrugere a naționalităților, iar rezultatul nu putea fi decât acela dictat de istorie, prăbușirea pentru totdeauna a monarhiei Austro-Ungariei și reducerea Ungariei la un stat național maghiar limitat, în hotarele etnice ale poporului maghiar cu eliberarea naționalităților subjugate, care și-au creat în 1918 statele lor naționale”.

În nr. 106 din 28 mai 1910 al ziarului Tribuna, Dr. Ștefan C. Pop, în calitate de președinte al Clubului Comitatens al Aradului, publică un înflăcărat apel către alegătorii români.

În tot cursul lunii mai 1910 vizitează comunele cercului electoral Șiria, unde alegătorii îl asigură de aceeași neștrămutată credință. Contracandidatul kossuthist Dr. Nagy Mihály, după vizitarea unor comune, își retrage candidatura la data de 31 mai 1910.

Astfel se proclamă ales cu unanimitate ca deputat al Cercului Șiria Dr. Ștefan C. Pop cu programul P.N.R.

Cu privire la această alegere unanimă se face în nr. 107 din 31 mai 1910 al Tribunei următoarea notă:

„Alegerea unanimă de la Șiria

Candidatul kossuthist Dr. Nagy Mihály, după trei zile de candidatură caraghioasă, a anunțat partidului că renunță la candidatură.

Dr. Nagy a vizitat mai multe comune din cercul Șiria și s-a convins numaidecât că orice încercare de luptă împotriva candidatului național Dr. Ștefan C. Pop e muncă zadarnică.

Alegătorii români, ca și în trecut, rămân credincioși steagului național.

Trăiască bravii alegători ai cercului electoral Șiria”.

Prin proclamarea unanimă Dr. Ștefan C. Pop a devenit pe noul ciclu 1910-1914, deputat al Șiriei și a continuat lupta parlamentară în acești ani și cei ce au urmat cu același devotament și cu credința neclintită în biruința finală a neamului său, nemaiputându-l abate de la drumul afirmării dreptului națiunii române, nici intimidările nici ademenirile.

8. Continuarea luptei parlamentare

În noua dietă maghiară, cu ocazia dezbaterilor angajate la adresa de răspuns la mesajul Tronului, primul mare orator este contele Ștefan Tisza.

În ședința din 12 Iulie 1910 își dezvoltă o amplă cuvântare, axată în principal, pe chestiunea naționalităților.

În nr. 136 din 14 Iulie 1910, Vasile Goldiș publică în fruntea Tribunei un documentat comentariu la acest discurs, din care va face unele citate, spre a se înțelege mai bine discursul ținut de Ștefan C. Pop în ședința de la 16 iulie în combaterea celor afirmate de contele Tisza, care spunea:

„Încheierea unei înțelegeri cu partidul naționalităților părea cu putință. Eu din parte-mi niciodată n-am dorit înțelegerea cu partidul naționalităților, fiindcă eu sunt hotărât să mă înțeleg cu concetățenii mei *nemağhiari*, dar cu partide de-ale naționalităților nici odată nu voi face cartel”.

Înțelegerea n-a reușit. Lupta a izbucnit și domniii naționaliști n-au fost scrupuloși în alegerea mijloacelor.

Ștefan C. Pop întrerupe: „Dar poate ați fost scrupuloși ?? Au fost totdeauna și sunt și astăzi pline temnițele. Între stăpâni și slugi nu poate să fie niciodată armonie”.

În ședința dietei din 16 iulie 1910, deputatul Șiriei Dr. Ștefan C. Pop, după debutul din 8 mai 1905, a ținut cel mai mare discurs al său în combaterea vorbirii contelui Tisza István.

Textul a fost publicat în nr. 140 și 141/1910¹⁶ ale Tribunei și va forma anexa nr. 2 al prezentei lucrări, redat cu textul integral după ziarul Tribuna*.

În ședința dietei din 23 iulie 1910, Dr. Ștefan C. Pop ține a doua cuvântare documentată prin care în numele P.N.R. respinge proiectul indemnității cerut de guvern.

Prin dezvăluirile ce le face Tribunei în nr. 147 din 27 iulie 1910 s-a evidențiat jocul nedemn dintre Khuen-Hédervári și contele Tisza și s-a arătat că primul ministru fiind chemat la Curtea din Viena spre a justifica nerespectarea angajamentului de împăcare cu românii, Khuen-Hédervári s-a scuzat că a intervenit contele Tisza, care i-a arătat că împăcarea se face cu însuși poporul cu zdrobirea agitatorilor (atunci a deputaților naționaliști), că adoptând această teză s-a raliat planurilor lui Tisza, care a reușit, în loc de 15 deputați din dieta precedentă, astăzi sunt în dietă numai 5 români.

Curtea din Viena nu a mai stăruit și lucrurile și-au urmat cursul.

Tisza a continuat vânătoarea după trădători, iar Comitetul P.N.R. a trebuit să-și încordeze voința și arcurile pentru rezistență.

Lovitura cea mai mare a fost dată de Tisza prin actul de trădare al lui Mangra de la Oradea.

¹⁶Tribuna, Arad, 1910, an XIV, nr. 140 din 6/19 iulie, pp. 3-5; *Ibidem*, nr. 141 din 7/20 iulie, pp. 4-6.

*Am inclus fragmente din discurs în Anexa 3.

Cu privire la acest act Tribuna din Arad al cărei fondator și harnic fusese Vasile Mangra, face următoarea mențiune destul de blândă:

„În jurul unei anchete”

Cercurile oficiale bisericești din Sibiu sunt dispuse la o învoială și un acord cu poporul maghiar.

Politica părintelui V. Mangra în fond este aprobată de acele cercuri.

Singura greșeală a fost că a trecut în tabăra guvernului, fără a încerca să-și apere politica la Conferința națională din Sibiu, ci a trecut de capul său în partidul lui Tisza.

Lumea românească uluită aștepta desfășurarea luptei care se agrava.

Deputații naționaliști și comitetul executiv se mențin în rezervă, nu fac nici un gest.

Dr. Ștefan C. Pop și Vasile Goldiș caută să se ocupe de problemele locale arădane, cu lucrările congregației convocată pe 1 noiembrie 1910.

În vederea acestor lucrări, Dr. Ștefan C. Pop a convocat o consfătuire prealabilă pe Duminică 30 octombrie 1910 în sala festivă a ziarului Tribuna.

În ședința congregației Ștefan C. Pop ține o cuvântare usturătoare împotriva funcționarilor comitatensi, spunând fără înconjur:

„slăbiciunea vicecomitelui este uimitoare”. Vasile Goldiș prezintă în continuare moțiunea de neîncredere. Se fac apeluri și pregătiri pentru campania alegerilor în congregația comitatensă.

În cursul lunii decembrie 1910, ziarul Tribuna începe o polemică ascuțită cu ziarele Drapelul din Lugoj și Libertatea din Orăștie și tot atunci se deschide o coloană de *„Părerile libere”* plină de atacuri împotriva comitetului executiv al P.N.R., a unor membrii, iar în fruntea Tribunei se publică articole de fond *„Conspirația împotriva Tribunei”*.

„Părerile libere” publică articole ca aceste: *„Un proces firesc înlăturarea bătrânilor”*, *„Coarde simțitoare”*, autor fiind Sever Bocu¹⁷,

¹⁷Sever Bocu (19 noiembrie 1874, Șistarovăț-21 ianuarie 1951, închisoare Sighet) a absolvit Academia Comercială, Școala „Hautes Études” din Paris. A fost

iar unele articole de fond erau semnate chiar de poetul Octavian Goga.

Ștefan C. Pop o spunea pe față: presimt că această campanie își are dedesubtul susținut de Tisza István prin trădătorul Vasile Mangra.

Trebuie să luăm măsuri energice de apărare și de paralizarea unor noi atacuri.

Măsurile s-au luat fără întârziere în ședința comitetului executiv al P.N.R., convocată pe 19 decembrie 1910 la Budapesta.

La această ședință din 19 decembrie 1910 s-a hotărât ca să se editeze un organ propriu de publicitate cu numele de „Românul”, iar pentru conducerea acestui ziar propriu al P.N.R. s-a numit un comitet special de conducere, constituit din Vasile Goldiș, Dr. Ioan Suciș și Dr. Ștefan C. Pop.

La 1/14 ianuarie 1911 a apărut primul număr al noului ziar „Românul”, având în frunte un Manifest editorial „Către Națiunea Română din Transilvania și Ungaria”, semnat de Vasile Goldiș.

Într-un alt articol s-a analizat pe larg situația politică din cursul anului 1910, de o parte înfierându-se actul de trădare a lui Vasile Mangra, de altă parte combătându-se campania de atac și de compromitere a comitetului executiv al P.N.R. care stabilește rezistența națională în fața necruțătoarei politici de maghiarizare.

Redactorii Tribunei, după apariția Românului au continuat atacurile și astfel în tot cursul anului 1911, marele public românesc a asistat cu multă durere la acest spectacol regretabil de ponegrire și nelimitate atacuri personale împotriva conducătorilor poporului român din Transilvania și Ungaria.

Membrii atacați de Tribuna au trebuit să-și facă apărători și să răspundă.

Începutul l-a făcut deputatul Dr. Alexandru Voevod, apoi Vasile Goldiș, Dr. Ștefan C. Pop și toți ceilalți.

Voi stăruii asupra activității și declarațiilor deputatului Ștefan C. Pop în limita acestei lucrări biografice.

9. Bilanțul anului 1911:

Intensificarea luptelor politice, campania necruțătoare de demascare și înfierare publică a trădătorilor, ofensiva prin Românul împotriva acțiunilor oculte de la Tribuna, reînvierea conștiinței naționale prin adunări populare sistematic organizate în principalele centre din Transilvania și Banat: curajoasă luptă parlamentară a deputaților români:

La data de 1/14 ianuarie 1911 (anul nou) apare primul număr al ziarului oficios, „Românul” în Arad, cu apelul către români, semnat de George Pop de Băsești, președintele comitetului, Dr. Teodor Mihali, vicepreședinte și de Vasile Lucaci, secretar general.

Programul este descris într-o formă măiastră de Vasile Goldiș, întreg conținutul ziarului de un înalt nivel ziaristic și politic.

În nr. 2, se publică articolul lui Dr. Mihai Pulit „Situația naționalităților”.

În nr. 3, este adusă la cunoștința poporului român, cu text întreg: *Memoriul* lui Dr. Ioan Mișu, cu privire la împăcarea româno-maghiară.

Fiind la ordinea zilei problema băncii austro-ungare, Vasile Goldiș într-un document articol combate toate aranjamentele plănuite, terminând cu vorbele lui Simeon Bărnăuțiu de la Blaj: Fără naționalitate nu ne trebuie nici libertate, nici bogăție.

Pentru punerea în aplicare a diabolicului plan de a trata direct cu poporul român prin alte organe decât comitetul național, contele Tisza István a venit la Arad, iar Episcopul ortodox Ioan I. Papp a organizat un mare prânz de gală în cinstea lui Tisza.

Au luat parte numeroși invitați români.

Vasile Goldiș, în calitate de secretar al Consistoriului ortodox nu a putut refuza prezența, dar nici un alt membru al comitetului național nu a participat la acest prânz.

În Românul s-a adus atac lui Tisza, pe tema limbi de catechizare în școalele confesionale și s-au veștejit încercările de a atrage pe ortodocșii din Episcopia Aradului.

Drept răspuns la acest demers al contelui Tisza, s-a convocat o mare adunare populară la Arad pe 16 Februarie 1911, la care au participat o masă de țărani și intelectuali români de peste 30.000 de persoane, lucru ne mai văzut în orașul minoritar Arad.

Vasile Goldiș a propus să fie aclamat ca președinte al adunării deputatul Ștefan C. Pop.

Adunarea a aprobat într-un elan de entuziasm, iar Ștefan C. Pop a ținut la deschiderea adunării și la închiderea ei cuvântări energice de combatere a încercărilor lui Tisza.

Raportor și propunător al Moțiunii a fost Vasile Goldiș, care a dezvăluit procedarea necalificabilă a contelui Tisza, a pronunțat o usturătoare judecată împotriva celor de la Tribuna și în fața poporului a adresat un apel către Dr. Oncu, Roman Ciorogariu, poetul Goga și redactorii Tribunei, ca să intre în disciplina de partid.

Sucesul politic al acestei prime adunări populare din Arad, căreia i-au urmat peste 20 de alte adunări populare impunătoare fixate după 15 iunie până la finele anului 1911, a fost desăvârșit, entuziasmul poporului impresionat, iar pentru trădătorii puși la stâlpul infamiei, descurajant.

În ședința camerei deputaților din Budapesta din 24 martie 1911, deputatul Dr. Ștefan C. Pop, ținând un discurs în combaterea bugetului, a dezvoltat o polemică vehementă cu contele Tisza, care vorbise în ședințele precedente, proferând din nou atacuri împotriva deputaților și naționalităților.

Vorbirea lui Ștefan C. Pop a fost publicată în nr. 59 din 26 martie 1911 al ziarului „Românul”.

Ca urmare a discursului Dr. Oncu în Tribuna a adus o acuză directă lui Ștefan C. Pop, că ar fi spus minciuni în discursul său polemic cu contele Tisza.

De aceea Ștefan C. Pop, după atacul pe care Dr. Alex. Vaida Voevod l-a dat în nr. 60 din 28 martie 1911 al „Românului” împotriva redactorilor Tribunei, a publicat în Românul nr. 61 din 29 martie 1911 *În chestie personală* următorul atac:

pentru Dr. Oncu și Tribuna pe care-l reproduc în întregime:

„Mai bine de 16 ani, eu și cu câțiva colegi ai mei, scormonim vrafurile de acte din arhiva comitatului, apărăm în congregațiune interesele comune și particulare ale românilor, aproape ¼ parte din actele cancelariei mele sunt apeluri procedurale făcute gratuit în cauze românești și în decurs de aproape două decenii; Dr. Oncu și duhul otrăvitor care-l asistează, nici un act n-a studiat, niciodată cuvântul în congregațiune nu și-a ridicat, nici o suferință n-a alinat.

Cu toate acestea l-am cinstit cu toții.

Noi alergam și cheltuiam puterile noastre morale și fizice numai ca să fie bine și D-l Oncu să rămână fruntaș între frunțași.

Răsplata mea a fost, mai bine de un deceniu, persecuție și complot diavolesc pentru a-mi nimici existența.

S-au dat circulare infame pe vremea răzbumătorului călugăr Mangra, invitând drept credincioșii să-mi încunjure cancelaria.

Și toate le-am suferit pentru că doream pacea și aveam groază de a ne arăta toată golătarea înaintea străinilor.

D-ta ai cutezat primul în viața mea a-mi striga odată cuvântul infamant de mincinos și astăzi îl debitează din nou oarecare mișel, susținut de dta.

Află că oanoarea unui deputat național este și capitalul moral al poporului său.

Te fac răspunzător pentru faptele otrăvitoare de la Tribuna.

Eu nu mă voi refui cu anonimii dtale, ci mă voi adresa de a dreptul către gazda lor.

ss. Dr. Ștefan C. Pop
deputat”.

Epilogul ce a urmat a fost dezastruos pentru Dr. N. Oncu, care după anumite luni, în urma celor dezvăluite prin coloanele ziarului „Românul” a trebuit să-și prezinte demisia din Comitetul P.N.R., urmat de disprețul întregului popor român din Arad și de pretutindeni.

În ședința camerei din 2 aprilie 1911 deputatul Ștefan. C Pop anunță o amplă interpelare adresată ministrului de interne împotriva samavolniciei jandarmilor din comuna Agârbiciu, comitatul Sibiu, care au confiscat biblioteca sătească a țăranilor români, înscenând o procedură penală pentru agitație și acte subversive.

La dezbaterea bugetului ministerului agriculturii, în ședința din 9 mai 1911, Ștefan C. Pop a ținut un mare discurs, care a fost publicat în textul întreg în nr. 108 din 30 mai 1911 al ziarului Românul.

Ca urmare a îndrăznețelor vorbiri ținute în dieta maghiară de deputații români trădători V. Mangra și Iosif Siegescu, care nu s-au rușinat a susține pe față programul lui Tisza, afirmând că moderații români reprezintă poporul, contestând deputaților naționaliști de a se socoti singurii reprezentanți ai poporului român din Transilvania, Banat și Ungaria, la propunerea lui Ștefan C. Pop s-a hotărât

organizarea unor numeroase adunări populare în principalele centre ale ținuturilor românești.

În aceste mari adunări populare, deputații naționaliști și membrii comitetului executiv ai P.N.R. doreau să facă apel la masele largi ale poporului și în fața țării și a opiniei publice să-și măsoare puterile și să dovedească atașamentul întregului popor față de partidul N. R. și să confirme în mod public mandatul lor aprobat de masele poporului.

Să se verifice prin aceste adunări publice și conștiința națională a românilor.

Prima mare adunare poporală s-a ținut în Lugoj, centrul Banatului, la care au participat peste 20.000 de săteni, care ascultând discursurile rostite au votat cu mare entuziasm moțiunea ce li s-a prezentat, între urale aclamând pe deputații și membrii comitetului executiv și huiduind pe trădătorii V. Mangra, C. Burde, I. Siegescu și pe ceilalți de câte ori li se pomenea numele.

Au urmat adunările populare de la Hațeg, în 19 august 1911, din Timișoara la 9 octombrie 1911, cea de la Ludoșul de Mureș – la Diciosânmartin la 29 octombrie 1911, cei de la Șimleul Silvaniei din 8 noiembrie 1911.

La aceste adunări populare au participat mase de țărani și intelectuali în număr de peste 200.000 persoane, iar răsunetul lor a fost atât de mare, încât trădătorii și contele Tisza nu au mai cutezat să pună la îndoială realitatea că deputații naționaliști și comitetul executiv al P.N.R., stăpânesc opinia publică din sate și orașe.

În toate aceste adunări populare deputatul național Ștefan C. Pop a ținut discursuri entuziaste, cu care a înflăcărat poporul, încât nici un deputat român guvernamental nu a mai îndrăznit să țină în public vreo adunare de dare de seamă.

Vorbirile lui Ștefan C. Pop au fost publicate în ziarul Românul după fiecare adunare poporală.

La serbările aniversare de la Blaj de 50 de ani de la înființarea Astei din august 1911, la care au luat parte cei doi mitropoliți români, episcopii ambelor confesiuni, Ștefan C. Pop în toastul său a exclamat între frenetice aplauze „să fie blestemat acela care va încerca să dezbinе neamul pe temă confesională și apoi a omagiat femeia română păstrătoarea limbei naționale”.

Sesizându-se de manifestațiile naționale din aceste adunări populare, ziarul „Minerva” din București sub titlul „*Întrunirile politice ale românilor din Ungaria*” analizează pentru opinia publică din România, sentimentele de iubire, de neam a țărânimii române din Transilvania, aducând laude harnicilor deputați naționaliști din Dieta maghiară și comitetului P.N., care s-a dovedit a fi singurul organism politic, care stăpânește și conduce cu vigoare lupta politică a neamului românesc din Ungaria.

Ca o încununare a manifestațiilor publice organizate în anul 1911, Ștefan C. Pop, deputatul Șiriei, a convocat pe ultima zi a anului, pe 31 decembrie 1911, o adunare poporală de dare de seamă.

Această adunare poporală s-a transformat într-o adevărată serbare națională.

La adunare a luat parte peste 30.000 țărani din comitatele Arad, Hunedoara, Timiș, Torontal, Bihor, așteptând pe Ștefan C. Pop și comitetul P.N., cu banteriu de călăreți cu fanfare populare, un adevărat cortegiu etnografic.

Membrii comitetului și deputații au ținut ca să aducă țărânimii din cercul Șiria și de pretutindeni recunoștința lor pentru credința către națiunea română, către partid și către deputatul lor Ștefan C. Pop, pe care l-au ales în trei rânduri în dieta țării, trecând peste toate persecuțiile, batjocorile și încercările de mituire.

În mijlocul unui entuziasm nestăvilat s-a încheiat în Șiria, devenită istorică, anul politic 1911, cu un bilanț bogat, de ridicarea conștiinței maselor populare ale țărânimii și intelectualității române, de dragoste și neclintită alipire față de P.N.R., de membrii comitetului și de deputații români naționaliști din dieta maghiară.

10. După aplanarea conflictelor Dr. Vaida-Goga, O. Goga-Kristoffy și Românul cu Tribuna, în 1912 se restabilește armonia de luptă națională în atacul dat împotriva bisericii române unite. Conferința națională de la Alba Iulia împotriva Episcopiei maghiare de Hajdudorogh:

Campania furibundă a „ateliților” de la Tribuna a continuat și în primele luni ale anului 1912, dar opinia publică s-a manifestat tot mai puternic împotriva tribuniștilor.

Universitarii români din Viena au organizat o mare adunare în care s-a cerut poetului Oct. Goga să oprească spectacolul rușinos de atacuri reciproce în cele două organe ale presei.

În conflictul Dr. Vaida-Goga juriul de onoare din Brașov a dat dreptate Doctorului Vaida, care făcuse dovada afirmațiilor sale în afacerea Goga-Kristoffy.

A urmat intervenția profesorului Const. Stere de la București, care a reușit să aplaneze conflictul și apoi să se-închidă și polemica dintre Românul și Tribuna, care prin aranjamentul realizat la 5 martie 1912 a trecut cu palat și tipografie în patrimoniul ziarului Românul.

După publicarea procesului verbal de împăcare s-a organizat la Arad așa-zisa sărbătoare a frăției.

În cursul conflictului, după pronunțarea juriului de onoare din Brașov, Ștefan C. Pop și ceilalți fruntași ai P.N. din Arad, au trimis la 26 ianuarie 1912 lui Dr. Vaida următoarea telegramă, care caracterizează substratul conflictului și are o însemnătate istorică. Telegrama are acest text:

„Cu mândrie sufletească te felicităm la desăvârșitul triumf ce ai reperutat în afacerea Goga-Kristoffy.

Intervenirea faimosului director al Tribunei Sever Bocu la patronul său Kristoffy în interesul amicului său Octavian Goga a confirmat, mai presus de orice îndoială, campanie ce, deocamdată cu trădarea lui Mangra încă în vara anului 1910, s-a pornit pentru distrugerea partidului național român, după rețeta diavolească a conducătorului ocult Ciorogariu: getrennt marschiren, vereinigt schlagen”.

Cu neîntrecută măiestrie însă ai smuls măsea de pe fața trădătorilor.

semnează: și Dr. Ștefan C. Pop, Dr. Ioan Suci, Vasile Goldiș, Dr. Iustin Marșieu¹⁸, Dr. Cornel Iancu, Dr. Romul Veliciu¹⁹, Dr. Sever

¹⁸Dr. Iustin Marșieu (1879, Socodor-1955) a fost licențiat în drept, profesând avocatura în Arad. Ca și colaborator apropiat al lui Vasile Goldiș a propus la 15 noiembrie 1918 ca Unirea să fie proclamată la Arad. În 5 iulie 1919 a fost investit ca primul prefect român în Arad. (Dan Demșea, *Delegați români ...*, p. 276)

¹⁹Dr. Romul Veliciu (17 aprilie 1882, Chișineu, Arad-6 decembrie 1920) avocat în Arad, fiul memorandistului Mihai Veliciu. Membru activ în comitetul Partidul național, a făcut partea din „delegația celor trei”-Teodor Mihali și Iuliu Maniu-care au preluat, în anul 1912, ziarul „Tribuna”. A participat la Adunarea de la Alba Iulia. (editor Dan Demșea, *Tatăl meu-Mihai Veliciu*, Ed. Mirador, Arad, 1996, p. 13)

Miclea²⁰, Dr. A. Stoenescu, Dr. Iulian Burneas, Ludovic Farcaș, Dr. Aurel Moldovan, Dr. Ștefan Tămășdan, Romul Cioflec²¹, Constantin Nae, C. Savu²², I. Russu, Ion Berescu²³, Gh. Birăescu, Dr. Aurel Grozdea²⁴, Cornel Grozdea”.

²⁰Dr. Sever Miclea (1885, Grădinari, Caraș-Severin-?) a profesat avocatura din anul 1914; a îndeplinit alături de Laurențiu Oanea funcția de secretar al ședințelor Consiliului Național Român. Delegat la Adunarea de la Alba Iulia pentru cercul Pecica. De asemenea, a redactat procese verbale la Adunarea de la Alba Iulia, precum și în cadrul altor conferințe. (Dan Demșea, *Delegați români ...*, p. 276)

²¹Romul Cioflec (1 aprilie 1882, Araci, Covasna-13 noiembrie 1955, București) a urmat cursurile Școlii Normale din Câmpulung, după care a funcționat ca învățător în comuna Chiorjdeanca și Lipovești. A îndeplinit și funcția de bibliotecar la Biblioteca Academiei Române, iar în 1914 a fost licențiat al Facultății de Litere și Filosofie din București. A fost profesor la liceele „Alecu Russo” din Chișinău, „C. Diaconovici Loga” din Timișoara și „Gheorghe Lazăr” din București. (Vasile Popeangă, *Activitatea cărturarilor ardeleni în Basarabia anilor 1917-1918*, în „Ziridava”, XXXIII, Arad, 2002, pp. 241-242; *Dicționarul general al literaturii române*, Ed. Univers Enciclopedic, C/D, București, 2004, p. 251)

²²C. Savu (3 ianuarie 1881, Părul, Severin-?) a absolvit Liceul din Lugoj și, apoi, cel din Blaj; a continuat Școala Normală la Timișoara între 1900 și 1901 și teologia din Arad între 1912-1913. A fost învățător (1901-1908), consilier la Direcția Presei (1930-1931), a îndeplinit funcții politice-șef de Stat al Ardealului și Banatului (1932-1933), deputat de Făget și secretar al Camerei (1920-1922); redactor la ziarele „Tribuna”, „Românul” și „Poporul Român”, precum și corespondent al ziarelor „Liberatatea”, „Gazeta de Transilvania”, a editat „Voința Popotului” (1921-1924), „România Nouă” și „Sentinela”. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 763)

²³Ion Berescu (Cincul Mare ?-1913, Făgăraș), originar din părțile Făgărașului, a fost publicist, iar între 1889-1910 a fost învățător la școala ortodoxă din Făgăraș. În calitate de publicist a scris basme, schițe și reportaje în ziarele timpului: *Tribuna*, *Telegraful Român*. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 97)

²⁴Dr. Aurel Grozda (2 iunie 1876, Șimandul de Jos, Arad-13 decembrie 1938, Arad) a urmat cursurile școlare în localitatea natală, Gimnaziul de Stat (azi Liceul Moise Nicoară, Arad), Facultatea de Drept din Cluj, obținând titlul de doctor în anul 1899. După un stagiul de pregătire, și-a deschis biroul de avocat în Buteni (1903); A organizat adunări populare, a înființat despărțământul ASTRA din Buteni. Ales delegat la Alba Iulia pentru cercul electoral Iosășel, nu a putut participa, îmbolnăvindându-se de gripă spaniolă. După 1918 a fost membru în Marele Sfat Național, deputat parlamentar al P.N.R. pentru cercurile electorale Buteni (1919), Gurahonț (1920), Hălmagiu (1922). (Ovidiu Someșan, *De la Bucin la Buteni*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2005, pp. 205-206)

În ședința de la 21 februarie 1912, Dr. Ștefan C. Pop dezvoltă o energică interpelare în camera maghiară în chestia eliminării celor 16 teologi români uniți din seminarul romano-catolic din Oradea.

În interpelare, Ștefan C. Pop a arătat abuzul prefectului de Bihor Miskolczy Ferencz, de episcopul catolic maghiar Lányi și de rectorul Széchenyi, deoarece biserica română unită este coproprietară la toate fondurile catolice din Oradea și Statusul romano-catolic abuzează cu ajutorul puterii politice de situația sa în stat.

După interpelarea lui Dr. Ștefan C. Pop, întreaga presă a început o campanie intensă în apărarea celor 16 teologi eliminați”.

Pe aceeași temă ziarul șovinist „Budapesti Hirlap”, în 8 martie 1912, publică următorul atac împotriva episcopiei române-unite din Oradea și a semnatarului ei:

„Este cel mai însemnat și cel mai primejdios cuib al daco-românismului. Aici se cresc, în spiritul trădării de patrie, ca dușmani turbați ai neamului și statului nostru, micii moți cu față oacheșă și cu ochi scânteietori”.

În ultimele luni ale guvernării sale a desăvârșit atentatul cel mai periculos împotriva națiunii române din Transilvania și a bisericii române-unite: înființarea episcopiei maghiare greco-catolice de Hajdudorogh.

În fața acestui mare pericol național, pe lângă demersurile episcopilor Dr. Demetriu Radu, Dr Vasile Hossu și a memorandumului către Papa Pius X, redactat în conferința bisericească de la Blaj, s-a dat mandat deputatului Dr. Ștefan C. Pop, fiind unit, ca să convoace la Alba Iulia o mare conferință națională a bisericii unite, care s-a ținut la 29 mai 1912.

La această manifestație de protest împotriva înființării episcopiei maghiare de Hajdudorogh a luat parte o masă de credincioși uniți de peste 45.000 persoane, în frunte cu preoțimea, cu vicarii, cu tot personalul mitropoliei unite din Blaj și a episcopiilor unite din Oradea, Gherla și Lugoj.

Adunarea de la Alba Iulia a avut mare răsunet în popor și opinia publică, dar Vaticanul nu a revenit, episcopia a luat ființă și la aceea s-au încorporat 177 de parohii cu 137.518 suflete de credincioși uniți.

Era evident că sub influența lui Tisza, președintele camerei deputaților, care stăpâna majoritatea în dietă, noul guvern Lukács

Lászlo, care venea după Khuen-Héderváry, va continua seria abuzurilor, de aceea Dr. Ștefan C. Pop se decide a fi prezent în mod permanent în Budapesta pentru ședințele camerei, cerând același lucru și celorlalți deputați naționaliști; spre a putea răspunde la orice atacuri și să paralizeze noile lovituri.

În toamna anului 1912, ziarele bisericești unite din Blaj, „Unirea” și „Cultura Creștină” au început împotriva ziarului „Românul” din Arad, organul P.N.R., o polemică inoportună și total lipsită de teme, pe care a dezarmat-o deputatul Dr. Ștefan C. Pop în nr. 233 din 3 noiembrie 1912 al ziarului „Românul” cu articolul „Blăstămul bisericii greco-catolice maghiare” în care apără unitatea națională și patrimoniul românesc al celor două biserici ale neamului și respinge atacurile, invitând pe redactorii celor două publicații să înceteze atacurile, să respecte disciplina de partid și de unitate în lupta națională, ceea ce s-a și realizat.

La mijlocul lunii noiembrie 1912 s-au ținut la Arad serbările Centenarului preparandiei române-ortodoxe din Arad, la care deputatul Dr. Ștefan C. Pop, ca delegat al Astei a ținut un mare și înflăcărat discurs despre: „Idealul unității culturale”.

Textul întreg a apărut în nr. 244 din 17 noiembrie 1912²⁵ al Românul-ului, se va copia și va forma anexa la lucrarea de față*.

Împotriva episcopiei maghiare de Hajdudorogh, deputatul Dr. Ștefan C. Pop a ținut o amplă cuvântare în ședința dietei maghiare din 4 decembrie 1912, care text se va anexa în întregime pentru conținutul său important și dovezile istorice cu privire la drepturile românești: de astă dată încălcate chiar de Papa Pius al X-lea și de Vatican.

Exclamarea Papei că l-au înșelat făcută episcopului Gherlei Dr. Vasile Hossu²⁶ în audiența acestuia nu a vindecat rana poporului român.

²⁵Românul, Arad, 1912, an II, nr. 244 din 4/17 noiembrie, p. 6.

*Am redat câteva fragmente în Anexa 4.

²⁶Dr. Vasile Hossu (30 ianuarie 1866, Târgu-Mureș-13 ianuarie 1916, Budapesta) a urmat clasele primare la școala reformatoilor din orașul natal, gimnaziul luteran de la Reghin și Colegiul reformat din Târgu Mureș, de unde a fost trimis, în toamna anului 1882, ca elev bursier de către mitropolitul Ioan Vancea la Colegiul „Sf. Atanasie”, apoi, student al Institutului „De Propaganda Fide”. A obținut doctoratul în filosofie (6 august 1884), și în teologie (1887). Ca și profesor de filosofie din 1891 a editat manuale școlare. Alături de dr. Alexandru Grama,

Ca să rămână document istoric în anele luptelor sale împotriva episcopiei maghiare de Hajdudorogh în numele parohiei române greco-catolice din Arad s-a expediat Papei Pius al X-lea la Vatican-Roma o telegramă de protest semnată de protopopul unit Dr. Laurean Luca, de Dr. Ștefan C. Pop, deputat în camera maghiară, de Ludovic Fazecaș²⁷ și Ilie /Iosif s.n./ Jumanca²⁸.

În ultima ședință a anului 1912, ținută de camera deputaților în 31 decembrie 1912, guvernul Lukács a depus pe biroul camerei proiectul de lege pentru reforma electorală, opera contelui Tisza István, având ca principal obiectiv, nu vreo lărgire pe baze democratice a votului popoarelor, ci pe față însemnând încătușarea naționalităților.

Lupta parlamentară ce avea să se desfășoare în anul 1913 împotriva acestui proiect nefast, cerea puținilor deputați naționali rămâni o nouă sforțare în apărarea ființei naționale, a neamului românesc din Transilvania, Banat și Ungaria împotriva sa ridicându-se tot mai amenințatori nouri furtunii ce avea să urmeze, toată îndrumată și susținută de contele Tisza.

dr. Augustin Bunea, dr. V. Smighelschi și dr. Izidor Marcu au înființat săptămânalul politico-bisericesc „Unirea”. În anul 1903 a fost numit episcop unit al Lugojului, pentru ca, în 1911, să fie transferat la Gherla. În 1913, a luat atitudine împotriva înființării episcopiei de Hajdu-Dorogh, printr-un discurs rostit în Casa Magnaților din Budapesta. În plan școlar a înființat o nouă preparandie pentru fete la Gherla. În ziua de 13 ianuarie a anului 1916 a încetat din viață la Budapesta. (Codruța Maria Mureșan, Marcel Știrban, *op. cit.*, pp. 334-341)

²⁷Ludovic Fazecaș (?), avocat, apărător alături de Ștefan C. Pop și Cornel Iancu a locuitorilor răsculați din Șepreuş în procesul intentat de Tribunalul regal din Arad (1904-1905). (*Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, II, pp. 158-176)

²⁸Iosif Jumanca (22 decembrie 1893, Folia, com. Voiteg, Timiș-Torontal-1949) a fost membru al Partidului Social Democrat din Transilvania, membru al C.N.R.C., participant la Adunarea de la Alba Iulia. De asemenea a făcut parte din Consiliul Dirigent al Transilvaniei (1918-1920), apoi a fost deputat în Parlamentul României. Arestat de comuniști, a decedat în închisoarea de la Jilava în anul 1949. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 459; Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei*, pp. 194-196; Ionela Mircea, Dorin Giurgiu, *op. cit.*, p. 28)

11. Activitatea parlamentară desfășurată de Dr. Ștefan C. Pop în cursul anului 1913. Luptele politice ale românilor din Ungaria influențate sensibil de evenimentele războiului balcanic și de interese de politică externă ale monarhiei austro-ungare:

În capitolul III al lucrării mele „Unirea de la Alba Iulia”, depusă în manuscris la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., în luna aprilie 1964, am descris pe larg implicațiile de ordin extern și de politică internă, care au dominat viața politică a Ungariei și au stăruit asupra frământărilor istorice ale anului 1913²⁹.

În prezenta lucrare în acest loc voi stăruie asupra întâmplărilor anului 1913, legate de activitatea parlamentară și politică a lui Dr. Ștefan C. Pop.

Conform tradiției, în cursul lunii Ianuarie 1913, Comitetul Național Român și-a ținut ședințele pentru analizarea situației la început de an și stabilirea planului de activitate.

Analizând proiectul legii electorale Lukács-Tisza, Comitetul l-a declarat inacceptabil și a însărcinat pe deputatul Dr. Ștefan C. Pop ca să depună pe biroul camerei un proiect de reformă electorală nou, cu introducerea votului universal egal, secret, cu votarea pe comune, pentru ambele sexe, pentru toți cetățenii în vârstă de 25 de ani împliniți.

În ședința camerei din 22 ianuarie 1913, deputatul Dr. Ștefan C. Pop, depune proiectul reformei electorale al P.N.R. cu următoarea scurtă vorbire:

„Propun ca, în vederea înfăptuirii sufragiului universal, egal, secret și pe comune, camera să binevoiască a lua în dezbatere proiectul prezentat de mine și soții mei de principii”.

Contele Tisza din scaunul prezidențial constată că proiectul a fost înaintat conform normelor legale și propune Camerei să fixeze un termen pentru motivarea proiectului depus. Camera aprobă.

Proiectul guvernului ca și contraproiectul depus de P.N.R. a fost trecut la comisia specială de 40 deputați, instituită pentru analiza acestor proiecte. Această comisie adoptă unele modificări și completări proiectului guvernului și respinge proiectul P.N.R.

²⁹Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, pp. 40-51.

Textul proiectului lege electorală,³⁰ depus de deputatul Dr. Ștefan C. Pop în numele P.N.R. răscolește masele largi ale popoarelor din Ungaria și a claselor sociale, provoacă largi comentarii de presă.

La 12 februarie 1913, contele Bethlen István dă alarmă despre primejdia valahă prin votul obștesc și contele Tisza pentru liniștirea opiniei publice maghiare, se vede nevoit să facă la 14 februarie 1913, următoarea declarație:

„Vom înzăstra cu drepturi pe toți câți vor da dovadă a „maturităților politice” (adică a transfugilor și trădătorilor de neam) și nu avem a ne teme de nici un pericol pentru „statul național maghiar” – vom înăbuși orice curent dușmănos „societății naționale maghiare”.

În ședința camerei deputaților din 28 febr. 1913, fiind depus raportul comisiei speciale de 40 asupra proiectului electoral, Dr. Ștefan C. Pop cere o amânare de 8 zile spre a lua cunoștință de textul modificat și completat și de raportul comisiei. Camera aprobă.

La dezbaterile proiectului de lege a izlazurilor comunale, a composesoratelor și măsurilor de colonizare, din ședința de la 1 martie 1913, deputatul Dr. Ștefan C. Pop dezvoltă un mare discurs, care a avut mare efect, unele propuneri ale lui Ștefan C. Pop fiind adoptate chiar de majoritate.

Textul întreg al acestui discurs a fost publicat în nr. 38 și 39 din 2 și 3 martie 1913 a Românilui, cu un elogiu editorial sub titlul „Un succes”³⁰.

Dezbaterile proiectului electoral al guvernului Lukács, fiind fixată pe ziua de 8 martie 1913 se începe o mare agitație în țara întreagă, mai cu seamă în sânul muncitorimii, care este pusă în cunoștința proiectului electoral depus de P.N.R., răspândit în mii de exemplare, traduse în limbile maghiară și germană și la 6 martie 1913 se declară greva generală a muncitorimii.

Opoziția părăsește sala de ședințe și se retrage de la dezbateri pe timp cât se va dezbate acel proiect.

În ședința din 8 martie 1913 deputatul Dr. Ștefan C. Pop într-o cuvântare motivată respinge proiectul guvernului și declară în numele partidului naționalităților, că nu vor mai participa la dezbaterile acestui proiect.

³⁰Românilui, Arad, 1913, an III, nr. 38 din 17 februarie/2 martie, pp. 1-3; *Ibidem*, nr. 39/4 martie, pp. 2-3.

Având loc o alegere parțială de deputat la Sasca-montană-Banat, la care P.N.R. a susținut candidatura lui Aurel Vlad, iar guvernul a candidat pe românul renegat Corcan Petru, primpretorele aceluia cerc Sasca, autoritățile administrative și jandarmeria s-au dedat din nou la cele mai mari abuzuri, corupții, bătăi a alegătorilor români, încât candidatul P.N.R. a putut obține numai 538 de voturi față de 651 voturi, obținute de Corcan, care a fost declarat ales cu programul partidului muncii al lui Tisza.

Pentru înfierarea acestor abuzuri în ședința din 6 mai 1913, Dr. Ștefan C. Pop a dezvoltat o interpelare, demascând atrocitățile și fărâdelegile petrecute. Interpelarea a avut mare răsunet în presa din țară și chiar din străinătate.

În special marile ziare din Viena au scris coloane întregi, înfierând politica lui Tisza, care aduce mari prejudicii intereselor monarhiei întregi.

După repetate scandaluri, provocate în camera maghiară de către opoziție împotriva guvernului Lukács László, acesta își prezintă demisia și contele Tisza István trece în fruntea guvernului, pe care l-a condus apoi în anii războiului, până la prăbușirea din 1918.

Îndată după instalarea guvernului Tisza, Dr. Ștefan C. Pop ține în cameră trei mari discursuri, în problema episcopiei maghiare de Hajdudorogh și a proiectului pentru cincinalele preoțești.

Discursurile sunt redată în nr. 121-122 a ziarului Românul din Arad din 18-20 iunie 1913³¹.

La marea sărbătoare a Școlii de fete din Arad deputatul Ștefan C. Pop ridică la banchetul festiv un entuziast toast pentru directorul și corpul profesoral al școlii, elogiind femeia română și rolul ei în conservarea tradițiilor și întărirea conștiinței naționale a națiunii române.

În congregația comitatului Arad, ținută în luna septembrie 1913, deputatul Ștefan C. Pop face o importantă declarație politică, spunând: „De când este prim-ministru nu a avut tratative cu contele Tisza. Pe când era președintele camerei am avut convorbiri la inițiativa lui, dar le-am întrerupt, constatând din partea sa lipsă de sinceritate”.

³¹*Ibidem*, nr. 121/18 iunie, pp. 2-3; *Ibidem*, nr. 122/19 iunie, pp. 3-5.

În lunile septembrie și octombrie ale anului 1913, Tisza a făcut presiuni pentru organizarea partidul moderaților români”, iar în ședința de 6 noiembrie 1913 a camerei maghiare, Dr. Ștefan C. Pop, ținând un mare discurs în combaterea proiectului de reformă a curților cu jurați, adresându-se lui Tisza a spus:

„V-ați creiat toate armele de distrugere: trădători, corupători de conștiințe, curți cu jurați care să ne condamne și presă, care să ne atace, iar presa noastră să fie găduită”.

„Toate le fac guvernele și autoritățile maghiare, deoarece ne urăsc ! „

„Eu le răspund din acest loc: „Odiunt quia metuant: ne urăsc, deoarece să tem de noi” – și deputatul român a exclamat ca un urgan:

„Să se teamă în adevăr”.

Ziarul Românul în nr. 239 din 14 noiembrie 1914, publică un articol de fond „Prăpastia” în care reluând și comentând exclamația lui Ștefan C. Pop, pune concluzia: nu ne urăsc numai pe noi cei de acum, ci tot trecutul și viitorul nostru.

După acest discurs al lui Ștefan C. Pop, i se impun lui Tisza din partea Curții din Viena inițierea unor tratative formale cu românii.

Făcându-se de astă dată propunerea formală, Comitetul a ținut o ședință în Budapesta și a desemnat pentru tratative o comisie din care a făcut parte Dr. Teodor Mihali, Dr. Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Dr. Alex. Vaida Voevod, Dr. Valeriu Branisce³² și Octavian Goga.

Deputatul Dr. Ștefan C. Pop a refuzat să facă parte din această comisie ca să aibă toată libertatea de a ridica cuvântul în parlament.

În ședința din 25 noiembrie 1913, Ștefan C. Pop a combătut proiectul presei și a făcut o caldă apărare libertății presei, discursul

³²Dr. Valeriu Branisce/ște s. n./ (10/22 ianuarie 1869, Cincu Mare, Brașov-1 ianuarie 1928, Lugoj) a absolvit clasele primare în satul natal, a urmat liceul la Sibiu, a obținut doctoratul în filosofie la Budapesta. A fost profesor din 1891 al Gimnaziului român din Brașov, director al ziarului „Tribuna” din 1893, iar, în 1894, alături de dr. C. Diaconovich al ziarului „Dreptatea” din Timișoara până la condamnarea sa pentru agitații (martie 1895) în 24 de procese. A fost fondatorul ziarului „Patria” la Cenăuți. În 1900, la Lugoj, i s-a încredințat ziarul „Drapelul”. După o perioadă de detenție, respectiv în anul 1918, în 2 decembrie 1918 a fost ales membru în guvernul român, încredințându-i-se, apoi, resortul Cultelor și al Instrucțiunii Publice. Pentru activitatea sa în plan școlar a fost ales membru onorific al Academiei Române. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 125)

său fiind publicat în nr. 249 și 250 din 27 și 28 noiembrie 1913 al Românul-ui din Arad³³.

Contele Tisza în chestia națională, spre a arunca praf în ochii cercurilor vieneze, face în camera maghiară importante și ample declarații.

În cursul dezbaterilor cu privire la proiectul legii pentru indemnizare, Dr. Ștefan C. Pop, ca răspuns la declarațiile contelui Tisza, în combaterea susținerii dezvoltate, ridică și analizează întreaga problemă națională românească.

Textul acestui important discurs este redat în nr. 257 și 258 din 24 și 26 noiembrie 1913 de Românul Arad³⁴.

Spre a provoca o diversiune, partidele de opoziție maghiare, înființează în Cluj o alianță locală a naționalităților: Erdélyi Szövetség ca alternativă a Alianței Naționalităților, realizată în Budapesta în 1905, prilej a deplasa discuțiile din Budapesta la Cluj și a da prilej de propagandă împotriva românilor.

Era o provocare sfiorătoare împotriva tratatelor lui Tisza cu reprezentanții P.N.R., care nu a avut nici o priză în Transilvania și nici un răsunet în viața politică.

Anul 1913 s-a încheiat cu operațiunea tactică a lui Tisza de a lăsa impresia că dorește tratative serioase cu românii, dar provoca continue amânări, ceea ce delegaților P.N.R. nu le dispăcea, deoarece tactica Tisza era stângace prin polemica de presă ridică prestigiul și autoritatea delegaților români și a P.N.R. – întărea conștiința maselor românești și solidaritatea națională, iară ceata trădătorilor era huiduită peste tot locul, unde încerca să apară în public.

12. Anul 1914, începutul conflagrației primului război mondial, cu greutățile inerente și cu complicații neprevăzute, cărora li s-a făcut față cu curaj și demnitate:

Începutul activității în anul 1914 a fost de ordin juridic. În fața Tribunalului Arad i s-a intentat lui Dr. Vasile Lucaciu, secretarul general al P.N.R. un proces penal pentru agitație. Apărarea i-a făcut-o Dr. Ștefan C. Pop, care în ședința din 13 Ian. 1914 a ținut o mare

³³Românul, Arad, 1913, an III, nr. 249/27 noiembrie, pp. 4-5; *Ibidem*, nr. 250/28 noiembrie, pp. 4-5.

³⁴*Ibidem*, nr. 257 din 7 decembrie/24 noiembrie, pp. 1-3; *Ibidem*, nr. 258 din 9 decembrie/26 noiembrie, pp. 1-5.

vorbire în apărarea acuzatului, pe care Tribunalul nu a putut să-l condamne la închisoare dar a aplicat o amendă de 200 cor.

În cursul lunilor ianuarie și febr. 1914 s-au continuat discuțiunile cu privire la condițiunile susținute în tratative și pentru 17 februarie 1914 s-a convocat o ultimă ședință a Comitetului de 36 și au fost invitați și 100 membrii din toate comitatele.

După expunerea întregului material asupra tratatelor urmate, Comitetul în compunerea de 136 membrii a redactat și publicat istorica Rezoluțiune de respingere a tuturor punctelor din ofertele ce s-au făcut și a hotărât ruperea tratatelor și reluarea luptelor parlamentare și extraparlamentare.

La sfârșit Dr. Ștefan C. Pop a declarat ziaristilor „*Un pact cu Tisza s-au maghiarii în condițiunile discutate nu este posibil*”.

Începutul viguroasei activități politice la făcut deputatul Dr. Ștefan C. Pop în ședința camerei din 19 februarie 1914, ținând „o foarte interesantă și bine documentată vorbire, în care a arătat că noua arondare a circumscripțiilor electorale, cu mult mai mult lipsește de drepturi masele românești, decât legea sufragului material (cenzitar) de până acum”.

Considerăm acest proiect ca o răpire de drepturi.

În nr. 50 și 51 din 15 și 16 martie 1914³⁵ acest important discurs a fost publicat textual și va fi anexat la lucrarea de față*.

Atentatul de la Debrețin săvârșit la palatul episcopiei de Hajdudorogh din acel oraș la numai câteva zile după ruperea tratatelor româno-maghiare cu guvernul Tisza, a pus pe deputații români și pe membrii Comitetului P.N.R. într-o grea situație, fiind socotiți ca autori morali ai atentatului, prin care palatul episcopiei greco-cath. ungare de Hajdudorogh din Debrețin, a fost aruncat în aer de mașina infernală, clădirea a fost mistuită de flăcări, fiind și 5 morți. S-a pornit o mare agitație împotriva conducătorilor români, care însă a fost oprită, după ce politica din România a descoperit pe atentator în persoana anarhistului basarabean Cărcănău, care a recunoscut fapta și a arătat că a lucrat din propria inițiativă ca anarhist și nu a avut nici o legătură cu nici un român din Transilvania și Ungaria, că nu cunoaște pe nici unul din conducătorii poporului român din Ungaria.

³⁵Idem, 1914, an IV, nr. 50/15 martie, pp. 2-5; *Ibidem*, nr. 51/16 martie, pp. 2-4.

*Redăm fragmentar discursurile publicate în cele două numere. Anexa 5.

În urma acestor declarații, agitația împotriva românilor a luat sfârșit.

Ca o variantă în legătură cu vorbirea lui Ștefan C. Pop din ședința de la 19 febr. 1914, voi menționa declarația contelui Andrassy, șeful opoziției maghiare, prin articolul publicat în ziarul opoziției „*Magyar Hirlap*” împotriva politicii contelui Tisza, în care face următoarea constatare de fapt, prețioasă și demnă de reținut în revendicările naționalităților:

„Numai teroarea și corupțiunea poate asigura caracterul maghiar al parlamentului Ungariei”.

Erau astfel confirmate de șeful opoziției maghiare toate susținerile deputatului român Dr. Ștefan C. Pop.

La începutul lunii mai 1914 s-a făcut la Șiria dezvăluirea monumentului luptătorului și publicistului erudit Ioan Russu Șirianu, cu care ocazie deputatul Ștefan C. Pop a ținut o vorbire elogioasă, enumerând meritele neperitoare pentru neamul românesc ale lui Ioan Russu Șirianu și activitatea îndelungată pusă în serviciul neamului.

Pentru luna iunie 1914, comitetul P.N.R. a convocat o mare adunare poporală la Alba Iulia, care însă a fost dizolvată de organele administrative locale, mase de români de peste 10.000 persoane fiind împrăștiați de poliție și armată.

Împotriva acestei samavolnicii, deputatul Ștefan C. Pop a dezvoltat o viguroasă interpelare în ședința camerei din 12 iunie 1914, fiind și ultima sa acțiune parlamentară înaintea atentatului de la Sarajevo, unde a fost ucis Francisc Ferdinand, moștenitorul tronului Austro-Ungariei și soția sa, la 29 iunie 1914, după care au urmat notele ultimative, mobilizările generale și s-au început groaznicele operațiuni ale primului război mondial.

13. Lărgirea fronturilor de luptă în 1915, prin intrarea în război a Italiei împotriva puterilor centrale și Turciei și Bulgariei alături de ele:

Meritele lui Ștefan C. Pop în apărarea sârbilor întemnițați în cazematele cetății Aradului:

Prin declarația făcută în dieta maghiară în toamna anului 1914, în numele P.N.R., că deputații români mențin neîncrederea în guvernul Tisza, dar din cauza evenimentelor de război se vor abține de la orice activitate politică, deputatul Ștefan C. Pop și-a redus

activitatea parlamentară, această poziție fiind impusă de neutralitatea României în cursul anului 1915 și jumătatea anului 1916.

Totuși o situație excepțională și de o gravitate, ce nu suferea amânare, l-a obligat să-și ridice glasul în parlament și să desfășoare o activitate curajoasă în apăsarea multor mii de vieți ale sârbilor întemnițați în catacombele cetății Aradului.

În toamna anului 1914 și în tot cursul anului 1915, mai cu seama după intrarea în război a Bulgariei împotriva Serbiei circa 11.000 de sârbi, ridicați din rândurile populației civile din Bacica și Banat au fost închiși în cetatea Aradului.

Într-o ședință a dietei maghiare, în mijlocul unor sălbatice urlate ale magnaților din dietă, Ștefan C. Pop, amenințat cu moartea în tot timpul vorbirii sale, a dezvăluit tratamentul criminal aplicat acestor 11.000 sârbi, închiși fără judecată în cazematele fortăreței Aradului, unde în urma tratamentului bestial ce li se aplică, s-a ajuns ca să moară zilnic câte 40-50 persoane.

A cerut și s-a admis anchetarea situației la fața locului, iar la Arad deputatul român Ștefan C. Pop a făcut stăruințe neîntrerupte pentru salvarea vieții acestor nenorociți.

Cu privire la acest act uman și-a meritelor lui Dr. Ștefan C. Pop, în nr. 261 din Decembrie 1910, a ziarului Românul s-au publicat următoarele acte:

„Domnului Ștefan C. Pop deputat și avocat

Arad

Congresul general extraordinar al foștilor internați sârbi, aducându-și aminte de marile merite pe care D-vs. v-ați asigurat față de întreaga națiune sârbească prin aceea că v-ați străduit cu atâta dezinteresare frățească pentru ușurarea sorții nenorociților sârbi, încarcerați în catacombele arădene, l-a propunerea domnului Zvetozar Bozidar, vă exprimă unanim cea mai călduroasă și mai sinceră recunoștință.

Această hotărâre a congresului v-o transmitem textual din procesul verbal al congresului:

„Punctul 3: Dl Svetozar Bozidar arată neperitoarele merite ale marelui patriot român, ale lui Dr. Ștefan C. Pop deputat și avocat care pe timpuri a luptat cu toată hotărârea în interesul sârbilor, aruncați în pușcăriile cetății Aradului și propune ca să i se exprime cu acest prilej,

de către Congres, domnului Dr. Ștefan C. Pop pentru acțiunea sa umanitară, cea mai călduroasă recunoștiință.

Congresul a primit această propunere unanim și între ovațiile „Trăiască Ștefan Cicio Pop”.

Pentru identitatea extrasului din procesul verbal ss.Percs Jankó președinte, ss. Vukovici Dusan secretar”.

În același timp a lunilor Iunie-Decembrie 1915, urgiile războiului s-au extins și asupra populației românești din Transilvania și Ungaria.

Guvernul maghiar, pentru a asigura contingentele necesare frontului italian, a suspendat sistemul mobilizărilor pe loc în fabrici a muncitorimii maghiare și a celor scutiți de front și repartizați la munci agricole pe moșiile aristocrației maghiare, s-a operat o largă ridicare a glotașilor români între 42-60 ani, care au fost ridicați de la vetrele lor și duși în interiorul Ungariei în fabrici și pe moșii, înlocuind pe muncitorii înrolați pentru frontul italian.

În apărarea acestor glotași deportați în Ungaria, deputatul Ștefan C. Pop a lucrat intens spre a putea obține pentru familiile de acasă ajutoare și scutiri de prestații.

Situația grea creiată muncitorimii maghiare a avut ca urmare o reacțiune din partea partidului social democrat, care a dat publicității manifestul din decembrie 1915.

În aceeași lună de decembrie 1915 în Soborul (parlamentul provincial) croat s-au produs violente atacuri împotriva Ungariei din cauza violențelor și a abuzurilor banului Croației baronul Skerlec.

Alarmat de dezertările masive de pe fronturi a soldaților tuturor naționalităților din monarhia Austro-Ungară, împăratul Wilhelm II al Germaniei face o vizită la Viena încercând să găsească o soluție pentru înlăturarea nemulțumirii popoarelor nemaghiare din Ungaria, în special al poporului român, spre a putea atrage pe România de partea puterilor centrale, dar opunerile guvernului maghiar au fost și de astă dată categorice.

Împotriva românilor s-a continuat politica de distrugere sistematică, înăsprită prin puțința de aplicare a măsurilor necruțătoare pe baza legilor excepționale a stării de război.

După o amplă vorbire a contelui Apponyi ținută în ședința din 12 decembrie 1915 în care avertizează guvernul Tisza asupra gravității momentului și față de frământările provocate de manifestul

muncitorimii maghiare prin Partidul Social Democrat, care pretinde votul universal, egal și secret, așa cum se cuprindea în proiectul depus în numele P.N.R. de deputatul Dr. Ștefan C. Pop, comitetul P.N.R. întocmește o declarație proprie la proiectul de indemnitate citită în camera ungară la 7 Dec. 1915, prin care se respinge proiectul, să afirmă din nou neîncrederea în guvernul Tisza, pe care îl face răspunzător în fața țării și a opiniei publice de pretutindeni pentru consecințele politicii sale.

14. Anul 1916 a însemnat pentru națiunea română din Transilvania numai umiliri, suferințe fără margini și deznădejde:

Pe când la acest început de an contele Tisza în discursul de Anul nou, dădea asigurări că războiul este câștigat de puterile centrale, iar prin ziarul său local „Szabadság” din Oradea plănuia ridicarea și transcolonizarea înlăuntrul Ungariei a populației mărginașe de-a lungul frontierelor Ungariei a unei populații române, sârbe și slovace de 2.900.000 locuitori, la Arad Dr. Ștefan C. Pop participa la instalarea noului prefect al comitatului Arad Dr. Baross Ferencz, cu care ocazie deputatul român a ținut în limba română următorul important discurs:

„Onorată congregație.

În vremuri istorice se serbează actul de instalare a noului comite suprem al comitatului Arad.

Reprezentanții partidului național român încă participă la acest act solemn.

Domnul Comite suprem care este exponentul politic al guvernului țării, știe foarte bine că P.N.R. constrâns de împrejurări create de guvernul actual și de cele precedente, are față de acest guvern desăvârșită neîncredere și prin urmare este cu aceeași neîncredere și față de organele lui executive. Vom fi deci adversari și noului reprezentant al guvernului și vom lupta, în cadrele constituției țării, cu arme legale contra guvernului.

Sub durata războiului însă vom elimina tot ce aparține politicii militante și vom avea singura țintă înaintea ochilor noștrii apărarea patriei comune.

Poporul român este nemulțumit cu situația sa politică, cu toate acestea *sute de mii de fii ai acestui popor își varsă sângele pentru patrie și tron, cu energica vitejie moștenită de la părinți, remarcată în analele monarhiei și acum admirată de lumea întreagă.*

Di Comite suprem cunoaște aspirațiile și dolențele poporului român, așteaptă ca prin activitatea sa să aline durerile românilor din comitatul Arad.

Nouă celor rămași acasă ni se incumbă multe și grele datorii. Rolul principal îi revine Comitetului suprem, dar și răspunderea cade în sarcina sa.

Așteptăm să fie drept, să apere totul și pe toți, să apere instituțiile culturale din comitat și oraș, în care scop îl asigur în numele P.N.R. de tot concursul și colaborarea”.

La începutul anului 1916, cele două biserici românești îndură câte o simțitoare pierdere: în luna Ianuarie 1916 a decedat Episcopul unit Dr. Vasile Hossu al Gherlei, iar la 5 februarie s-a stins din viață mitropolitul ortodox Ioan Mețianu.

Vacanța produsă la scaunul mitropolitan din Sibiu, a avut ca urmare o mare frământare în masele românești din Transilvania și s-a deschis posibilitatea ca la complectarea acestei vacanțe contele Tisza să-și impună pe omul său ales să fie unealtă de subminare a solidarității poporului român din Transilvania și Ungaria, pe trădătorul Vasile Mangra.

În vederea reușitei ajungerii acestuia la scaunul mitropolitan, șeful guvernului maghiar s-a dedat la cele mai mârșave atacuri, corupții, amenințări.

Prima măsură a fost suspendarea apariției ziarului „Românul” din Arad, ca să facă imposibilă orice combatere a campaniei lui V. Mangra și susținătorului lui în vederea alegerii de deputați pentru congresul ortodox electoral și apoi să elimine orice critică în fața opiniei publice din țară și străinătate.

În ziua de 10 martie 1916, primarul orașului Arad Varjassy Lajos a făcut comunicarea oficială directorului ziarului „Românul” prin care se arată că Min. de Interne maghiar, prin ordonanța nr. 32.858. V. a dispus oprirea apariției ziarului „Românul”, care „prin cuprinsul unor articole de ale sale periclitează interesele purtării războiului și de aceea nu e dorit să mai apară”.

Lovitura dată în plin a reușit, la alegerea de mitropolit din 6 august 1916, Vasile Mangra a întrunit în senatul electoral 71 voturi, episcopul Miron Cristea al Canransebeșului 24 voturi, episcopul Ioan Papp al Aradului 12 voturi, 7 bile albe și 6 absențe motivate.

Așa i-a reușit trădătorului Vasile Mangra să fie proclamat, ales mitropolit al Sibiului prin sprijinul lui Tisza, care s-a grăbit să-i expedieze cel dintâi, următoarea telegramă:

„Ilustrității Sale Vasile Mangra Sibiu.

Cu bucurie patriotică am luat cunoștință despre rezultatul alegerii de astăzi și implor binecuvântarea lui Dumnezeu asupra activității tale, ca arhiepiscop și mitropolit și asupra bisericii greco-orientale române. Cu ajutorul tău vom dovedi prin fapte că politica noastră este izvor de binecuvântare atât pentru statul ungar cât și pentru românimea din patrie. Ss Tisza István”.

Fără comentariu.

În luna octombrie 1918 destinul norocos al neamului românesc și-a pronunțat sentința în fața istoriei drepte, deoarece la 14 oct. 1918 a murit subit Vasile Mangra, iar la 31 octombrie 1918 a fost asasinat contele Ștefan Tisza, deci coaliția celor doi dușmani ai națiunii române a dispărut dinaintea destinului neamului.

Odată cu intrarea în război a României alături de aliați, împotriva puterilor centrale în noaptea de 15/28 august 1916, când trupele române au intrat în Transilvania, înaintând fulgerător și bătând trupele maghiare, s-a început pentru populația românească din Transilvania cel mai groaznic episod al suferințelor și umilințelor.

Între 28 august și 10 septembrie 1916 ziua și noaptea s-a procedat la ridicarea populației românești, care a fost încărcată în vagoane de vite și dusă către Solnoc pe Tisza, de acolo, repartizată la munci sau trimisă în lagărele de internare.

Despre aceste operațiuni voi da precizii la anul 1917.

Ziarele și orice publicații românești au fost interzise, în afară de cele renegeate care erau în solda și serviciul guvernului maghiar.

Deputații români s-au ferit de a se manifesta în public.

Orice rezistență a armatelor maghiare din Transilvania fiind înfrântă de trupele române, guvernul maghiar a făcut apel la ajutor urgent de la comandamentul german, care a preluat asupra sa recucerirea Transilvaniei și ocuparea României, în care scop au retras de pe frontul francez 27 de divizii prevăzute cu cel mai perfecționat armament tehnic.

În fața atacului german motorizat, armatele române, neajutate nici de ruși nici de aliați de către Dardanele și Salonic, au fost învinse; s-a început retragerea atât din Transilvania, cât și din Cadrilater, a

urmat ocuparea Munteniei, căderea capitalei București și retragerea în Moldova.

Anul 1916 s-a încheiat cu suferințe nemeritate, cu umiliri și pierderi mari pentru întregul popor român.

În aceste ultime luni ale anului 1916, în viața politică a monarhiei austro-ungare au urmat evenimente de seamă.

Împăratul și regele Francisc Iosif I, decedând la 21 noiembrie 1916, s-a urcat pe tronul noului domnitor Carol al IV-lea pentru Ungaria și în Capitala Ungariei au avut loc tradiționalele ceremonii de încoronare a noului Rege.

Noul rege chiar din primele luni ale domniei vizitează fronturile, spre a cunoaște situația reală atât la trupele de pe front, cât și la popoarele din interior, se informează asupra cauzelor profundelor nemulțumiri ale naționalităților din Ungaria și primește lămuririle ce i s-au dat, toate convergând spre aceeași cauză, care este politica aristocrației maghiare în frunte cu contele Tisza, care dispune asupra majorității în dietă, de tratament inuman, de excese, de tot felul, de asuprire națională și socială.

Era evident că, în cursul anului 1917, se vor produce schimbări fundamentale atât în viața politică, cât și în ce privește ducerea războiului.

Deputații români din P.N.R., nu au întârziat a pune pe noul Rege în cunoștința tuturor nedreptăților și i s-au expus doleanțele.

Până la luarea unor măsuri ce au urmat în anul 1917 și 1918, cei aruncați în închisori și cei din lagărele de internare au îndurat cele mai îngrozitoare suferințe și răpuși de foamete și de boli, au pierit cu sutele în temnițe și în lagărele de internare.

15. Anul 1917 poate fi numit anul reculegerii, al rezistenței și al speranțelor: Dr. Ștefan C. Pop își reîncepe lupta parlamentară:

Începutul anului 1917 este marcat prin războiul submarin, pe care Statele Unite ale Americii l-a început împotriva submarinelor germane, care au provocat mari pierderi flotei comerciale americane.

Tot atunci în America s-a început o largă propagandă de presă împotriva Ungariei din cauza opresiunilor împotriva naționalităților, în special a românilor.

Spre a se apăra deoparte în fața Regelui, iar de altă parte ca să se servească în presă, guvernul Tisza obținea o „Declarație” întocmită de trădătorul mitropolit V. Mangra, pe care se culeg 179 de semnături

ale episcopilor ambelor biserici și de la toți angajații celor două mitropolii din Sibiu și Blaj, care au apărut în ziarul guvernului în limba maghiară „Pester Lloyd”.

Declarația denumită „Manifestațiunea patriotică a Românilor din Ungaria” a fost purtată de-a lungul și latul țării, dar nu a putut câștiga alte semnături în afară de cele 179 publicate în „Pester Lloyd”.

Dintre deputații români și membrii comitetului P.N.R. declarația a fost semnată numai de către Dr. Teodor Mihali, toți ceilalți refuzând semnătura.

În cursul lunii Februarie 1917 a sosit la noi la internații din Sopron, deputatul Dr. Ștefan C. Pop, ne-a pus în cunoștința încercării la care vom fi supuși de a semna declarația pentru Tisza.

În câteva zile în toate comunele comitatului Sopron, unde erau repartizați internații noștri români, a fost trimis mesajul lui Dr. Ștefan C. Pop ca toți internații să fie informați și să refuze semnarea declarației.

În adevăr după vreo 15 zile a sosit la Sopron o comisie ministerială, condusă de consilierul ministerial Jekelfalussy Zoltán, comisarul general al tuturor internațiilor, șef de secție în Min. de Interne maghiar, însoțit de Blaschek Vilmos, un german maghiarizat, primpretorele plasei centrale din Sopron, comisarul local al internațiilor români din Sopron.

În cursul convorbirilor ni s-a prezentat declarația menționată, pe care internații au refuzat a o semna, deși se pusesse în vedere că cei ce vor semna, dând dovadă de loialitate față de patrie, vor fi lăsați acasă.

Cu toate stăruințele puse, nu s-a găsit nici un singur internat care să semneze declarația.

După câteva săptămâni la 2 aprilie 1917, Statele Unite au decretat starea de război împotriva Germaniei, după ce președintele rostise un mare discurs în senatul american, de care luasem cunoștință și noi internații prin Elveția și Viena.

Regele Carol al IV-lea a cerut formal lui Tisza, ca să legifereze reformele cerute de țară și de Coroană, care nu s-a declarat de acord și astfel guvernul Tisza și-a prezentat demisia și a urmat un guvern mixt condus de Eszterházy Moritz, în care a intrat Ugron Gábor ca ministru de Interne, contele Apponyi a fost reintrodus la Culte și

Instrucție și Vázsanyi Vilmos la Justiție, acest guvern angajându-se la introducerea reformelor cerute de Rege.

Apponyi pe cale de ordonanțe a reintrodus regimul școlar al legilor sale vechi, ceea ce a provocat o mare frământare la naționalități.

De aceea deputatul Dr. Ștefan C. Pop, ieșind din rezerva ce și-a impus și în ședința camerei din 22 iunie 1917 a rostit următorul discurs, calificat foarte îndrăzneț la care a răspuns apoi contele Tisza.

Discursul lui Ștefan C. Pop în text prescurtat

Onorată Cameră !

Credința nestrămutată, cu care întreg poporul român a apărut patria și tronul în împrejurări nespuse de grele, lucru ce a fost recunoscut și de factorii competenți, ne îndreptățesc și ne întăresc în convingerea că suferințele nemărginite și asuprirea politică, la care au fost expuși până acum românii, au să iee odată sfârșit!

(Mare zgomot, strigăte de indignare: asta e o nerușinare, ne suspectează din nou în fața străinătății.) ... Oratorul nu poate continua, ci numai cu întreruperi și vociferări.)

Declară în numele P.R.M. că nu are încredere în acest guvern.

Președintele: Indignarea vie pe care au provocat-o vorbele domnului deputat m-a împiedecat să ascult vorbele dlui deputat.

Constat acum că indignarea camerei este îndreptățită, căci tonul în care a vorbit dl deputat Ștefan C. Pop nu este demn de camera națională maghiară”.

Discursul rostit de Ștefan C. Pop a fost reprodus în nr. 64 din 3 iulie 1917 al Telegrafului Român din Sibiu, organul oficios al Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei.

Sesizându-se de vorbirea lui Ștefan C. Pop, contele Tisza, care stăpânea majoritatea camerei a ținut în următoarea ședință un discurs în chestia română, pe care îl reproduc după textul apărut în nr. 48 al Telegrafului Român din Sibiu, în care fiecare român va vedea și aprecia demnitatea și iubirea de poporul său, de care a dat dovadă Ștefan C. Pop, atacat fără cruțare de Tisza.

16. Atacul furibund, dat de contele Tisza împotriva deputatului național Dr. Ștefan C. Pop în ședința dietei din 25 iunie 1917, prin care s-a ridicat prestigiul deputatului român și s-a făcut dovada demnității sale și a statorniciei nedesmințite față de interesele națiunii române:

Chestia națională în Dietă.

Contele Ștefan Tisza:

„Ași vrea acum, Onorată Casă, să intru pe scurt și în declarațiile, pe care le-am auzit aici în zilele acestea de la doi deputați români.

Trăim în vremuri ciudate. Există în Arad un cerc mic, dar cu atât mai devotat al intelectualității române, care vede în domnul deputat Ștefan C. Pop pe unul dintre conducătorii săi. Cercul acesta a condus ziarul „Românul”, care apărea în Arad și care sub durata întregului război a luat o atitudine crescândă de duplicitate așa că de repetate ori a provocat amestecul cu totul îndreptățit al cenzurii și în fine, după indulgența poate prea îndelungată, a silit guvernul să iee măsuri de oprirea apariției acestei foi. Poate că ajunge să mă provoc la un singur număr al acestui ziar, care a dat ocazie la oprire. Numărul se găsește între actele oficiale.

S-au aflat în el șapte sau opt expresiuni, care din punct de vedere al patriotismului și a procedurii față de dușmanul extern, au provocat cea mai aspră mustrare.

S-a întâmplat apoi mai târziu, că în fața calomniei permanente a *Antantei*, că *naționalitățile subjugate trebuie să fie eliberate de sub jug*, în cercurile intelectualității române, fără deosebire de partid, s-a născut o mișcare, care a dus la apariția unui manifest (cititorul va înțelege că este vorba de declarația de loialitate a trădătorului V. Mangra, semnată numai de 179 de persoane, care toți sunt subalternii celor 2 mitropolii, în afară de deputatul Dr. Teodor Mihali”)–în care mai multe sute de bărbați conducători ai vieții publice române au declarat că ei protestează în contra oricărei eliberări, fiindcă ei sunt supuși credincioși ungari și vreau așa să și rămână.

Declarația această a fost scrisă și de mai mulți membrii și din partidul advers național.

Aceia care au denegat subscrierea au fost anumiți domni din Arad, între ei și domnul deputat Pop (mișcare mare).

Și s-a întâmplat aceasta în țara de tirani Ungaria. (o voce: unde era procurorul ?)

Tisza: Cel ce întreabă n-are idee corectă despre care datorințele procurorului, căci acțiunea despre care e vorba a fost, din punct de vedere patriotic foarte urâtă, foarte condamabilă, foarte de respins, dar nu s-a lovit de nici unul din paragrafii codului penal și tocmai de

aceea nu am supus pe respectivii unei pedepsiri pe baza dreptului penal.

Când însă acest domn deputat e destul de îndrăzneț să vină aici și să ne vorbească de asuprairea românilor, este de datorință să se arate la prima ocazie lucrurile acestea și să i se spună, că omul care s-a opus, în forma aceasta celor mai elementare pretențiuni ale patriotismului, poate să mulțumească lui Dumnezeu că trăiește și poate resufla în mijlocul *nostru*". (aprobări și aplauze în dreapta).

În continuare contele Tisza a atacat în onoarea sa personală pe Dr. Nicolae Șerban deputat naționalist de Făgăraș, care nu l-a cruțat cu răspuns usturător în o ședință următoare.

Deputatul Dr. Ștefan C. Pop nu s-a scoborât la nici o polemică personală și nu a dat nici un răspuns.

Tisza doar confirma adevărata situație de patriotism românesc (nu unguresc) al intelectualității românești din Arad, ținută demnă și inflexibilă a ziarului *Românul*, chiar sub regimul legilor statariale de război și a cenzurii lui Tisza.

Imprimarea în oficiosul trădătorului V. Mangra din Sibiu, *Telegraful Român* și răspândirea acestui atac în mijlocul poporului român în aceea vreme, când nu mai aveam nici un organ de presă, independent de guvern, a fost cel mai potrivit mijloc de a se cunoaște de marele public românesc ținuta demnă a arădenilor de a înălța prestigiul membrilor din *Arad* a P.N.R. și că a face dovada statorniciei deputatului Dr. Ștefan C. Pop alături de a tuturor celorlalți membrii ai Comitetului și ai P.N.R.

Acest atac a lui Tisza împotriva deputatului Ștefan C. Pop a fost încă unul din verigele lanțului, care trăgea soarta monarhiei austro-ungare spre prăbușirea, prin destrămarea ce avea să urmeze peste 15 luni, când oratorul Tisza, dușmanul naționalităților subjugate avea să-și plătească tributul de sânge, prin care s-a consacrat libertatea neamurilor chinuite de aristocrația maghiară fanatică și cu urgie necruțătoare aplicată popoarelor subjugate.

17. Deputatul Dr. Ștefan C. Pop declarat de părinte al internaților din Sopron. Problema deportării și a internărilor de mii de români, cetățeni ai statului maghiar.

1) Abuzând de legile excepționale de război, autoritățile maghiare în scopul vădit de a distruge sistematic populația română din Transilvania, au ridicat peste 20.000 persoane, bărbați între 42-60

ani, care nu avea obligații de front și i-a deportat la munci de război în fabricile de muniții și armament din jurul Budapestei, în minele de cărbuni și în industriile din orașele Győr, Estergom dincolo de Dunăre, cât mai departe de ținuturile românești, iar o mare parte au fost repartizați la muncile agricole de pe marile moșii ale aristocrației maghiare.

Potrivit unei statistici, întocmită de secția română a Partidului Social-Democrat din Budapesta, numai în fabricile din insula Csepel din mijlocul Dunării lângă Budapesta lucrau între 4000-5000 de glotași români. Regimul lor era un sever regim militar și nimenea nu se putea interesa de viața și soarta lor, orice luare de contact fiind interzisă și imposibilă.

2) Cea mai tristă și îngrozitoare soartă au avut-o *deportații români*, ridicați de jandarmeria și honvezimea maghiară din comunele mixte ale județelor Ciuc, Treiscaune, Brașov, Odorhei și Mureș-Turda, pe care le cucerise armata română în lunile septembrie și octombrie 1916, cu prilejul înaintării victorioase către interiorul Transilvaniei.

După ce armata maghiară a fost bătută pretutindeni, intervenind cele 27 divizii germane, aduse de pe frontul francez, trupele române retrăgându-se, asupra populației românești din comunele foste ocupate, s-au năpustit hoardele maghiare și au ridicat tot ce mai era românesc în comune: femei, copii, bătrâni, deoarece bărbații se retrăseseră cu armatele române către Muntenia și Moldova.

Numărul celor ridicați a fost circa 8000-9000 persoane, care încărcăți în vagoane de vite au fost transportați la Solnoc pe Tisza. Acolo li s-a făcut trierea și cei găsiți apti de munci au fost trimiși la minele de cărbuni dincolo de Budapesta, iar restul au fost internați în lagărele „*trădătorilor de patrie*” de la *Tápiószily* și *Ostfyasszonyfa*, locul de pierzare a acestei nenorocite populații.

Despre suferințele îngrozitoare ale românilor din aceste două lagăre face un tablou fidel Tiron Albani, în lucrarea sa „*Leul de la Șișești*” pg. 190-194 și stau mărturie articolele scrise în ziarul „*Adevărul*” din Budapesta, organul secției române a P.S.D. din Ungaria.

Această populație a fost supusă unui tratament de suprimare în masă, fiind considerată ca trădătoare de patrie prin faptul că manifestase simpatie la prima înaintare a armatelor române în

Transilvania. Cel puțin 80-90% din cei internați în aceste două lagăre au pierit acolo și în 1918 nu s-au mai reîntors acasă decât vreo 150-200 persoane.

3) *Internarea intelectualilor români suspecți din întreg cuprinsul Transilvaniei în lagărele de internare din comitatul Sopron (Oedenburg) de lângă frontiera cu Austria.*

Încă în cursul anului 1915 și prima jumătate a anului 1918, s-au întocmit pe comune, prin comitate speciale compuse din jandarmi și persoane maghiare sau renegate, lista de suspecți, care se mai găseau acasă. Listele se concentrau la fispanul maghiar spre verificare și completare, iar acesta le înainta la Ministerul de interne maghiar din Budapesta, în care s-a organizat o secție specială a deportaților și internaților, condusă de consilierul ministerial Jekelfalussy Zoltán, un mare dușman al românilor.

Pe baza acestor liste de suspecți, chiar în primele nopți și zile, care au urmat după intrarea în război a României, toate persoanele cuprinse în aceste liste au fost ridicate de la casele lor și transportate la Sopron.

În comitatul Sopron, întemnițații români, toți intelectualii de toate profesiunile, bărbați și femei, au fost plasați în 12 comune din jurul centrelor: Sopron, Sopron-Nyék, Weperd, Ruszt, Szent-Margitta.

Supravegherea și controlul internaților o avea primpretorele plasei centrale din Sopron, Blaschek Vilmos, un german maghiarizat, dar binevoitor și fără sentimente șovine împotriva internaților intelectuali, care n-au fost supuși la regimul barbar din celelalte lagăre, dar umilirile și lipsurile materiale au fost aceleași.

De soarta noastră a internaților din Șopron singur deputatul Dr. Ștefan C. Pop a purtat o deosebită grijă, ne-a vizitat în două rânduri, odată în luna februarie 1917, când ne-a avertizat cu privire la declarația de loialitate a lui V. Mangra, cerându-ne să refuzăm semnarea și a doua oră în octombrie 1917, când s-au cules date în vederea celor 2 vorbiri și interpelări, pe care le-a ținut în camera maghiară, după cum voi arăta în următoarele.

Starea de internare s-a menținut până în lunile mai și iunie 1918, când toți internații din Sopron au fost lăsați să se reîntoarcă la casele lor, în care scop Dr. Ștefan C. Pop a făcut nenumărate demersuri, stăruințe și și-a ridicat cuvântul de la tribuna camerei deputaților maghiare.

Guvernul lui Wekerle Sándor, căutând să execute dorința Regelui, pentru ziua de joi, 13 Sept. 1917 a invitat pe deputații români la o consfătuire.

S-au prezentat Dr. Teodor Mihali, Dr. Ștefan C. Pop și Vasile Damian și i-au înmănat șefului guvernului Wekerle o listă, care cuprindea următoarele cereri urgente ale românilor:

a) eliberarea din închisori a tuturor celor ținuți arestați fără judecată.

b) Să se pună capăt internărilor și internații să fie lăsați acasă.

c) să se permită reapariția ziarului Românul, organul P.N.R. și

d) ordonanțele școlare ale ministrului Apponyi să fie revocate.

Nici această consfătuire nu a avut nici o urmare, cererile acestea foarte juste fiind amânate.

Precizez că această consfătuire a fost provocată de vorbirea pe care deputatul Dr. Ștefan C. Pop o rostise în ședința camerei din 12 Septembrie 1917, al cărei text s-a publicat în nr. 72 al Telegrafului Român din 25 septembrie 1917 și se va copia și va forma o anexă a lucrării³⁶.

În ședința din 24 octombrie 1917 a camerei, deputatul Dr. Ștefan C. Pop a adresat ministrului de interne Ugron Gábor o energică și lungă interpelare în problema internaților din Sopron, al cărei text s-a publicat în numerii 87, 88 și 90 a Telegrafului Român din Sibiu³⁷, de unde se va copia textul integral pentru importanța lui istorică și se va anexa*.

Pentru toate aceste străduințe depuse de deputatul Dr. Ștefan C. Pop în apărarea lor și pentru îmbunătățirea sorții grele, ce le-a fost hărăzită, foștii internați politici din Sopron i-au purtat o recunoștiință puternică, iar răsplata i-au manifestat-o foștii internați prin credința și devotamentul, cei care în toamana anului 1918 s-au pus cu toții sub ordinele sale în marea și greua sarcină de a organiza consiliile naționale și gărzile naționale, în calitate de președinte al Consiliului Național Român Central din Arad și i-au executat ordinele fără

³⁶Telegraful Român, Sibiu, 1917, an LXV, nr. 72 din 12/25 septembrie, p. 288.

³⁷Ibidem, nr. 87 din 21 octombrie/3 noiembrie, p. 348; Ibidem, nr. 88 din 24 octombrie/6 noiembrie, p. 352; Ibidem, nr. 90 din 31 octombrie/13 noiembrie, p. 359-360.

*Redăm fragmente din aceste numere în Anexa 6.

întârziere, după cum voi arăta la locul cuvenit, fiind de cel mai real folos în această operă de organizare.

Ca o încoronare a recunoștinței lor față de deputatul Dr. Ștefan C. Pop, în congresul lor de constituire într-o Uniune națională, care s-a ținut la Cluj în 26/V. 1919, foștii internați de la Sopron, într-un elan de entuziasm unanim l-au proclamat pe luptătorul neînfricat și deputat apărător al lor pe Dr. Ștefan C. Pop de „*Părinte al internaților din Sopron*”.

Cu această ocaziune, după ce acest congres mă alesese președinte activ al Uniunii mi-a declarat următoarele:

„Laurențiu, această manifestație de recunoștință este una din cele mai duioase și mari satisfacții sufletești pentru grelele lupte de atunci”.

Capitolul 4

Anul 1918 al împlinirii visului secular de unire a tuturor românilor

A). Acțiunile național-politice în 1918:

Acest an a fost sortit de istorie să fie anul marilor prefaceri, al răsturnărilor așezărilor nefirești, feudale și abuzive, anul eliberării popoarelor subjgate. A fost un an bogat în evenimente de mare amploare pe plan extern și intern.

1) Pe plan extern:

- La 8 Ianuarie 1918 răsună în senatul american discursul președintelui Wilson prin care vestește lumii cele 14 puncte ale proclamației sale, cu privire la dreptul de autodeterminare a popoarelor.

- În cursul lunilor ianuarie și februarie 1918 sunt continuate tratativele de pace între Germania și România

- La 9 februarie 1918, Ucraina proclamată republică independentă a încheiat pace separată cu puterile centrale

- În continuare Rusia declară solemn sfârșitul stării de război cu Germania și Austro-Ungaria, dar renunță la încheierea unui tratat de pace formal, armistițiul încetând la 18 februarie 1918, iar trupele devenind disponibile se începe prăbușirea frontului de răsărit.

- În Roma are loc la 10-12 aprilie 1918, Congresul naționalităților oprimate din monarhia austro-ungară: italiană, română, cehoslovacă, sârbo-croată și polonă.

Delegația română la acest congres a fost constituită din Gh. G. Mironescu¹ prof. Universitar, Prof. Simeon Mândrescu² președintele

¹Gh. G. Mironescu (28/29 ianuarie 1874, Vaslui-1949, București) a fost licențiat în litere, la București, în anul 1894, și doctor în drept, la Paris (1899). A predat enciclopedia dreptului la Universitatea din București din martie 1920. La Conferința de pace de la Paris a militat pentru recunoașterea integrității teritoriale a României, publicând, în acest sens, în presa franceză numeroase articole. Dintre funcțiile îndeplinite amintim: vice-președinte al Senatului și ministrul al Instrucțiunii Publice (17 decembrie 1921-19 ianuarie 1922), ministru de Externe (16 noiembrie 1928-18 aprilie 1931); ministru de Finanțe (6 iunie-20

asociațiilor de luptători din Transilvania și Bucovina, Dr. Nicolae Lupu³ deputat, prof. Ion Ursu⁴, prof. Drăghicescu și Benedatto de Luca.

Moțiunea adoptată de congresul de la Roma conține următoarele:

„Reprezentanții naționalităților subjugate total sau în parte dominației austro-ungare: italiană, română, polonă, cehoslovacă și jugoslavă sunt de acord pentru a afirma principiile acțiunii lor comune în felul următor:

- 1) Fiecare din aceste popoare proclamă dreptul său de a constitui propria sa naționalitate și unitate de stat sau de a le completa și de a li se ridica deplina lor independență politică și economică.

octombrie 1932) în cabinetul Vaida; din 20 octombrie vice-președinte al Consiliului de Miniștri, în cabinetul Maniu; ministru de stat (10 februarie-30 martie 1938); consilier de coroană (30 martie 1938), etc. A fost numit membru onorific al Academiei Române în anul 1939. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 557)

²Prof. Simeon Mândrescu (1868, Râpa de Jos-) a absolvit Liceul din Năsăud, completându-și studiile universitare la București. În anul 1892 a fost profesor de latină la Liceul „Codreanu” din Bârlad, apoi de germană la cel „Național” din Iași, pentru ca din 1904 să-și înceapă cariera universitară la București, ca profesor de limba germană. A înființat sau a participat la fondarea unor societăți culturale precum „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” (1891), „Graiul românesc” (1923), „Cercul românilor de peste Carpați” (1909), implicându-se și în lupta națională a românilor din Transilvania. (Vasile Popeangă, *Școala românească din Transilvania*, pp. 138-139)

³Dr. Nicolae Lupu (4 noiembrie 1876, Arsura-Ghermănești (Fălciu)-?) a fost medic și om politic. În calitate de om politic a fost prefect de Fălciu (1907), deputat, membru marcant al Partidului Țărănesc (1924-1936); Ministru de Interne (27 decembrie 1919-14 martie 1920), al Instrucțiunii (4-22 iunie 1927), al Muncii și Ocrotirii Sociale (22 iunie 1927-16 noiembrie 1928), etc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 502)

⁴prof. Ion Ursu (1875-17 octombrie 1925) a fost licențiat în istorie la București. Și-a luat doctoratul în istorie la Berlin; din 1910 a fost membru corespondent al Academiei Române. În calitate de profesor de istorie a fost numit suplinitor la catedra de istorie medie și modernă la Universitatea din Iași, apoi profesor la cea din Cluj și din august 1923 a fost transferat la București. A editat o serie de lucrări cu caracter istoric. (Vasile Popeangă, *Școala românească din Transilvania*, p. 138-139; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 874)

- 2) Fiecare din aceste popoare vede în monarhia austro-ungară instrumentul de dominație germană și recunoaște în ea obstacolul fundamental la realizarea aspirațiilor și drepturilor sale.
- 3) Adunarea mai recunoaște însă necesitatea luptei comune contra opresorilor comuni, deoarece fiecare popor are în vedere liberarea sa totală și completa sa unitate națională în libera sa unitate de stat

- În statele unite ale Americii au avut răsunet și urmări hotărâtoare cele două mari congrese, organizate de națiunile europene:

- 1) Cel din 12 august 1918 care s-a ținut în New York în Carnegie Hall, prezidat de primarul New York-ului, Mitchel, orator principal fiind Franklin Bouillon⁵ ambasadorul Franței și

- 2) cel din 15 septembrie 1918 din New York, în care s-a constituit Uniunea democrată a Europei mijlocii din Cehoslovacia, Polonia, România și Iugoslavia.

În acest congres, Thomas Masarik⁶ președintele Cehoslovaciei a declarat: "cu România am continuat colaborarea începută în Rusia".

- În Franța încă la începutul anului 1918 Paul Brătășanu a înființat în Paris ziarul „La Roumanie”, organ al Consiliului național al Unității Românilor având președinte pe Take Ionescu⁷ iar între membrii activi pe Dr. Vasile Lucaciu și Octavian Goga.

⁵Franklin Bouillon (3 septembrie 1870, Jersey-12 septembrie 1937, Paris) a fost ministru de stat (septembrie-noiembrie 1917) în guvernul francez condus de Paul Painlevé. A îndeplinit numeroase misiuni diplomatice pentru Franța. A fost deputat radical socialist, apoi social radical, creând *Federația radicală independentă a Seine-et-Oise*.

⁶Thomas Masarik/Thomas Masaryk (7 martie 1850, Hodonin-14 septembrie 1937, Lány, Cehoslovacia), sociolog și filosof, a devenit, după prăbușirea Austro-Ungariei, președintele Cehoslovaciei, fiind ales în două mandate. (Teodor Nicoară (coord.), *op. cit.*, p. 109)

⁷Take Ionescu (13 octombrie 1858, Ploiești-22 iunie 1922, Roma) a terminat cursurile liceului Sf. Sava din București. Ulterior, a obținut doctoratul în drept la Paris (1881). Excelent orator, avocat, s-a remarcat în plan politic îndeplinind funcții și misiuni diplomatice: ministru al Cultelor (1891-1895), ministru de Finanțe (9 ianuarie-7 iulie 1900; 1904-1907); ministru de Externe (1920-1921), prim-ministru și ministru de Finanțe (1921-1922); fondator al Partidului Conservator Democrat. (Lucian Predescu, *op. cit.*, pp. 432-433)

Legătura între aceste organizații din exterior cu Comitetul P.N.R. era făcută prin Elveția de către deputatul Dr. Alex. Vaida Voevod, iar informațiile erau centralizate de către deputatul Dr. Ștefan C. Pop din Arad.

Dr. Ștefan C. Pop la rândul său împreună cu Vasile Goldiș, Dr. Ioan Suci, Dr. Aurel Vlad, sincronizau acțiunile din interior cu aceste mari acțiuni internaționale de care țineau seama în toate vorbirile lor și în măsurile ce se luau în acea vreme pe plan intern în Ungaria.

2) Pe plan intern

Activitatea parlamentului maghiar din Budapesta se desfășoară în aceeași atmosferă de miopie politică, ca și când s-ar considera stăpâni ai situației explozive ce se simțea. Se continua lupta între partidul național al muncii condus de Tisza și între celelalte grupări politice din opoziție.

În cursul lunii ianuarie 1918 noul guvern prezidat de Wekerle Sándor încearcă realizarea unui partid unitar maghiar, opus majorității deținută de partidul lui Tisza, atrage pe Apponyi, Andrásy și alte grupări, dar încercarea nu reușește.

Totuși, guvernul Wekerle pune în aplicare unele măsuri direct povocatoare împotriva poporului român. Ugron Gábor fostul ministru de interne este numit comisar regal general al Transilvaniei având ca subaltern colaborator pe baronul Dr. Emil Horváth Petrichevits⁸ comisar guvernial în zona culturală.

Programul lui Ugron Gábor, anunțat cu mare publicitate era:

a) Pe prim plan avem stratificarea școalelor confesionale, muncă ce va fi îndeplinită de baronul Dr. Emil Horváth.

b) Se vor coloniza în Ardeal maghiarii din România și invalizii maghiari din război.

c) O nouă împărțire administrativă a comitatelor.

La 18 martie 1918 Apponyi, ministrul instrucțiunii pentru realizarea ideii de stat național unitar maghiar declară că direcția națională are să fie sprijinită în mod pozitiv prin propagarea sentimentului național maghiar".

⁸Dr. Emil Horváth Petrichevits (1881-1945) a fost prefectul comitatului Târnava Mare și a reprezentat guvernul maghiar pentru arhidieceza din Sibiu, în noiembrie 1917, la întâlnirea privitoare la instituirea zonei culturale, care a însemnat de facto trecerea școlilor românești în subordinea statului, iar limba de predare, evident, să fie maghiara.

Față de stăruințele regelui Carol IV pe lângă Wekerle de a trece efectiv la legiferarea reformei electorale, guvernul Wekerle își prezintă demisia la 21 apr. 1918, motivând că nu dispune deocamdată de măsura mijloacelor, pe care le crede necesare pentru a realiza reforma electorală.

Regele îi reînnoiește mandatul și astfel rămâne la guvern cabinetul Wekerle, completat.

Acesta solicită dietei indemnitatea pentru exercitarea prevederilor bugetare, la care deputatul național român Dr. Ștefan C. Pop rostește penultima vorbire în parlamentul ungar în ședința din 25 aprilie 1918, spunând între altele:

Sper că guvernul ce vine va avea mai multă bunăvoință față de naționalități.

De câte ori a fost vorba de lărgirea de drepturi totdeauna s-a accentuat pericolul naționalist de către poporul maghiar n-ar trebui să se teamă.

Dacă îndreptățirea de vot se leagă de scrisul și cititul în ugrește, prin aceasta se încalcă principiile expuse de Frâncisc Déak cel înțelept.

Patria a apărât-o și țăranul acela care nu știe citi și scrie în limba maghiară.

Amintește din nou de soarta internaților români”.

În ședința camerei din 20 iunie 1918, când s-a continuat discuția asupra proiectului de lege a indemnității bugetare, deputatul Ștefan C. Pop își rostește ultima sa cuvântare, prin care își exprimă, în numele naționalităților, neîncrederea în guvern, care încă în ceas greu nu aduce în dietă reforma electorală democrată. Critică cu asprime politica de naționalități a guvernului și dezvăluie abuzurile școlare ale lui Ugron și Dr. Horváth, comisarul zonei culturale, stăruind asupra ultimului abuz, prin care ministrul cultelor Apponyi, spre a-și bate joc de mitropolitul Mangra, aderentul lui Tisza, a trimis la ședințele sinodului ortodox mitropolitan din Sibiu, convocat pe luna Mai 1918 *un comisar guvernial care să asiste obligatoriu la ședințele consistoriului*, această procedură constituind un atac fățiș la autonomia bisericii ortodoxe.

Din cauza prezenței comisarului guvernial în ședința a IV-a deputatul sinodal Dr. Aurel Vlad, membru în Comitetul național român a depus o moțiune ca ședințele sinodului să fie suspendate

cea ce majoritatea a aprobat, iar președintele sinodului mitropolitul Mangra a trebuit să suspende ședințele.

Dezvăluirea deputatului Dr. Ștefan C. Pop a provocat mirare la deputații lui Tisza, care pe această chestie a făcut o interpelare împotriva lui Apponyi, care a rămas pe lângă măsura luată, din care cauză sinodul ortodox nu a mai ținut ședința, până la deznodământul istoric din toamna anului 1918. Mitropolitul Mangra a avut în această problemă o audiență la împărat în luna august 1918 de unde neprimind satisfacție a trebuit să-și dea sfârșitul în Budapesta, în octombrie 1918.

Deputatul Dr. Ștefan C Pop a terminat dând un îndrăzneț avertisment guvernului, arătând că problema naționalităților nu se rezolvă cu legea penală nici cu măsuri abuzive, ci numai cu o bună înțelegere. Nu primește proiectul de indemnitate.

3) Tensiunea dintre guvernele Austriei și Ungariei în luna septembrie și începutul lunii octombrie 1918:

După cunoașterea încercărilor disperate ale împăratului habsburgic Carol prin cumnatul său prințul de Bourbon-Parna de a încheia pace separată cu puterile Antantei, între cele două guverne austriac condus de baronul Huisarek și maghiar condus de Wekerle se accentuează divergențele.

Austria adoptă principiul autoguvernării federative. Aristocrația maghiară continuă să mențină cu forța sistemul privilegiilor feudale ale dualismului din 1867.

În această situație deputații Ștefan C. Pop și Dr. Alex. Vaida Voevod se consideră mobilizați și în permanentă activitate, primul în Budapesta și al doilea în Viena.

Procesul de destrămare a monarhiei fiind evident, iar răsunetul declarației președintelui Wilson făcută în audiența din 20 septembrie 1918 lui Vasile Stoica pentru comitetul național român, că *recunoaște ca o necesitate politică unirea tuturor românilor într-un stat național*, precum și declarația lui Clemenceau făcută președintelui Cons. de ministri al Franței în ședința senatului francez din 17 sept. 1918: „Am fi nedemni de marele nostru destin, care ne este rezervat, dacă am fi în stare să jertfim vreun popor mic sau mare, apetiturile lăcomiei turbate, de dominație implacabilă, care se ascund încă în dosul ultimelor minciuni ale barbariei” – au prilejuit intrarea în

acțiune pozitivă a deputaților români și ai altor membrii ai Comitetului.

Dr. Ștefan C. Pop care prin Tiron Albani, reprezentantul Secției Române a P.S.D. ținea legătura cu socialiștii români Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Ing. Enea Grapini etc. a inițiat între 22-25 sept. 1918 convorbiri pentru realizarea unei acțiuni comune.

În ședința din 25 sept. 1918 Comitetul Central Român al P.S.D. din Ungaria a aprobat sugestia și astfel s-a continuat contactul, care a dus la formularea declarației de independență din 12 oct. 1918, citită în Camera maghiară din 18 oct. 1918 de dep. Dr. Alex. Vaida Voevod.

4) Proclamația imperială din octombrie 1918

După ce Bulgaria ceruse puterilor antantei armistițiul la 2 oct. 1918, iar guvernul austriac la 5 oct 1918, Împăratul Carol al Austro-Ungariei a lansat o proclamație care s-a cunoscut odată cu cererea de armistițiu, deși publicarea ei s-a făcut numai la 16 oct. 1918.

„Prin această proclamație s-a încuviințat consiliilor națiunilor din cuprinsul monarhiei habsburgice dreptul la libera hotărâre cu rezerva însă ca „integritatea țărilor de sub coroana ungară să nu fie nicidecum lovită”.

„Se vorbea în proclamație despre transformarea Austro-Ungariei într-o federație de șase state, regate independente cu așezări largi democratice: *Austria, Ungaria, Cehia, Iugoslavia, regatul polonez și statul ucrainian*, toate în Uniune personală sub sceptrul habsburgic”.

Despre poporul român nici o pomenire, despre soarta Transilvaniei și a Bucovinei tăcere”.

(Citat din lucrarea mea Unirea de la Alba Iulia, București, 1964, depusă în manuscris la Institutul de Istorie din București al Academiei R.P.R.)

Deputații Dr. Ștefan C. Pop și Dr. Alex. Vaida Voevod au luat urgente măsuri pentru convocarea pe ziua de sâmbătă, 12 oct. 1918, a Comitetului P.N.R. la Oradea în casele lui Dr. Aurel Lazăr⁹, trimițând

⁹Dr. Aurel Lazăr (17 august 1872 ?; 1874 ?, Oradea-18 noiembrie 1930) a absolvit Academia de drept din Oradea, apoi, a obținut doctoratul în drept (Budapesta, 1896). Din 1897 a fost membru al Partidului Național. În octombrie 1918, în locuința sa din Oradea a fost formulată „Declarația”. După Unire a fost șeful resortului Justiției și deputat în trei legislaturi; președintele Camerei Deputaților (1928) și președintele Comisiei interimare din Oradea; vicepreședinte al Uniunii Avocaților din România, președinte al despărțământului bihorean al „Astrei”, 124

un curier special la Iuliu Maniu pe frontul italian încunoștiințându-l despre convocarea ședinței comitatului, cerându-i să iee urgente măsuri, ca toate să fie îndrumate către Viena și Praga și nici un regiment sau alte unități române să nu intre în Ungaria, spre a nu fi desarmate.

Consiliul Central a Secției române a P.S.D. din Ungaria a fost ținut în curent cu măsurile luate și s-au cerut măsuri similare. Președintele sesiunii Garbai a și convocat Congresul P.S.D. Ungar pe Duminică 13 oct. 1918, iar muncitorii români din insula Csepel s-au întrunit în aceeași zi de Duminică 13 oct. 1918, într-o mare adunare publică.

Adunarea muncitorimii române a aprobat manifestul congresului socialist maghiar „a cerut independența desăvârșită a Transilvaniei împreună cu Banatul și Bucovina”.

(Manifestul a fost publicat în nr. 6 din 20 oct. 1918 al ziarului socialiștilor români din Budapesta „Adevărul”).

Conducătorii Dietei române a P.S.D. din Ungaria au luat măsurile necesare spre a se proclama partid socialist român independent, spre a se putea pune în executare hotărârile cuprinse în declarația de independență, întocmită de Comitetul P.N.R. și să se constituie fără amânare Consiliul Național Român central pe bază de paritate și armonioasă conlucrare.

Acest raport de paritate și acțiune comună în deplină înțelegere s-a continuat fără excepție și cu respectarea armoniei până la Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1918, prin care s-a proclamat Unirea Transilvaniei, Banatului și a părților românești din Ungaria cu România, realizându-se astfel Unitatea politică a întregului popor românesc într-un stat național unitar și democrat.

președinte al Reuniunii Corale „Hilaria” din Oradea, președintele Reuniunii Meseriașilor Români din Oradea. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 478; Andrei Caciora, Nicolae Roșuț, *op. cit.*, p. 207, 256, 302; Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul—capitala Transilvaniei*, pp. 192-194; Viorel Faur, *Dr. Aurel Lazăr-unul dintre adevărații ctitori ai României Mari*, în „Românul”, Arad, 1993, seria nouă, nr. 9/octombrie, p. 1)

5) Ședința din 12 octombrie 1918 a comitetului național român, ținută în Oradea. Hotărârile luate. Colaborarea cu reprezentanții socialiștilor români din Transilvania și Ungaria. Constituirea Comitetului Național Central al Națiunii române. Dr. Ștefan C. Pop desemnat președinte al acestui Consiliu Național Central Român.

În ziua de Sâmbătă 12 oct. 1918, ședința comitetului s-a ținut în Oradea sub președenția vicepreședintelui Dr. Teodor Mihali, în care s-au adus următoarele hotărâri:

a) S-a aprobat conlucrarea pe bază de paritate, cu secția română a Part. Social-Democrat din Ungaria, care va lua parte la constituirea organelor locale ale națiunii române: Consiliile naționale și gărzile naționale.

b) Ca organ de reprezentare și acțiune s-a ales Consiliul Național Central al Națiunii române din Transilvania și Ungaria compus din 12 membrii, dintre care 6 membrii din partea P.N.R. și 6 membrii ai Comitetului P.S.D.

Președintele Consiliului Național Central va fi deputatul Dr. Ștefan C. Pop și consiliul va avea sediul în Arad strada Fábíán Gábor, nr. 7 în casele președintelui Dr. Ștefan C. Pop.

Membrii aleși ai Consiliului:

din partea P.N.R.: deputatul Dr Ștefan C. Pop, Vasile Goldiș¹⁰, Dr. Teodor Mihali, Dr. Alex. Vaida Voevod, Dr. Aurel Vlad și Dr. Aurel Lazăr.

¹⁰Vasile Goldiș (24 noiembrie 1862, Mocirla, Arad–10 februarie 1934, Arad), a urmat cursurile liceale la Gimnaziul superior Arad (1873-1881). A fost student al universităților din Budapesta și Viena la Facultatea de litere și filosofie. După perioada brașoveană, la 1 iulie 1901, s-a stabilit la Arad. A fost secretar consistorial, profesor, între 1901-1905; în 1911, directorul Institutului Tipografic "Concordia", al ziarului "Românul". Membru al C.N.R.C., participant la Adunarea de la Alba Iulia; a fost ales în Marele Sfat Național, în Consiliul Dirigent, ministru fără portofoliu în guvernele Brătianu și Averescu. (Dan Demșea, *Aradul și Marea Unire*, Complexul Muzeal Arad, Arad, 2003, pp. 3-4)

din partea P.S.D.: Ioan Flueraș¹¹, Iosif Jumanca, Ing. Enea Grapini¹², Tiron Albani¹³, Dumitru Surdu¹⁴ și Iosif Renoiu¹⁵.

c) Consiliul Național Central va lua fără întârziere măsuri pentru organizarea Consiliilor naționale române și a gărzilor naționale în toate localitățile, plășile și comitatele din cuprinsul teritoriilor locuite de poporul român.

d) S-au fixat în linii generale atribuțiunile speciale ale membrilor Cons. Naț. Central.

Pentru președintele C.N.R. Central Dr. Ștefan C. Pop atribuțiunile s-au fixat enumerativ și decât limitativ astfel:

¹¹Ioan Flueraș (2 noiembrie 1882, Chereluș, Arad-1952, închisoare Gherla) a fost membru al P.S.D. din 1901, al C.N.R.C. A făcut parte din delegația României la Conferința de pace de la Paris. A participat la Conferința internațională a muncii de la Geneva (1924), Londra. În Consiliul Dirigent a fost șef al Resortului Ocrotirii Sociale și Igienă. Între 1922-1938 a activat în cadrul Ministerului Muncii, la resortul Ocrotirii Sociale. A fost arestat în toamna anului 1948. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul—capitala Transilvaniei*, pp. 184-187)

¹²Enea Grapini (16 septembrie 1893, Șunț, Bistrița Năsăud – 1 martie 1980, Bistrița) a absolvit facultatea din Budapesta, devenind inginer. S-a remarcat în acțiunile, din 1918, de pregătire a Congresului al IX-lea al secției P.S.D. din Ungaria; membru al Comitetului Central al P.S.D.; membru C.N.R.C., participant la Adunarea Națională de la Alba Iulia. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul—capitala Transilvaniei*, pp. 200-202; Idem, *Enea Grapini*, în „Românul”, Arad, 1993, seria nouă, nr. 11/noiembrie, p. 1)

¹³Tiron Albani (1887, Gârbova, Aiud-1976, Aiud) a fost redactor la revista „Adevărul” (1913); participant la Adunarea Națională de la Alba Iulia. A colaborat la ziare precum: „Tribuna Socialistă”, „Dezrobirea”, „Dreptatea”, iar din 1922 la „Tribuna” din Oradea, editând și numeroase volume memorialistice. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul—capitala Transilvaniei*, pp. 202-204)

¹⁴Baziliu Surdu (1893, Biertan ?, România-Detroit, SUA) lider social-democrat al românilor transilvăneni, participant la Adunarea de la Alba Iulia. În 1926 a emigrat în SUA. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul—capitala Transilvaniei*, pp. 197-200)

¹⁵Iosif Renoiu (1/13 iulie 1888, Bocșa Montană, Caraș-Severin-17 iunie 1977, Bocșa) a fost membru al P.S.D. din Budapesta. Va participa alături de Baziliu Surdu la acțiunile muncitorilor; participant la Adunarea Națională de la Alba Iulia. După 1918 a fost reangajat la Soc. U.D.R. Reșița până în 1950 și, apoi, în 1957. (Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul—capitala Transilvaniei*, pp. 204-207; Idem, *Iosif Renoiu*, în „Românul”, Arad, 1993, seria nouă, nr. 8/septembrie, p. 1)

Președintele va avea conducerea generală și va îndruma toată activitatea politică internă de organizarea națiunii pe teren prin Consiliile naționale și gărzile naționale, ca națiunea să fie pregătită chiar la acțiuni în masă și militare, dacă necesitățile naționale ce ar putea interveni, ar cere o astfel de măsură extremă. (reproducere din lucrarea mea „Unirea de la Alba Iulia” pag. 112-113)¹⁶.

„Reîntors grabnic la Viena, Iuliu Maniu a intensificat și coordonat în disciplina militară, într-un comandament unic toate forțele armate române, sosite de pe frontul italian și îndrumate către Viena.

Apelul ce a făcut către ofițerii români din armata austro-ungară a fost primit cu entuziasm și au răspuns deîndată următorii: Generalul de Divizie Ion Boeriu, Generalul Hanzu, Generalul Dănilă Pop, căpitanul de stat major Ion Ilcușiu, căp. Traian Popa și un lung șir de bravi ofițeri și comandanți de unități.

S-a organizat Senatul militar român din Viena sub președenția generalului Ion Boeriu, pe care s-a grăbit să-l confirme ministru de război Stögar-Steiner, confirmare pe care nu i-o ceruse nimeni.

Dânsul invoca circulara oficială ce a dat-o către toți comandanții ai resturilor de armată să ia contact direct cu diferitele consilii naționale, stându-le în ajutor ca trecerea la era nouă să se poată face pretutindeni fără primejduirea ordinii publice.

Fără a ține seama de această circulară și în executarea planului său, senatul militar român sub îndrumarea lui Iuliu Maniu a ocupat cazarma Ferdinand, în care s-a instalat regimentul 64 Orăștie, apoi ministrul Stögar-Steiner nu s-a opus ca unitățile române să ocupe o întreagă aripă a palatului fostului minister de război.

Aici instituindu-se o secție română recunoscută de toți s-au dirijat operațiunile militare, care s-au desfășurat în Praga și Viena.

a) La Praga: Cu începere de la 16 octombrie 1918 regimentele române sub comanda generalului Alex. Hanzu au asigurat ordinea publică cea mai perfectă, prin apărarea persoanelor și bunurilor, cât și toate manifestațiile naționale ale straturilor sociale cehe.

¹⁶Laurențiu Oanea, *Unirea de la Alba Iulia*, p. 112-113. Vom reda acțiunea militară armata a trupelor române de sub conducerea și îndrumarea lui Iuliu Maniu la Viena și Praga, începând cu pagina 111 până la 115.

Cea mai impunătoare a fost mitingul național muncitoresc, la care mulțimea cerea sub protecția trupelor române desfacerea de monarhie și proclamarea independenței.

După acesta au urmat adunări naționale ale altor straturi sociale, toate culminând în marea adunare națională din 28 noiembrie 1918, care a proclamat, cu toate formele-Republica Cehoslovacă independentă.

Trupele române au rămas în Praga până după 14 noiembrie 1918, când au avut loc festivitățile de instalare a guvernului în frunte cu președintele Thomas Masaryk.

Este greșit a se susține că la Praga ar fi fost revoluție în sensul luptei de clasă a națiunii, ci dimpotrivă au fost numai adunări național-politice, cu participarea tuturor claselor sociale, în special a muncitorimii condusă de cel mai curat sentiment patriotic, toți luptând pentru libertatea de sub jugul secular al monarhiei.

Aportul armatei române transilvănene la așezarea fundamentului noului stat cehoslovac a fost recunoscut și elogiât de președintele Masaryk, de Ed. Beneș și de toți luptătorii națiunii cehoslovace.

Sarcina luată asupra sa de Iuliu Maniu a fost îndeplinită fără greș, fără excese militare, spre mulțumirea națiunii cehoslovace.

Numele căpitanului român Al. Simon din Cluj, care a destituit cu forța pe generalul comandant austriac al garnizoanei Praga este pomenit cu admirație de conducătorii cehi, iar placa comemorativă de la Stadionul „Slavia” din Praga adeverește prețuirea națiunii cehoslovace față de contribuția forțelor române transilvănene la înființarea statului național independent cehoslovac-fapt eternizat prin acea placă pentru generațiile tinere cehoslovace.

b) Acțiunea militară română din Viena

Prin ireproșabila funcționare a senatului militar român din Viena, acesta a devenit un factor important în viața politică a capitalei austriece.

După lansarea proclamației imperiale din 16 octombrie 1918 a început o activitate intensă inițiată de Partidul Social-Democrat, care deținea cea mai puternică posibilitate de manifestare și îndrumare politică.

Pentru realizarea programului de a trece, fără zguduiri sociale sângeroase, la proclamarea republicii austriece, Iuliu Maniu a fost solicitat să dea sfaturi și soluții necesare în situațiile schimbate zi cu zi.

Trebuia paralizată puterea militară și birocratică din jurul curții imperiale și progresiv să se pună mâna pe conducerea politică.

Prin îngroșarea rândurilor trupelor române din Viena cu unitățile noi sosite de pe fronturi și din diferite garnizoane, după cum se dăduse ordinele, s-a ajuns ca în scurtă vreme comandamentul militar român să dispună de un efectiv de peste 40. 000 soldați și ofițeri, toți respectând ordinea, disciplina militară și gata a executa orice ordine patriotice în acțiunile necesare în interesul națiunii române și a celorlalte națiuni din fosta monarhie.

În cursul lunii octombrie 1918 s-au ținut în Viena numeroase adunări, mitinguri muncitorești, cea mai spectaculoasă fiind cea din sala Veigel din Deer Park, ținută în ziua de 30 octombrie, în care s-a aclamat de mulțimea fără sfârșit proclamarea republicii Austria, ca stat independent și suveran.

Aceasta se petrecea în Viena ca o urmare firească din zilele de 28 octombrie 1918 de la Praga, precum am arătat mai înainte și în ziua de 28 octombrie 1918 se semnează la Zagred, actul de fondare a statului jugoslav cu circa 13.000.000 locuitori.

Actul s-a semnat de către Passitch președintele consiliului de miniștrii al Serbiei, de Dr. Korosec, Dr. Gângrije și dr. Korian în numele Croașilor și Slovacilor.

Luând ființă aceste trei state naționale independente, cu ziua de 31 octombrie 1918, monarhia austro-ungară și-a încetat ființa, tronul Habsburgilor s-a prăbușit, membrii familiei imperiale s-au răspândit în toate părțile lumii.

Urmând și asasinarea lui Tisza, un gazetar socialist publica în ediția de seară din ziua de 1 noiembrie, cu titlul: "De ziua morților" un scurt comentariu panegiric în jurul zilei de 2 noiembrie care la catolici este ziua pomenirii morților, care se termina astfel: „A pierit ce-a fost rău, se naște ce-i bine, libertatea adevărată a atâtor popoare subjugate”.

În cursul celor trei săptămâni ale lunii noiembrie 1918-Iuliu Maniu și președintele senatului militar român Gen. Ion Boeriu au avut o conclurare tot mai strânsă cu primarul Vienei Seitz, cu viceprimarul Breitner, ambii lideri ai Partidului Social-Democrat și realii conducători ai națiunii austriece în Viena, cărora li s-au predat, cu concursul regimentelor române, atât cele două palate imperiale-Burgul și Schömbrun cât și muzeele, bibliotecile, casierile publice, toate păzite de armatele române transilvănene și apărute de jefuiri și distrugeri”.

e) S-a redactat și citit în formă definitivă textul Declarației de independență, care se va citi într-una din viitoarele ședințe ale Camerei deputaților maghiari.

f) Se va convoca Adunarea Națională a Națiunii Române din Transilvania, Banat și părțile locuite de românii din Ungaria, stabilindu-se în principiu ca dată ziua de 18 noiembrie st. v. 1 Decembrie 1918 st. nou, dacă împrejurările grave nu ar cere o preschimbare a datei adunării.

Citirea declarației în dieta maghiară s-a făcut de către deputatul Dr. Alex. Vaida-Voevod, numai ședința din 18 octombrie 1918 st. n. după ce se publicase în ziua de 16 octombrie 1918 proclamația imperială despre drepturile de autodeterminare a popoarelor monarhiei, acoperind prin aceasta și forma constituțională, de care însă la data publicării ei nimeni nu mai ținea seama, iar popoarelor își luaseră soarta în propriile lor mâini, prin factorii lor naționali.

6) Declarația de independență

„Comitetul executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria, ca organ politic al națiunii române din Ardeal și Ungaria, constată că urmările războiului îndreptățesc pretențiunile de veacuri ale națiunii române *la deplina libertate națională.*”

Pe temeiul dreptului firesc ca fiecare națiune dispune și hotărăște singură și liberă de soarta ei un drept care acum este recunoscut și de guvernul maghiar prin propunerea de armistițiu a monarhiei – națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește acum să facă uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul ca – liberă de orice înrâurire străină, să hotărască singură plasarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturilor de conlucrare a ei cu celelalte națiuni libere.

Organul național al națiunii române din Ardeal și Ungaria nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și a acestui guvern să se considere ca reprezentant al națiunii române ca să poată reprezenta, la congresul general de pace, interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal, căci apărarea intereselor ei, națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria ei Adunare Națională.

Afară de organele delegate de Adunarea națională sau alese din mijlocul său, așadară afară de comitetul executiv al Partidului

național român, nimenea nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărască în treburi care se referă la situația politică a națiunii române.

„Toate deciziunile și acordurile, care s-ar lua și s-ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm ca nule și fără valoare, care nu leagă întru nimic națiunea română.

Națiunea română care trăiește în monarhia austro-ungară, așteaptă și cere, după multe suferințe de veacuri, *afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile la deplina viață națională*”.

Această declarație este azi programul și crezul politic al tuturor Românilor, locuiesc ei în orice parte a lumii (mențiunea ziarului Românul).

Declarația comitetului executiv a avut ca urmare o abilă acțiune politică a partidelor maghiare opoziționiste, care au constituit un Consiliu Național maghiar în Budapesta sub președenția contelui Károly Mihály, urmând proclamarea independenței Ungariei și toate frământările politice cunoscute, petrecute în luna noiembrie 1918.

După citirea declarației de independență a națiunii române în parlamentul maghiar, poporul român s-a considerat desprins de organele de stat ungare și Consiliul național Central din Arad și-a început activitatea îndrumată pe două planuri:

a) acțiunea militară din Viena și Praga, condusă de Iuliu Maniu*

b) organizarea în Transilvania, Banat și în părțile locuite de poporul român în Ungaria a Consiliilor naționale locale și a gărzilor naționale, acțiune condusă de către Dr. Ștefan C. Pop, ca președinte al C.N.C.R. din Arad.

7) Înființarea Consiliilor naționale.

Rolul și atribuțiile lor:

În zilele de 25-30 octombrie 1918, s-a organizat în Budapesta, capitala Ungariei, pe lângă Consiliul național maghiar, condus de contele Károly Mihály, și un Consiliu național român sub președenția

*Intreaga activitate a lui Iuliu Maniu a fost citată din manuscrisul lui Laurențiu Oanea *Unirea de la Alba Iulia* la punctul 5d din prezentul capitol.

lui Dr. Ioan Erdélyi¹⁷, având ca vicepreședinți pe Moise Baltă¹⁸ din partea P.N.R. și pe Ion Mihuț din partea P.S.D. român. A fost organizat și un Consiliu militar al capitalei, în care au luat parte și ofițeri și muncitori români, stând la dispoziția Consiliului național român.

Dr. Ștefan C. Pop, în calitate de președinte al Consiliului Național Român Central din Arad a trimis emisari în toate ținuturile românești din Ungaria cu dispoziția de a constitui în fiecare comună mare sau mică, în fiecare cerc (plasă) administrativă și în comitate Consilii naționale românești, compuse după vechile datini din bătrânii satelor în frunte cu preoții, învățătorii și intelectualii români, având menirea să conducă toate treburile obștești locale și să fie depozitarul local al suveranității naționale din acea localitate.

Rolul consiliilor naționale a fost de a îndepărta din funcțiunile publice locale organele regatului ungar, să preia și să exercite puterea locală în numele suveranității locale române.

Atribuțiunile consiliilor naționale constau din exercitarea puterii locale în materie administrativă, judecătorească (prin comitetele de împăciuire) de pază a ordinii publice și de apărare a persoanelor și bunurilor.

În cercurile administrative și în comitate s-au înființat – în ordine ierarhică – consiliile naționale române cercuale și comitatense, chemate a controla, îndruma și corecta măsurile luate de consiliile comunale.

În unele ținuturi Consiliile au fost denumite Sfaturi naționale, în altele senate naționale după obiceiurile locale.

Aceste consilii naționale, constituite în primele zile ale lunii noiembrie 1918 au exercitat puterea locală până ce au fost numite și instalate organele legale, de către resorturile Consiliului Dirigent, ceea ce s-a putut face numai în primele luni ale anului 1919.

S-a dispus de către C.N.C.R. din Arad, că în localitățile cu populație maghiară sau germană, să se constituie Consilii naționale

¹⁷Ioan Erdélyi (1863-1930), avocat, președinte al Consiliului Național Român din Budapesta. A fost omul de legătură între românii din capitala Ungariei și dintre organizațiile românești și cele maghiare. După Unire, și-a continuat activitatea de avocat la Cluj. (Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, *op. cit.*, pp. 307, 370, 380)

¹⁸Moise Baltă (1887-?) și-a adus o contribuție deosebită la întreținerea legăturilor dintre conducătorii români; a rămas în Budapesta ca și consul al României.

locale ale naționalității respective, iar în comunele mixte au funcționat paralel consiliile naționale mixte, despre care s-a constatat că au condus treburile locale în bună înțelegere, fără conflicte și spre mulțumirea populațiilor din comune.

Odată cu reîntoarcerea de pe fronturi a soldaților, care veneau acasă cu armele militare ce le-au avut, în numeroase regiuni și localități au avut loc jafuri, distrugerii de bunuri, răzbunări personale și acte de nesupunere față de consiliile naționale locale. În lipsa jandarmeriei maghiare, care a fost alungată, s-a simțit de la început nevoia organizării unei forțe publice armate în golul rămas după alungarea jandarmilor.

În acest scop Dr. Ștefan C. Pop, președintele C.N.C.R. din Arad, cu data de 6 noiembrie 1918, a răspândit un manifest către Națiunea Română, pe baza căruia s-a trecut la organizarea gărzilor naționale în tot cuprinsul Transilvaniei și ținuturilor românești din Ungaria, puse sub autoritatea și la dispoziția Consiliilor naționale române locale, ca forță represivă pentru asigurarea ordinii publice, pentru apărarea persoanelor și a bunurilor, după cum se va arăta la punctele următoare.

Din aceste gărzii naționale au fost recrutate apoi elementele cele mai credincioase și devotate în acțiunea de organizare a armatei române cu elemente transilvănene, bănățene și cele mărginașe către Ungaria.

8) Textul Manifestului către Națiunea Română al C.N.R. Central din Arad din 6 noiembrie 1918 semnat de președintele Dr. Ștefan C. Pop:

Către Națiunea Română:

Războiul lung și sângeros, început din interese străine s-a sfârșit. A învins ideea, că fiecare națiune să dispună liber asupra sorții sale, să fie egal îndreptățită și fiecare om să aibă tot aceleași drepturi. Soarta națiunilor mici este pusă în mâinile cele mai bune și cele mai mari națiuni culte ne garantează realizarea idealurilor noastre.

Durere, s-au ivit și din satele românești vești triste, care ne vorbesc despre jefuiri, fără de legi și volnicii, comise nu din partea poporului conștient și cinstit și a Românilor de bine, ci de oameni destrăbălați și de bețivii satelor.

Frați Români. Frați ostași ! care v-ați întors, după atâtea suferințe lungi și grozave la vetrele voastre, voi care cu gurile mute

ați fost purtați prin toate câmpurile de război pline de sânge și suferinți, voi care venind acasă ați aflat familiile voastre flămânzite și nedreptățite, ascultați de sfatul conducătorilor voștri de un sânge și de o lege.

Frați și soldați români. Fiți cu răbdare. Fiți cu atragere și iubire către neamul vostru care în aceste zile a intrat în rândul națiunilor libere, fiți mari la suflet în zilele acestea ale anarhiei și vă arătați demni de încrederea și sprijinul anticipat de națiunile mari culte, ca fiecare popor și fiecare individ să fie egal îndreptățit și stăpân pe soarta sa.

Consiliul Național Român, compus din următorii bărbați: Dr. Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Dr. Ștefan C. Pop, Dr. Alexandru Vaida-Voevod, Dr. Aurel Vlad și Dr. Ioan Suciu, apoi dintre reprezentanții partidului social-democrat român: Ioan Fluieraș, Iosif Jumanca, Ing. Enea Grapinii, Tiron Albani, Dumitru Surdu și Iosif Rănoi*, reprezintă astăzi întreg neamul românesc din Ungaria și Ardeal, este recunoscut numai de puterile mari ale lumii, ci și de guvernul unguresc revoluționar.

Fiecare soldat român, dezlegat de jurământul dat împăratului, are liberă voie să intre în sfatul militar național român (garda națională română), să poarte simbolul mândru al suveranității lui naționale, tricolorul și este supus numai și numai Consiliului Național Român.

Frați Români ! În curând o să apară între voi bravii soldați și ofițerii gărzii naționale române. Alăturați-vă lor și dați-vă brațele și inimile voastre române întru ajutorul și sprijinul lor.

Consiliul Național Român se adresează către voi și vă cere următoarele lucruri:

1) Dați mâna toți cei buni și cinstiți, fără deosebire de neam și lege și susțineți ordinea, apărați viața și avutul oamenilor.

2) Primiți cu încredere bărbații trimiși de Consiliul Național Român între voi cu scopul de a vă lumina și ajuta.

3) Constituiți-vă imediat cu garda locală, în care poate fi primit fiecare om de cinste fără deosebire de neam și lege.

4) Să luați la cunoștiință că jafuri și omoruri compromit cauza sfântă a democrației noi, care este chemată a închea întreaga lume

* Este vorba de Bazil Surdu și Iosif Renoiu.

într-o singură societate, unde vor domni cele mai curate idei: a libertății, frățietății și egalității.

5) Fiecare ofițer și soldat român, care nu s-a anunțat încă și nu are împărțire, care datorie să se prezinte fără întârziere la biroul Consiliului Național Român (Arad, str. Fábián Gábor, nr. 7).

Fiecare român are datorie să contribuie la susținerea ordinii. Jefuitorii sunt cei mai mari dușmani chiar ai poporului românesc.

Dați-ne mână de ajutor ca să putem prezenta înaintea lumii tinere și frumoase, națiunea română în deplina ei curățenie, nepătată, în întreaga ei splendoare.

Pentru Consiliul Național Român

ss.Dr. Ștefan C. Pop

După lansarea acestui manifest președintele C.N.R.C. Dr. Ștefan C. Pop a convocat, pe ziua de 9 noiembrie 1918, cele două comitete ale P.N.R. și al P. Soc. Democrat în ședința comună.

În această ședință comună a Comitetelor celor două partide, pe lângă rezolvarea numeroaselor chestiuni de organizare unitară, s-a aprobat textul definitiv al notei ultimative către guvernul maghiar pentru predarea stăpânirii și administrației asupra teritoriilor românești, care este următorul:

9) Nota ultimativă a Marelui Sfat Național Român către guvernul maghiar

Dezlănțuirea furtunoasă a evenimentelor ne-a produs convingerea că, în înțelesul dreptului de liberă despozițiune a neamurilor, cât și spre scopul de a păstra ordinea publică, siguranța averii și a vieții, trebuie încă acum să luăm puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Ardeal și Țara Ungurească.

La ținutul acesta aparțin comitatele: Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmar, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dăbâca, Sălaj, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba Inferioară, Târnava Mică, Târnava Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Treiscaune, Odorhei și Ciuc, precum și părțile românești din comitatele Bichiș, Cionad și Ugocea.

Guvernul să adreseze națiunilor din Ungaria și Ardeal numaidecât un manifest în acest înțeles și să subordoneze potestății noastre toate instituțiunile, autoritățile și organele de stat, politice,

administrative, judecătorești, de comunicații, școlare, bisericești, financiare și militare, aflătoare pe acest teritoriu.

Tot atunci este a se sista pe același teritoriu orice alt imperiu.

Pentru acest caz putem garanta ordinea publică, siguranța averii și a vieții. În caz contrar am fi nevoiți să aducem prin proclamațiune la cunoștința poporului nostru, a țării și a lumii întregi, că exercitarea dreptului de liberă dispoziție asupra sorții noastre ni s-a făcut imposibilă și astfel vom sista orice împreună lucrare cu autoritățile publice, iar pentru evenimentele ce ar urma nu primim nici o răspundere și aceea răspundere o transmitem integral asupra guvernului actual al Consiliului național maghiar.

E lucru firesc că față de celelalte popoare aflătoare pe teritoriul din chestiune vom respecta din partea noastră principiile lui Wilson.

Modalitățile de predarea guvernului le va stabili o comisiune mixtă. Guvernul îl vom constitui în Sibiu.

Răspunsul la aceasta recerere a noastră îl așteptăm până la 12 Noiembrie 1918 la orele 6 p. m.

—

După primirea notei ultimative, guvernul maghiar a trimis la Arad pe ministrul Jászi Oszkár¹⁹, cu care s-au angajat discuții largi în ședințele mixte din zilele de 14, 15 și 16 noiembrie 1918, care au eșuat complet, punctele de vedere a celor două părți fiind total diferite.

La discuțiile cu Jászi au luat parte: Dr. Ștefan C. Pop, Vasile Goldiș și Dr. Ioan Erdélyi, președintele Cons. Naț. Român din Budapesta, iar pentru P.S.D. român Ioan Flueraș, Iosif Jumanca și Ing. Enea Grapini. La ședințele din 15 și 16 noiembrie a luat parte și Iuliu Maniu.

Felul cum au decurs tratativele cu Jászi este redat în ziarul oficios al Cons. Naț. R. Central Românul din Arad, la care ne referim.

Punctele de vedere român și maghiar erau atât de diferite încât o apropiere nu era cu putință.

Pe când partea română, în sensul celor arătate în nota ultimativă cerea necondiționata recunoaștere a suveranității de stat

¹⁹Jászi Oszkár (2 martie 1875-13 februarie 1957), sociolog și om politic maghiar, preocupat de situația minorităților naționale. A fost membru al guvernului Károly. A condus delegația maghiară pentru tratativele de la Arad. (Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 303-304; Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu România*, Ed. Academiei RPR, București, 1968, p. 137.

române asupra teritoriului românesc și dreptul de liberă dispozițiune integral, iar guvernul maghiar să predea puterea de stat guvernului român ce se va constitui în Sibiu – partea maghiară căuta o diversiune și susținea că Ungaria să rămână neatinsă între hotarele ei până la conferința de pace, care să hotărască definitiv, dar guvernul maghiar să predea prin mandat guvernarea și administrarea teritoriului românesc guvernului român.

În concluzie ministrul Jászi Oszkár intenționa să obțină de la Cons. Naț. Român Central o soluție provizorie de compromis temporar cu totală înlăturare a dreptului de autodeterminare și liberă dispunere a poporului român.

De aceea respingerea motivată a acestor propuneri era urmarea firească a principiilor wilsoniene și a dreptului firesc al popoarelor de a hotărî singuri asupra soartei lor.

După eșuarea tratativelor, Dr. Ștefan C. Pop a continuat cu energie măsurile de organizare a gărzilor naționale, acțiunea începută încă de la 1 noiembrie 1918 st.n. și s-a întocmit și publicat în Românul manifestul Către popoarele lumii și apoi convocarea adunării naționale pe ziua de 1 Decembrie 1918 st. n. la Alba Iulia.

10. Acțiunea de organizare a gărzilor naționale române

Dintre multiplele acțiuni organizatorice și politice, săvârșite de Dr. Ștefan C. Pop în vederea pregătirii actului unirii, aproape cea mai importantă și necesară a fost *organizarea gărzilor naționale pe toată suprafața teritoriului locuit de poporul român.*

Gărzile naționale astfel cum au fost constituite și îndrumate de dânsul aveau o triplă destinație:

a) Să umple golul fostei jandarmerii maghiare *fiind organul represiv de poliție la dispoziția consiliilor naționale pe lângă care ființau.*

În această calitate asigurau liniștea publică, apărând viața și bunurile cetățenilor.

b) Reprezentau *forța publică armată a suveranității românești*, sub autoritatea Consiliului Național Central al Națiunii Române din Transilvania și Ungaria la care se putea apela în cazul când organele fostei administrații maghiare ar face acte de opunere, sabotaj sau chiar atacuri armate.

c) *Constituiau nucleul din care s-a dezvoltat și organizat armata națională a Transilvaniei*, cu corpurile de armată, diviziile și unitățile

speciale, înglobate apoi în componența armatei Statului Român unit, sub comanda supremă a Regelui României.

În Arad garda națională s-a constituit chiar în zilele de 1 și 2 noiembrie 1918, iar după răspândirea manifestului din 6 noiembrie 1918, gărzile naționale au luat ființă în toate comitatele, cercurile și comunele din teritoriul românesc.

S-a stabilit formula de jurământ pentru toți cei înrolați în gărzile naționale care era următoarea:

Jurământ

„Eu ... jur atotputernicului Dumnezeu cumcă întru toate voi fi credincios și supus către Consiliul Național Român din Ungaria și Transilvania, care este supremul for al națiunii române din Ungaria și Transilvania.

Conștient de datorințele ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieții mele voi fi fiu credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mâna mea asupra fraților mei, locuiesc pe orice fel de teritoriu politic.

Așa să-mi ajte Dumnezeu”.

Pe ziua de 11 noiembrie 1918 a luat ființă în Arad comandamentul suprem al gărzilor naționale române, iar comandantul a fost numit maiorul Alexandru Vlad²⁰.

La instalarea în această funcțiune de mare răspundere a comandantului maior Al. Vlad, în fața unei mari mulțimi, Dr. Ștefan C. Pop a rostit un mare și entuziast discurs, care era un adevărat program al activității gărzilor în spirit umanitar, drept, cu iubire de fiecare om, cu răbdare și înțelegere față de celelalte popoare conlocuitoare.

„Nu avem arme, nu avem mașini puternice de război. Armata noastră este tăria neamului nostru românesc și ajutorul celor mai mari

²⁰Alexandru Vlad (2 decembrie 1876, Brașov-1941) a urmat cursurile școlii primare la Orăștie, de celei militare (de cadeți) din Sibiu, Viena și Graz. După ce a făcut parte din mai multe garnizoane a fost repartizat în Regimentul 33 Infanterie Arad. A fost comandantul gărzilor naționale din Transilvania și Banat în anul 1918. În 1928 a fost deputat de Arad și, în 1932, senator de Hunedoara. În anul 1938 a fost numit primar general al Aradului, până în toamna anului 1940. (ing. Mircea Vlad, *Generalul Alexandru Vlad*, mss. dactilo, f. 1-2; Vasile Popeangă, *Patru personalități interbelice arădene*, în „Ziridava” XXII, Arad, 2000, pp. 235-237)

popoare ale lumii și avem toată admirația pentru nobilele națiuni, care ne-au eluptat libertatea.

Nu suntem însă lași și acum ajunși la libertate, dacă va pretinde soarta, vom lupta pentru drepturile noastre până la ultima picătură de sânge.

(vii aclamații, ovații)

Romanii, strămoșii noștri aveau o zicală înțeleaptă *Ordo est anima rerum-Ordinea este sufletul lucrurilor*.

Vi-o însemnați și urmați-o.

Stăpâniți-vă, fiți calmi, fiți cu mintea întregă.

Închideți crășmele.

Fiți tari la suflet și nobili la inimă.

Aceste ce le-am spus sunt nu numai dorințele mele, ci și poruncile Consiliului Național Român Central și ale întregii națiuni române.

În numele C.N.R. central încredințez pe dl maior Alexandru Vlad cu organizarea gărzilor naționale române”.

La sfârșitul adunării Dr. Ștefan C. Pop a fost viu aclamat și sărbătorit de mulțimea adunată.

Redactorul ziarului Românul din Arad, în nr. 4 din 13 noiembrie 1918, făcea următoarea caracterizare [acestui discurs]:

„a răpit inimele, a înălțat sufletele și a cucerit mințile”.

-.-

Toate ordinele și circulările se aduceau la cunoștința publică prin ziarul „Românul” din Arad.

Comanda supremă a stabilit soldele de câte 20 coroane pe zi și 10 lei cheltuieli de deplasare zilnică, de hrană și cheltuieli îngrijindu-se consiliile naționale.

Mii de foști ofițeri și grade inferioare dintre români s-au înrolat în gărzile naționale, dintre care ulterior în cursul lunilor decembrie 1918, ianuarie și februarie 1919 s-au înjghebat unitățile permanente de jandarmerie și poliție ale tuturor ținuturilor românești.

Cu ajutorul gărzilor naționale, Consiliul Național Român Central era în măsură să facă față oricărei primejdii din afară și să garanteze ținerea în ordine a Adunării Naționale.

11. Manifestul C.N.R. Central din 18 noiembrie 1918: „Către popoarele lumii”

„Națiunea română din Ungaria și Transilvania, ținută de veacuri în robie trupească și sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată acum de sclăvie prin strălucita învingere a armatelor, care s-au luptat pentru drepturile civilizațiunii umane împotriva principiului barbar al opresiunii naționale și de clasă, înaintea opresorilor de până aici a declarat voința sa de a se constitui în stat liber și independent spre a-și putea valida nelimitat forțele sale în serviciul culturii și al libertății omenești.

Guvernul opresorilor de până aici a denegat adeziunea sa la această hotărâre a națiunii române și în fața dreptului firesc al fiecărei națiuni de a fi stăpână asupra sa și a teritoriului locuit de dânsa, guvernul opresorilor opune forța brutală a statului oprimator.

De veacuri clasa oprimatoră a poporului maghiar a sfâșiat trupul națiunii noastre prin colonizări străine, iar de la înfăptuirea constituționalismului fals din 1867, scopul mărturisit al politicii de guvernământ în statul maghiar a fost desființarea noastră națională.

Prin colonizări fără rost pe pământul strămoșilor noștrii, prin maghiarizarea necruțătoare a tuturor acelor români, care au fost nevoiți să aibă raporturi mai nemijlocite cu stăpânirea maghiară, prin invadarea pe teritoriul românesc a sutelor de slujbași publici maghiari, prin împiedecarea poporului nostru de a-și mulțumi singur trebuințele sale industriale s-au maghiarizat orașele și s-a împetriștat etnicește teritoriul locuit de națiunea română prin mijloace artificiale și în scopul barbar al nimicirii noastre.

Această stare de lucruri produsă prin opresiune și fără de lege, acum guvernul maghiar o invocă ca justificare a opunerii sale la hotărârea națiunii române *de a-și întemeia pe pământul său strămoșesc statul său liber și independent.*

Starea produsă prin crima săvârșită până aici împotriva libertății noastre naționale, acum se prezintă ca o justificare a noului atentat, ce se intenționează împotriva existenței noastre.

Ar trebui să ne luăm dreptul cu forța, dar oricât de hotărâți suntem să jertfim viața pentru libertatea națională, în ziua când sărbătorim învingerea civilizațiunii asupra barbariei și așteptăm legiferarea internațională, care va înlocui forța brutală prin dreptate și va înlătura pretutindeni urmările stăpânirilor neomenești – națiunea

română se abține de la mijloacele barbare în regularea raporturilor dintre popoare, *ci iată protestează înaintea lumii întregi împotriva fărădelegii guvernului maghiar – care și acum încearcă a supune națiunea română dominațiunii străine și o împiedecă de constituirea sa în stat liber și independent.*

Națiunea română din Ungaria și Transilvania nu dorește să stăpânească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvârșire de orice clasă istorică stăpânitoare, națiunea română–prin ființa sa însăși–este întruparea democrației celei mai desăvârșite.

Pe teritoriul său strămoșesc națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională și organizarea sa în stat liber și independent o va întocmi pe temeiurile democrației, care va asigura tuturor indivizilor aflători pe teritoriul său, egalitatea condițiilor de viață, unicul mijloc al desăvârșirii omenești.

Națiunea română din Ungaria și Transilvania însă nu admite mistificarea îndreptățirii pretențiunilor sale prin stările produse de încercările seculare pentru nimicirea ei, protestează împotriva revendicărilor maghiare asupra teritoriului românesc, care dela descălecarea împăratului Traian și până astăzi a fost muncit cu brațele noastre și îngrășat cu sângele nostru și sub nici o condițiune nu mai voiește să trăiască în legătură de stat cu națiunea maghiară, ci este hotărâtă a-și înființa – pe teritoriul locuit de dânsa statul său liber și independent.

Anunțând popoarelor lumii această voință și hotărâre a sa, națiunea română din Ungaria și Transilvania invocă pe seama sa sprijinul lumii civilizate și geniul libertății omenești, declarând sărbătorește că *din ceasul acesta, oricum ar decide puterile lumii, este hotărâtă a pieri mai bine, decât a suferi mai departe sclăvia și atârănarea.*

Națiunea română din Ungaria și Transilvania *speră și așteaptă, că în năzuința ei pentru liberarea o va ajuta întreg neamul românesc, cu care una vom fi de aici înainte în veci.*

Marele Sfat al Națiunei Române din Ungaria și Transilvania.

Președinte

ss. Dr. Ștefan C. Pop

Secretar, ss. Dr. Gh. Crișan²¹

²¹Dr. Gh. Crișan (7 noiembrie 1887, Beiuș, Bihor-23 iunie 1935, București) a fost licențiat în drept la Budapesta, obținând titlul de doctor. Până în 1918 a avut cabinet de avocatură în Arad. Secretar al Adunării de la Alba Iulia, a făcut parte din delegația română la Conferința de Pace de la Paris, apoi, în 1919, membru al

Răsunetul pe care acest manifest l-a produs în presa franceză, italiană și engleză a fost covârșitor.

Redactorul din Geneva al marelui ziar francez Le Temps l-a transmis la Paris, iar în numărul de Vineri 22 noiembrie 1918 a apărut la Paris următorul comentariu:

„Dominația nouă de clasă, care cârmuiește de o jumătate de veac Ungaria nu va fi în stare să nască în sufletele noastre simpatia nici atunci când *ni se prezintă în haina falsă a republicii populare*”.

Comentarii similare au apărut și în ziarele italiene, engleze și în toate cele vienezze.

Un climat de mare simpatie a marilor puteri față de dreptatea națiunii române s-a produs peste tot în apus.

Momentul de convocare a Adunării Naționale ne era favorabil, iar proiectul de hotărâre era temeinic justificat prin conținutul convingător al manifestului Către popoarele lumii.

12. Un modus vivendi cu guvernul maghiar:

Între problemele, pe care le-am adus de la Iași pentru Consiliul Național Român Central din Arad, despre care am tratat pe larg la pag. 133-142 a lucrării mele în manuscris „Unirea de la Alba Iulia” era și sugestia ca pentru timpul cât mai era până la data ținerii Adunării Naționale să căutăm un „modus vivendi” demn, dar necesar cu guvernul maghiar ca să fie înlăturate după posibilități ciocnirile locale, să fie scoase din Transilvania elementele de agitație pentru ca splendoarea adunării naționale să fie cât mai impunătoare și să fie precedată de zile pașnice și liniștite.

Problema fiind examinată sub toate aspectele și cu considerare la toate consecințele, Consiliul Național Român Central a hotărât să se ia contactul necesar.

În acest scop s-a dat mandat președintelui Dr. Ștefan C. Pop să ceară „bunele oficii” al prefectului și comisarului maghiar din Arad al guvernului maghiar din Budapesta Dr. Varjassi Lajos, care fusese numit chiar la cererea C.N.R., recunoscut fiind ca un element de înaltă cultură fără porniri dușmănoase sau șovine împotriva poporului român.

delegației române la Conferința Internațională de la Haga. În viața politică a fost secretar de Stat la Lucrările Publice și Comunicații, deputat de Bihor (1931-1932). (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 235)

Prin bunele oficii solicitate și primite de Dr. Varjassi s-a cerut guvernului maghiar, ca din proprie inițiativă să ia următoarele măsuri:

a) Să fie revocat de la comanda garnizoanei Cluj generalul Siegler, care să fie invitat a părăsi Clujul și teritoriul Transilvaniei.

b) Prof. Dr. Apáthy István să fie invitat a înceta orice agitații în Cluj și în Transilvania în general.

c) Ministerele maghiare din Budapesta să dea ordine circulare tuturor autorităților din teritoriul locuit de români din Ungaria în sensul ca, în bună înțelegere și colaborare cu consiliile naționale și cu gărzile naționale române, să se creeze o stare de liniște locală, să se excludă orice dezordine ca adunările românilor să se poată ține în liniște.

d) În ziua de 30 noiembrie 1918 dimineața din toate regiunile românești să se pună la dispoziția poporului trenuri speciale pentru transportarea la Alba Iulia a poporului, care dorește să meargă la Adunarea națională convocată pe 1 Decembrie 1918.

Dr. Varjassi ne-a dat bunele oficii, a călătorit la Budapesta, și susținut și de ministrul Jászi Oszkár a obținut aprobarea guvernului Károlyi pentru satisfacerea cererilor Consiliului Național Român.

Ministrul de război maghiar a revocat pe generalul Siegler și l-a mutat la Budapesta. Prof. Dr. Apáthy a fost invitat în capitală și reținut acolo până după adunarea de la Alba Iulia. Ministrul comerțului, de care depindea Direcția generală a Căilor Ferate de Stat maghiare (M.A.V.) a dispus formarea de trenuri speciale pentru Alba Iulia, cu începere din dimineața zilei de 30 noiembrie 1918 până la 2 decembrie 1918, decontarea făcându-se direct cu Consiliul Național român din Arad.

Prin aceste măsuri s-a asigurat posibilitatea ca în ultimele 10 zile ale lunii noiembrie 1918 să se poată lua orice măsuri necesare pentru reușita unei adunări impunătoare, iar Comanda Supremă a gărzilor naționale să poată concentra în jurul Alba Iuliei, Orăștie, Deva, Blaj, Zlatna forțele armate necesare pentru garantarea ordinii publice și a unei asigurări perfecte a siguranței și liniștita decurgere a adunării naționale.

13. Dr. Ștefan C. Pop, președintele Consiliului național al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania face convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia.

După o analiză temeinică și multilaterală a situației generale din Ungaria și Transilvania sub aspect social, în mijlocul frământărilor revoluționare petrecute în luna noiembrie 1918 și având informații precise asupra stării de mare entuziasm național a tuturor păturilor sociale ale poporului român, care nu se lasă prins de curente subversive, ci rămâne credincios pe lângă organul său politic Consiliul Național Central din Arad, președintele Dr. Ștefan C. Pop a procedat la lansarea convocării adunării naționale la Alba Iulia pe ziua de 18 nov. st. v. 1 decembrie st. n. 1918.

În nr. 11 din 21 noiembrie 1918 al ziarului *Românul din Arad* a fost publicată următoarea

Convocare

Istoria ne chiamă la fapte. Mersul iresistibil al civilizațiunii omenești a scos și neamul nostru românesc din întunecul robiei la lumina cunoștinței de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte și vrem să trăim alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți.

În numele dreptății eterne și a principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvântul său hotărâtor asupra sortii sale și acest cuvânt va fi respectat de lumea întreagă.

El este chiar așteptat pentru ca la gurile Dunării și pe drumul larg unde comunică pulsul vieții economice între Apus și Răsărit, să se poată înfăptui ordinea și neamurilor prejmuitoare să li se procure liniștea necesară pentru munca binecuvântată spre desăvârșirea umană.

În scopul acesta convocăm

Adunarea Națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania la Alba Iulia, cetatea istorică a neamului nostru pe ziua de 18 noiembrie v/1 Decembrie st. n. 1918 la orele 10 a. m.

-.-

La adunare vor lua parte:

- 1) Episcopii români din Ungaria și Transilvania.
- 2) Toți protopopii în funcțiune ai celor 2 confesiuni românești.
- 3) Câte un exmis al fiecărui Consistoriu și Capitul.
- 4) Câte doi exmiși ai societăților culturale (Astra, Fond de teatru, Asoc. Arădeană etc.).

- 5) Câte doi exmiși din partea fiecărei reuniuni femeiești.
- 6) De la fiecare școală medie (gimnaziu-școală reală) apoi de la fiecare institut teologic, pedagogic și școală civilă, câte un reprezentant al colegiului profesoral.
- 7) Câte doi delegați de la fiecare reuniune învățătoarească.
- 8) Garda Națională va fi reprezentată prin câte un ofițer și un soldat din fiecare secțiune județeană.
- 9) Câte doi delegați de la fiecare reuniune de meseriași.
- 10) Delegații partidului social-democrat român ca reprezentanți ai muncitorimii organizate.
- 11) Tinerimea universitară prin câte doi exmiși ai săi și în fine
- 12) Fiecare cerc electoral în care locuiesc Români va trimite câte 5 reprezentanți (delegați).

Suntem convinși că afară de cei care vor reprezenta în chipul arătat mai toate păturile sociale ale națiunii noastre, la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru poate pentru vecie, se va prezenta însuși poporul românesc în număr vrednic de cauza mare și sfântă.

Se vor îngriji ca toți cei veniți să fie adăpostiți și să fie părtași la consacrarea celor ce se vor hotărî.

Biroul Consiliului Național a făcut toate pregătirile de lipsă pentru reușita adunării, iar frații români de pretutindeni sunt rugați să dea și ei tot ajutorul.

Înainte de începerea adunării se vor face rugăciuni în cele două biserici din Alba Iulia, cea ortodoxă răsăriteană și cea greco-catolică.

Toate informațiile mai departe se dau din partea biroului Consiliului Central Național Român din Arad.

Fii tare, neam românesc, în credința ta, căci iată se apropie ceasul mântuirii tale.

Amin și Doamne ajută !

Arad la 7/20 noiembrie 1918

Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania.

ss. Dr. Ștefan C. Pop
președinte

ss Dr. Gheorghe Crișan
secretar

14. Conferința premergătoare, convocată de președintele Dr. Ștefan C. Pop în seara zilei de 30 noiembrie 1918 st. n.

În ziua de Sâmbătă, 30 noiembrie 1918, după sosirea trenurilor speciale din toate direcțiile cu delegații pentru Adunarea Națională, președintele Dr. Ștefan C. Pop a convocat o conferință lărgită a organelor naționale, cuprinzând pe membrii Cons. Naț. Român Central, pe președinții consiliilor județene, pe delegații gărzilor naționale române, pe ai legiunilor de voluntari și ai regimentelor românești, sosite de la Viena și Praga.

În program era prevăzută o largă dezbatere publică asupra stabilirii textului definitiv al rezoluției, ce trebuia supusă deliberării adunării naționale al cărei autoproiect fusese întocmit la Arad de Vasile Goldiș.

Entuziasmul maselor era mare; lumea toată, înflăcărată de cel mai justificat patriotism, s-a opus la discuțiunea pe puncte a textului proiectului de rezoluție și strigau într-un glas: „Vrem unirea fără condițiuni – problemele sociale și economice să rămână în sarcina guvernelor de executare”.

Problema fiind de o gravitate excepțională; fiind în discuțiune principii fundamentale cu caracter constituțional și de așezare a temelilor noului stat național unit, președintele Dr. Ștefan C. Pop și-a putut impune autoritatea și a propus alegerea unei comisii restrânse, care împreună cu membrii Consiliului Național Român Central, să se retragă și să stabilească textul definitiv al rezoluțiunii.

Ședința publică a fost închisă, lumea s-a împrăștiat, iar comisiunea a lucrat în ședința închisă timp de 5 ore, până după miezul nopții.

În ședința Comisiei speciale, înainte de începerea discuțiilor asupra proiectului de rezoluțiune, președintele Dr. Ștefan C. Pop, apoi Vasile Goldiș și Dr. Ioan Suciu au informat comisia, prezentând foi și date din declarații cu privire la propaganda pusă la cale, în Budapesta de către agenții partidelor maghiare, ca o încercare de ultimă oră ca să zădărnicească cu orice preț reușita adunării naționale.

Mii de manifeste în limba română au fost împrăștiate în gări și în trenurile speciale către Alba Iulia, prin care poporul era îndemnat să se opună unirii cu România, unde vor fi robii ciocoilor și boierilor, erau pamflete în care se aduceau injurii Dinastiei române, se criticau

bărbații de stat ai României, membrii Comitetului Național român, iar conducătorii social-democrați români erau taxați ca trădători ai muncitorimii.

După caracterele de tipar s-a constatat cu ușurință că tot acest agitator era tipărit în tiparnițe din Budapesta a renegaților, unde se tipăreau ziarele renegaților români.

S-a făcut dovada, că toate întrunirile de agitație din centrele muncitorești și chiar cele din Alba Iulia, ținute în ultimele 2 zile erau opera instigatorilor maghiari, veniți din afara teritoriului locuit de români, majoritatea veniți din Budapesta.

S-a făcut apel frățesc către conducătorii social-democrați, ca să înlăture cu dispreț aceste mașinațiuni josnice și perfide, să păstreze solidaritatea și unitatea de acțiune impresionantă de până acum.

Conducătorii Ioan Flueraș și Iosif Jumanca, ai muncitorimii române, în cuvântările lor au confirmat că toate partidele maghiare din Budapesta și întreg aparatul de stat a fost pus în mișcare în scop de agitație și că s-au cheltuit în ultima vreme enorme sume de bani pentru zădărnicierea cu orice preț a adunării naționale.

Suma fondului de zădărniciere a Adunării ar fi fost de treizeci milioane de coroane, pusă la dispoziția agenților împrăștiați în teritoriul românesc.

Au arătat că în mijlocul muncitorimii române mișună agenții Budapestei, iar conducerea social-democrației române a fost obiectul celor mai necruțătoare atacuri și amenințări.

Au dat asigurări, că masa muncitorimii române este pătrunsă de conștiința nealterată față de neam, că nu se uită suferințele și umilirile, nici practicile din trecut, că solidaritatea lor cu întreg neamul românesc în acest mare moment istoric, va fi și rămâne întregă și neclintită, de altfel așa cum muncitorimea maghiară se comportă demn față de neamul lor maghiar și de statul național maghiar pe teritoriul lor.

În această atmosferă de repetată solidaritate și unitate națională, comanda supremă a gărzilor naționale române a primit pe loc dispoziții de a se lua măsurile de rigoare încă în cursul acestei nopți ceea ce s-a și făcut, cei peste 7000 gardiști făcând o verificare generală și curățind terenul din Alba Iulia și împrejurimi.

După această măsură de siguranță s-au început dezbaterile asupra punctelor din proiectul de rezoluțiune.

Cu răbdarea unui luptător experimentat și cu autoritatea sa impunătoare, președintelui Dr. Ștefan C. Pop i-a reușit să conducă aceste extrem de grele discuțiuni în așa fel că la fiecare punct din rezoluțiune ș-a ajuns la sincronizarea punctelor de vedere și armonizarea tezelor.

La punctul III din rezoluțiune, cu privire la stabilirea principiilor fundamentale în așezarea constituțională a noului Stat Român s-au primit tezele reprezentanților social-democrați susținuți cu căldură de Vasile Goldiș.

Enunțarea *introducerii votului obștesc*, legiferarea și punerea în aplicare a *unei reforme agrare radicale* și „*asigurarea pentru muncitorimea industrială a drepturilor și avantajelor existente în cele mai avansate state industriale din Apus*”, au mulțumit pe toți și după 5 ore de dezbateri proiectul de rezoluție a primit forma definitivă, a fost predat lui Vasile Goldiș ca să-l motiveze și prezinte spre aprobare Adunării Naționale.

Exprimarea dorinței Adunării Naționale *de a se înfăptui o comuniune a tuturor națiunilor libere mari sau mici*, spre eliminarea în viitor a războaielor ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale, ca o mare operă de interes internațional și uman, a fost de atâtea ori invocată și dezvoltată de Nicolae Titulescu în bogata sa activitate diplomatică și în ședințele forurilor internaționale.

Președintelui Dr. Ștefan C. Pop i-a reușit să ducă la bun sfârșit și lucrările acestei grele ședințe, cu implicații atât de norocoase în opera de consolidare a României Unite.

15. Grandioasa sărbătoare a Neamului Românesc.

1 Decembrie 1918 istorică zi a proclamării unirii tuturor românilor:

În dimineața zilei de Duminică, 1 Decembrie 1918, Alba Iulia avea o înfățișare plină de farmec. Viscolul care bântuise în ajun s-a liniștit, i-a luat locul un soare feeric pe cer senin de un puternic albastru, sub care pe un strat de zăpadă proaspătă razele soarelui delectau ochii mulțimii cu milioanele de diamante strălucitoare pe fața zăpezii.

Orașul era pavoazat cu mii de steaguri tricolore.

Încă de la orele 7 dimineața, pe când în cele 2 biserici se țineau slujbele bisericesti, coloane nesfârșite de flăcăi și fete, în pitoreștile costume naționale, au început defilarea prin fața hotelului Dacia, situat în piața orașului, unde era ales sediul Consiliului Național

Central al Națiunii române, manifestând cu puternice urale și aclamații pentru conducătorii națiunii române din Transilvania și Ungaria.

Toți purtau drapele naționale, cocarde și panglici tricolore, înaintând în câte patru, în coloane de câte 200-300 fiecare grup, având în frunte un drapel național. Toți cântau în coruri „Deșteaptă-te Române”, „Pe-al nostru steag e scris Unire”, „La arme” și altele.

Toate coloanele înaintau spre cetate, unde prin poarta lui Mihai Viteazul treceau în ordine către „Câmpul lui Horea”.

În coloane separate treceau grupuri cu fete și femei, cântând versuri ardelenesti.

Urmau banderile de călăreți pe cai împodobite cu tricolor, falnici și entuziaști, lăsând cu toții impresia trăirii eroilor din poveștile neamului.

Norod nesfârșit se îndreapta spre cetatea lui Mihai, având în suflete și gânduri și *scopul sfânt* pentru care pășesc în istorica cetate: „*să înfăptuiască visul tuturor generațiilor care au luptat și s-au stins de dorul neîmplinit al acestui vis*”.

Trecând pe sub poarta cetății, coloanele vedeau cum împăratul Carol, tatăl Mariei Terezia, al cărui bust împărăteasa îl așezase deasupra porții, *ținea în brațele sale de bronz un impunător drapel național român*; parcă bronzul dădea glas către poporul român:

Intrați Români și luați în stăpânire întreg pământul românesc, care de milenii al vostru a fost, voi l-ați udat cu sânge și cu lacrimi.

Este ziua biruinței neamului românesc, care numai la Alba Iulia putea fi aclamată și sărbătorită. (Aceste pagini sunt reproduse din lucrarea mea *Unirea de la Alba Iulia*, depusă în manuscris la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. în luna aprilie 1964, pag. 155-156.)

Coloanele sosite pe Câmpul lui Horea erau conduse la locurile destinate pe ținuturi și regiuni, în jurul tribunelor ridicate în cele patru puncte cardinale, de pe care aveau să se citească norodului, hotărârea adunării naționale și să se rostească cuvântări înflăcărâte din trecutul neamului românesc.

Pe acest platou, situat dub „Dealul furcilor” locul de tortură pe roată a lui Horea și Cloșca, cele peste o sută de mii de glasuri românești, în această măreață zi, rupeau lanțurile robiei și proclamau întregirea neamului.

În spațiosul Casinou militar din cetate s-a amenajat sala festivă pentru ținerea ședinței Adunării Naționale cu delegații autorizați ai națiunii române.

În această sală s-au adunat la orele 10, delegații pământului românesc, după ce au luat parte la slujbele religioase și-a prezentat delegațiile (credenționalele) primite și depuse la biroul Adunării Naționale, conformitate cu cele cuprinse în Convocarea din 7/20 noiembrie 1918 al Marelui Sfat Național din Arad.

La orele 10³⁰ a urmat deschiderea și constituirea Adunării Naționale, precum urmează:

16. Deschiderea și constituirea Adunării Naționale

a) *Cuvântarea de deschidere a lui Dr. Ștefan C. Pop, președintele Consiliului Național Central și convocatorul Adunării Naționale; primit cu entuziasm și aclamații*

Onorată Adunare Națională

Marele Sfat Național, în ședința din 20 noiembrie 1918, a hotărât convocarea Marei Adunări Naționale a națiunii române din Transilvania, Ungaria și Banat.

Ca locul cel mai potrivit am ales Alba Iulia, această Meca a neamului românesc, unde zac moaștele celor doi mari martiri naționali.

Loc sfânt pentru întreaga națiune română.

Loc udat cu sângele sfânt al martirilor Horea, Cloșca și Crișan.

Fraților ! Nu cred să se afle cineva, care să aibă acum cuvintele potrivite pentru a putea zugrăvi tabloul măreț, ce-l vedem în zilele de acum, nici să dea glas simțirilor de care suntem cuprinși astăzi.

Poate cineva în viitor va spune mai chemat toate câte le-am suferit până acum.

Eu mă mărginesc acum să vă descriu ce am îndurat în anii aceștia de război.

Când a izbucnit războiul, au plecat tineri și bătrâni. Nu au rămas acasă decât orfanii în jale și lacrimi. Iar noi nu știm ce se va întâmpla cu noi.

S-a început rozboiul, cu minciuni și s-a continuat cu cea mai sfruntată minciună.

Când soldații noștrii au fost și ei viteji, li s-a răspuns de către stăpânitorii noștrii de până acum: „Cu ce vă făliți ? Nu voi românii, ci numai armata maghiară a secerat victorie și glorie, iar voi sunteți

trădători. Voi ați trimis în România pe Lucaciu și Goga. Voi ați sădit neîncredere în tinerimea maghiară.

Și așa au început pentru noi prigonirile și în părțile Banatului, dar mai ales în părțile de către granița română. Au fost declarații mii de români ca trădători și au fost închiși sau internați.

Acesta a fost preludiul.

Când mama noastră România (mulțimea se ridică în picioare, izbucnește în ovații „Trăiască România”) bună și înțeleaptă pentru ai noștrii, n-a mai putut suferi durerile fraților lor din Transilvania și Ungaria și au luat arma în mână să ne salveze și să ne scoată din robia seculară, atunci a început Golgota neamului românesc.

Să nu credeți că nu suntem conștienți, că dăm partea leului scumpei noastre României, care a adus jertfe mari, mult mai mari decât jertfele aduse de noi.

Cu smerenie trebuie să ne închinăm înaintea factorilor conducători ai României, care au venit în ajutorul nostru.

Ce-am suferit noi în anii de război știți și voi învățătorii și preoții, care ați umplut temnițele Clujului blestemat.

Știți voi mărginașilor, căroră vi s-a răpit averea, ca din avutul vostru să se acopere cheltuielile de război și voi văduvelor, care ați pierdut bărbații, ce au luptat pentru o cauză străină. Neamul întreg știe de suferințele lui.

Voi din România ați fost mândrii de rolul vostru de liberatori, noi însă a trebuit să jucăm rolul de robi și acela ce n-a ridicat pușca împotriva fratelui, a fost doborât de mitralierele maghiare.

Nu există în istoria lumii o tragedie mai mare ca a neamului românesc. Am fost risipiți în toate părțile. Avem frați români în Serbia în Valea Timocului, în Basarabia, în Bucovina și aici în Ungaria și Ardeal.

Tragedia noastră a fost că a trebuit să stea frate contra frate, față în față, să seucidă la o poruncă diavolească.

Ce sociolog, ce bărbat de stat, ar mai putea pretinde de la acest neam, să mai sufere o repetare a acestei tragedii (strigăte: Nu mai suferim așa ceva.)

Frații din frumoasa Românie au trebuit să sufere barbaria puterilor centrale și au fost biruiți în mod vremelnic, aducând jertfe înzecit mai multe, decât puterile mai aliate.

Dar nici voi, nici ei nu deplâng hotărârea de atunci a lor de a intra în război, căci această hotărâre a lor ne-a dat acum prilej să serbăm unirea tuturor românilor.

Momente senine au apărut pentru neamul românesc, când Statele Unite au intrat în război (strigăte Trăiască Wilson.)

A venit Wilson de a făcut legi noi pentru popoare. Din Glasul lui Wilson am auzit pentru prima oară cuvântul „*eliberare*” pentru popoarele oprite.

De câte ori puterile centrale aveau vreo victorie, în parlamentul maghiar să făcea încă o lege nouă de umiliri pentru români, iar când le mergea rău, mai scriau câte o scrisoare către mitropoliții noștri.

Dar bunul Dumnezeu, care rânduiește toate, a voit ca roata norocului să se întoarcă, căci nu degeaba 80% din populația noastră se ruga zilnic: „Doamne bate pe stăpânii noștrii” – era împotriva civilizației să învingă crima asupra virtuții.

Tu Piave, ai fost cel dintâi care ai vestit înfrângerea puterilor centrale.

Faptele minunate ale Antantei: glorioșii soldați francezi (adunarea în urale strigă Trăiască Franța împreună cu nobila Anglia și cu sora dulce Italia și tinerele puteri ale Americii, care au dus steagul dreptății la învingere.

Am simțit că se cutremură ceva, am observat deja la începutul anului că se pregătesc vremuri epocale pentru neamul românesc.

Ca o minune dumnezeiască s-a surpat alianța puterilor centrale, acest putregai care s-a întemeiat pe minciună, pe tiranie și pe cele mai josnice interese personale.

Conducătorii partidului național român, în timpuri grave, și-au spus cuvântul în parlamentul maghiar (strigăte trăiască deputatul Vaida.)

Prin glasul deputatului Alexandru Vaida am adus la cunoștiința lumii și asupra noastră și că voim să ne folosim de dreptul de a dispune de soarta noastră și odată pentru totdeauna să ne despărțim de națiunea maghiară.

Am declarat că nu recunoaștem parlamentul și guvernul maghiar și noi singuri voim să hotărâm de soarta noastră și să ne spunem cuvântul la conferința de pace.

Acest început al nostru a fost la 18 octombrie 1918. După aceasta s-au perindat evenimentele cu o zguduitoare iuțeală. Tot ce mai așteptam era: Să ne vină un glas lămurit și bun și pentru neamul nostru.

Atunci fraților apăru salvatoare vestire a lui Lansing, care a făcut să tresărim cu toții de bucurie, să plângem ca copii și să jucăm ca tinerii.

Solia lui Lansing ne vestea, că președintele Statelor Unite cunoaște jertfele mari aduse de România și recunoaște toate revendicările noastre drepte la unitatea națională (urale Trăiască Wilson).

Unitatea aceasta ne-o asigură și ne-o apără cele zece milioane de baionete ale Antantei.

A urmat, apoi, o desfășurare logică a evenimentelor: noi care am fost puși în fruntea Dvoastră, am aflat sosit momentul psihologic ca să anunțăm pe dușmani, că noi pretindem imperiul peste Ardeal, Banat și ținuturile locuite de românii din Ungaria.

Credem că am fost mandatarii cinstiți ai voștrii și că am făcut bine ceea ce am făcut. (Voci așa este).

Dușmanii noștrii însă n-au voit să recunoască acest drept al nostru și au văzut că valahul acesta oropsit nu se mulțumește cu câteva fărâmaturi, au ridicat acuze, că noi înșelăm poporul, că noi nu am comunicat bunătățile ce ne oferea guvernul maghiar.

Cu fruntea ridicată am mers un pas mai departe. *Am publicat cunoscuta proclamație „Către popoarele lumii”,* în care am declarat că nu mai voim să trăim împreună cu maghiarii, că voim să formăm un stat independent și să fim stăpâni pe destinele noastre și să fim una cu neamul românesc de pretutindeni (aplauze îndelungate).

Fraților, cu acest manifest Comitetul Național român și-a împlinit datoria către națiunea sa.

A spune mai mult este datoria voastră a reprezentanților poporului, ce v-ați adunat aci. (strigăte însuflețite: Unire vrem ! Trăiască România Mare). Ținând cont de mandatul primit de la popor, venim acum să luăm cu toții hotărâri mari pentru neamul nostru. Poporul român este matur și cunoaște sublima lui chemare în lumea nouă civilizată și de aceea vă lăsăm pe voi să vă roștiți.

(strigăte unanime: Unire, Unire voim, O Românie Unită și nedespărțită.)

Consiliul Dvoastră, prin raportorul său va face propunerile.

Până atunci noi trebuie să împlinim unele obligațiuni:

Noi salutăm cu smerenie pe reprezentanții poporului român din Ungaria, Transilvania și Banat, care formează acum această mândră adunare.

Cu dragoste deosebită salut pe un reprezentant al României, care nu voiește să joace rol politic și de aceea nu voiește să fie pomenit.

Salut pe cei doi reprezentanți ai Basarabiei care s-a reîntors la patria mamă, salut pe marele bărbat Pantelimon Halipa²², vicepreședintele Sfatului național basarabean și pe Grigore Cazapciu. Salut pe reprezentantul Bucovinei profesorul Nicu Procopovici²³. Bucovina a fost prima țară eliberată care ne-a vestit că voiește să se unească cu România, voiește să se unească și cu noi.

Vine acum rândul vostru trădători de patrie !! Vă salut ca reprezentanți ai Corpului voluntarilor din Ardeal și Ungaria cu sediul la Iași, voi care ați luptat alături de Antanta: Dr. Deleu²⁴, Vasile

²²Pantelimon Halipa (1 august 1883, Cubolta (Soroca)–30 aprilie 1979, București) a urmat cursurile școlii primare în localitatea natală, apoi cursurile Școlii din Edineț și ale Seminarului Teologic din Chișinău, pe care l-a absolvit în 1904. A urmat, apoi, cursurile Facultății de Fizică și Matematică a Universității din Dorpat (azi Tartu, Estonia), pe care le-a abandonat. Urmărit de autoritățile țariste, s-a refugiat la Iași, unde s-a înscris la Facultatea de Litere și Filozofie, urmând cursurile între anii 1908-1912. În 1917 a înființat Partidul Național Moldovenesc, militând pentru unirea cu România. Pentru activitatea sa a fost numit vicepreședinte și, apoi, președinte al Sfatului Țării, care a proclamat unirea în 1918. A îndeplinit numeroase funcții politice, ministeriale în guvernări naționalist-țărăniște. În anul 1950 a fost arestat și întemnițat la Sighet fără a fi judecat, apoi, predat, doi ani mai târziu, autorităților sovietice, care l-au condamnat la 25 ani muncă silnică. A fost readus în țară și închis la Aiud până în 1957. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 387)

²³Nicu Procopovici (?-?) a fost profesor și doctor în teologie, având cursuri la Facultatea de Teologie din Cernăuți.

²⁴Dr. Victor Deleu (25 mai 1876, Pericei, Sălaj–31decembrie 1939) a urmat dreptul la Budapesta, obținând și titlul de doctor. A organizat, la Darnița lângă Kiev, Corpul Voluntarilor români, pe care-l conduce la Iași. Ca delegat al Corpului Voluntarilor a participat la Adunarea de la Alba Iulia din 1918. Printre funcțiile politice îndeplinite amintim: secretar general al Consiliului Dirigent, deputat în Parlamentul României și primar al Clujului în anul 1932. (Vasile Vetișanu-

Osvodă²⁵, părintele Imbroane²⁶, Roman Vasinca, Romulus Boia, Traian Kovári.

Eu mi-am îndeplinit misiunea.

Numesc pe notari (secretari) adhoc pe Dr. Laurențiu Oanea și Dr. Sever Miclea, iar ca raportor al Comisiunii de verificare pe Dr. Ioan Suciu.

Președintele Dr. Ștefan C. Pop:

Dau cuvântul d-lui raportor.

(Urmează textul raportului comisiei de verificare)

Pe baza propunerii comisiei de verificare Dr. Ștefan C. Pop, cere aprobarea adunării ca pentru constituirea biroului Adunării Naționale, să fie aclamați.

Președinți: George Pop de Băsești (aclamații, urale îndelungate) și episcopii Ioan Papp²⁷ al Aradului și Dr. Demetriu Radu²⁸ al Orăzii (aprobări)

Mocanu, *Cartea Șimleului: Repere istorice și culturale ale vieții românești din cele mai vechi timpuri până în 1940*, Ed. Litera, București, 1985)

²⁵Vasile C. Osvodă (9 septembrie 1875, Măhaciu, Turda-1931) a finalizat studiile liceale la Blaj și Brașov, apoi a urmat universitatea la Viena. Ca și economist a dezbătut în presa vremii „Tribuna”, „Foaia de Duminică”, „Revista economică”, etc. chestiunea asigurărilor, de reformă agrară, etc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 622)

²⁶părintele Avram Imbroane (9 decembrie 1880, Coșteiu, Banat-septembrie, 1938) a absolvit cursurile primare în satul său natal, apoi Vârșet; gimnaziul la Biserica Albă, iar ultimii ani de liceu la Brașov. S-a înscris, în anul 1901, la Facultatea de drept din Budapesta, în anul următor la cea de Teologie din Cernăuți, apoi la Berlin din 1907. În 1910 a obținut titlul de doctor în teologie. După stabilirea la Lugoj, unde a fost hirotonit diacon, a fost angajat ca redactor la ziarul „Drapelul”. A colaborat cu ziare precum: „Epoca”, „Universul” și „Adevărul”. După Unire a redactat ziarul „Banatul”, devenit „Banatul Românesc”. A fost delegat la Conferința de pace de la Paris. A ocupat funcții politice în guvernul lui Averescu, Argetoianu și al liberalilor. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 419; Constantin Nuțu, Mircea Tomescu (coord.), *op. cit.*, pp. 315, 578)

²⁷Toan Ignatie Papp (20decembrie/1 ianuarie 1848, Pocioveliște, lângă Beiuș-21 ianuarie 1925) a fost episcop al Aradului între anii 1903-1925. Date biografice și despre bogata sa activitate vezi dr. Pavel Vesa, *Episcopii Aradului*, pp. 184-232.

²⁸Dr. Demetriu Radu (26 octombrie 1862, Rădești, Alba-8 decembrie 1920, București) a studiat la franciscanii din Aiud și apoi la Blaj. După aceea timp de șase ani a studiat la Roma la Institutul Sf. Atanasie și la Colegiul „De Propaganda Fide”, unde a obținut și titlul de doctor în teologie. A fost hirotonit

Vicepreședinți: Dr. Teodor Mihai, Dr. Ștefan C. Pop și Ioan Flueraș (aclamații aprobări)

Notari (secretari): Dr. Alexandru Todor, Dr. Sever Miclea, Dr. Caius Brediceanu²⁹, Dr. Silviu Dragomir³⁰, Dr. Laurențiu Oanea, Iosif Ciser, Dr. Ionel Pop³¹ și Dr. Gheorghe Crișan.

Dr. Ștefan C. Pop: Față de aclamațiile unanime, proclamă aleși pe toți cei propuși și citați de raportor.

Biroul adunării fiind astfel constituit și adunarea națională valabil compusă, poate aduce hotărârile sale valabile.

Invită pe bătrânul președinte George Pop de Băsești să ocupe fotoliul prezidențial. În entuziaste aclamații ale adunării naționale

preot la Roma (1885), pleacă la București ca profesor la Seminarul Teologic din Cioplea, apoi a fost numit director al nou înființatului Seminar Arhiepiscopal din București. A fost episcop greco-catolic în catedrala Sfânta Treime din Blaj, a fost episcop de Lugoj (1897-1903), apoi de Oradea (1903-1920). Alături de episcopul Ioan I. Papp și G. Pop de Băsești a prezidat Adunarea de la Alba Iulia. (Codruța Maria Mureșan, Marcel Știrban, *op. cit.*, pp. 329-334)

²⁹Dr. Caius Brediceanu (25 aprilie 1879-1953, Lugoj) a finalizat studiile liceale la Lugoj și Iași, iar studiile universitare la Paris și Viena, la ultima obținând și titlul de doctor în drept și științe politice. Printre funcțiile politice îndeplinite enumerăm: subsecretar de stat la Ministerul de Externe (1919), delegatul României la Conferința de pace de la Paris (1919-1920), ministru de stat (17 decembrie 1921-5 ianuarie 1922), ministru plenipotențial la Rio de Janeiro (1928), Vatican (1929), membru al Partidului Național Țărănesc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 129)

³⁰Dr. Silviu Dragomir (13 martie 1888, Gurasada, Hunedoara-23 februarie 1962, București) a fost profesor de istorie sud-est europeană la Universitatea din Cluj. A absolvit Facultatea de Teologie și a obținut titlul de doctor în teologie. Om politic, istoric, membru titular al Academiei Române (1928) a fost secretarul Adunării de la Alba Iulia. A fost director al revistei „*Révue de Transylvanie*”, precum și colaborator la „*Lucefărul*”, „*Dacoromânia*”, etc. De asemenea, s-a remarcat printr-o activitate prodigioasă în plan istoriografic. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 288; Andrei Radu, *Mierea amintirilor*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Vasile Popeangă, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008, p. 359; Radu Ardelean, Lucian Giura, *Correspondența lui Roman Ciorogariu cu Ioan Lupaș*, în „*Ziridava*” XXIV, p. 224)

³¹Dr. Ionel Pop (24 noiembrie 1889, Gherla-?) a urmat gimnaziul la Blaj și, apoi, Universitățile din Budapesta, Berlin și Munich. A fost unul din secretarii Adunării de la Alba Iulia. A fost deputat și vice-președinte al Camerei Deputaților în Parlamentul României. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 671)

președintele George Pop de Băsești se ridică și rostește cuvântarea de deschidere festivă a ședinței Adunării naționale.

17. Ședința din 2 decembrie 1918 a Marelui Sfat Național, ales de Adunarea Națională. Alegerea Consiliului Dirigent al Transilvaniei. Dr. Ștefan C. Pop primește conducerea resortului armatei și a siguranței publice:

În ziua de 2 decembrie 1918, membrii aleși de Adunarea Națională în Marele Sfat Național al Transilvaniei, Banatului și părțile locuite de românii din Ungaria s-au întrunit în ședința în sala de festivități a Tribunalului Alba Iulia.

Prezidează George Pop de Băsești, care acordă cuvântul lui Iuliu Maniu pentru a face propuneri în vederea constituirii și a ordinii de lucru a Marelui Sfat.

Comisiunea de propuneri, prin raportorul său Episcopul Dr. Miron Cristea, a propus și Marele Sfat a declarat aleși prin aclamații:

a) Ca președinți ai Marelui Sfat Național pe George Pop de Băsești, Episcopii Ioan I. Papp și Dr. Demetriu Radu, Dr. Teodor Mihali și Andrei Bîrseanu³².

b) Se propune ca organul executiv al Marelui Sfat Național să poarte denumirea de: „Consiliu Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părțile românești din Ungaria”.

De președinte al Cons. Dirigent este propus Iuliu Maniu, pe care Marele Sfat Național îl alege prin entuziaste aclamații.

Ca membrii ai Cons. Dirigent se propun:

Dr. Ștefan C. Pop, Vasile Goldiș, Dr. Alex. Vaida Voievod, Dr. Ioan Suci, Dr. Aurel Vlad, Dr. Aurel Lazăr, Dr. Victor Bontescu, Dr. Vasile Lucaci, Dr. Valeriu Braniște, Octavian Goga, Dr. Emil Hațieganu, Dr. Romul Builă, Ioan Flueraș și Iosif Jumanca.

Toți sunt declarați aleși prin aclamații.

³²Andrei Bîrseanu (1858, Dârstele, Brașov–august, 1923, Sibiu) a făcut studiile gimnaziale la Brașov, apoi, Facultatea de filosofie la universitățile din Viena și München. A fost profesor de limba și literatura română la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, membru al Academiei Române (1912-1922), președinte al Astrei. Dintre publicațiile sale amintim *Istoria școalelor centrale române greco-ortodoxe din Brașov* (1902). A fost ales președinte al Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român. A fost numit director regional al învățământului secundar în Sibiu; a deținut funcția de senator în cercul Alba Iulia. (Iosif Blaga, *op. cit.*, pp. XCVIII-XCIX)

Reședința Consiliului Dirigent se stabilește deocamdată la Sibiu.

Se enunță ca hotărâre a Marelui Sfat Național, că acest Consiliu Dirigent va aduce la îndeplinire hotărârile Adunării Naționale, va prelua puterea de stat, va diriguia viața de stat, va îngriji de buna funcționare a serviciilor publice.

În acest scop va putea ordona și lua toate măsurile pe care le va socoti necesare.

c) În comisia delegată de Marele Sfat Național să prezinte M. S. Regelui la București hotărârile Adunării Naționale au fost aleși prin aclamații episcopii Dr. Miron E. Cristea, Dr. Iuliu Hossu, Vasile Goldiș și Dr. Alexandru Vaida Voevod.

S-a procedat la postarea jurământului de către președintele și membrii Consiliului Dirigent. S-a dispus expedierea de telegrame Regelui și Reginei și profesorului Nicolae Iorga.

La propunerea Dr. Ștefan C. Pop ca stegarul Ion Arion, împușcat în gara Teiuș în drum spre Adunarea Națională, să fie declarat mort al națiunii și să i se facă funerarii naționale, la care Marele Sfat Național să fie reprezentat printr-o delegație.

După închiderea ședinței Marelui Sfat Național membrii Consiliului Dirigent au ținut ședința de constituire sub președenția lui Iuliu Maniu.

La repartitia resorturilor, Dr. Ștefan C. Pop a fost repartizat la conducerea resortului armatei și siguranței, începându-se cu aceasta activitatea sa constructivă în serviciul neamului și a patriei unite pentru consolidarea și prosperarea României pe veci unită.

18. Coincidențe istorice de o surprinzătoare semnificație, legate de persoana și activitatea lui Dr. Ștefan C. Pop, desfășurată până la desăvârșirea actului Unirii de la Alba Iulia. Șiria și numărul 13 împotriva ideii statului unitar maghiar, opresor al popoarelor conlocuitoare și norocoase idealului unirii tuturor românilor.

a) Revoluția maghiară din 1848/49 așa cum a fost îndrumată de Ludovic Kossuth și condusă de generalii aristocrației feudale maghiare, spre stăpânirea popoarelor conlocuitoare, prin uniunea forțată a Ardealului cu Ungaria, s-a prăbușit în toamna anului 1849 prin capitularea de la Șiria (Világos).

În fruntea armatei capitate se găseau 13 generali maghiari, executați apoi la Arad. Localitate și număr norocos pentru maghiari.

b) Împotriva abuzurilor guvernanților de la Budapesta, săvârșite după introducerea în 1867 a dualismului fals și a uniunii așa zis constituționalism perfid, în anul 1881 poporul român își fixează programul său național și își alege comitetul executiv al P.N.R.

După 13 ani în 1894 întreg acest comitet este aruncat în temnițele din Seghedin și Vaț prin ședința din procesul memorandumului, act nebunesc al guvernanților aristocrați maghiari, deoarece valul de revoltă, de opunere, de creare de opinie publică și de întărire a conștiinței naționale provocat de acest procedeu, a fost aluatul care a frământat sufletul neamului românesc până la împlinirea visului secular de unire, proclamat la Alba Iulia.

c) Înainte de întemnițare, Conferința națională din 1892 proclamă pasivitatea politică parlamentară față de parlamentul maghiar și hotărăște înaintarea memorandumului națiunii române, împăratului din Viena.

Această pasivitate parlamentară a ținut un timp de 13 ani până în 1905.

d) În anul 1905 hotărându-se reintrarea în activitate Dr. Ștefan C. Pop este ales ca deputat al Șiriei, unde în 1849 se petrecuse capitularea armatei revoluționare maghiare.

e) De la 1905 până în 1918, deci timp de 13 ani Dr. Ștefan C. Pop este deputatul Șiriei în Dieta maghiară, unde și-a ridicat glasul în apărarea drepturilor și libertăților națiunii sale, în zecile de cuvântări pomenite în această lucrare.

f) În calitate de deputat al cercului Șiria, Dr. Ștefan C. Pop este desemnat în octombrie 1918 ca președinte al Consiliului Național Central al națiunii române.

g) Ca deputat al Șiriei îndeplinește formele pentru convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia, după ce dăduse publicității manifestul către Națiunea română și Către popoarele lumii.

h) Purtând încă calitatea de deputat al Șiriei și președinte convocator, Dr. Ștefan C. Pop ține cuvântarea de deschidere a adunării naționale și conduce lucrările de constituire a adunării naționale, care prin rezoluția de unire a însemnat faptul împlinirii, al prăbușirii monarhiei dualiste austro-ungare.

i) Prin rezoluția adunării naționale și prin hotărârile Marelui Sfat Național al Transilvaniei din 2 decembrie 1918:

- localitatea *Syulafehérvár* din 13 litere a încetat a fi o entitate oficială, ci a devenit Alba-Iulia.

- *Austro-Ungaria* din 13 litere s-a destrămat noțiune exprimată în ungurește „*osztrákmagyar*” tot cu 13 litere a încetat.

h) a biruit însă lupta poporului român pentru unitatea sa, proclamată la Alba Iulia, cetatea istorică a lui *Mihai Viteazul*, compus tot din 13 litere, dar acesta spre norocul și împlinirea destinului istoric al poporului român, care și-a realizat visul secular de unire a tuturor românilor, botezat cu sângele marelui voievod pe câmpia de la Turda, clădind o țară mare, neatârnată și predestinată a deveni fericită prin bogăția pământului ei strămoșesc și prin hărnicia poporului său.

În serviciul acestui nou ideal și-a pus Dr. Ștefan C. Pop, după Alba Iulia, întreaga sa pricepere, putere de muncă și devotament pentru consolidarea țării unite, a ridicării prestigiului ei și a armoniei și conlucrării între frați.

Capitolul 5

**Pentru consolidarea patriei.
Pentru armonia între frați**

În ziua de 2 Decembrie 1918, odată în închiderea lucrărilor Marelui Sfat Național, se încheie capitolele activității lui Ștefan C. Pop ca luptător pentru libertatea națiunii sale și unirea tuturor românilor și începe alt capitol de muncă fără preget în slujba patriei sale noi, România mare și de sincere străduințe pentru realizarea și păstrarea armoniei între frații regăsiți.

1) Întărirea potențialului forțelor armate:

În dimineața zilei de 3 Decembrie 1918, fiind încă în Alba Iulia își începe activitatea prin publicarea „Anunțului oficial” de preluare a conducerii resortului armatei și siguranței în nr. 22 al Românului din 6 Decembrie, cu următorul text:

„Din încredințarea Consiliului Dirigent al Marelui Sfat Național Român, cu ziua de azi am primit conducerea agendelor aparținătoare resortului armatei naționale și a siguranței publice”.

Alba Iulia, 3 Decembrie 1918

Dr. Ștefan C. Pop

-.-

În aceeași zi, făcând apel la mine, ca să nu mă reîntorc acasă la Sângeorz Băi, mi-a dat însărcinarea de a conduce secretariatul Cabinetului său și am plecat fără întârzierea la Sibiu pentru a lua măsuri de cazare și de începere a operațiunilor militare.

Au fost trimiși curieri speciali la Prisăcani și la Asău Comănești la generalul Traian Moșoiu¹, comandantul Corpului IV

¹generalul Traian Moșoiu (2 iulie 1868, Tohanul Nou, Brașov-15 august 1932, București) a urmat clasele primare în localitatea natală, apoi Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, finalizând pregătirea profesională în domeniul militar la Budapesta și Viena „Wiener Neustadt”. La început a deținut gradul de sublocotenent în armata austro-ungară, apoi, în ianuarie 1917 a fost avansat la gradul de general. În 12 martie 1919, Marele Cartier General l-a numit Guvernator Militar al Transilvaniei, iar, o lună mai târziu, s-a aflat la comanda

Armată cu cererea Consiliului Dirigent ca Divizia VII Infanterie și Div. I Vânători să înceapă marșul peste Carpați cu obiectivele: Div. VII Inf. către Toplița, Reghin și Târgu-Mureș, iar Div. I Vânători peste săcuime spre Brașov, Odorhei spre Valea Oltului și Târnave, conform planului Marelui Cartier general.

Trupele Diviziei VII Inf. sub comanda directă a generalului Moșoiu, asistat de coloneii Gherescu și Fotin au fost primite cu mare entuziasm de populația românească din comunele Toplița, Mesterháza, Ilva, Răstoșnea, Deda, Filea, Rușii Munți, Morăreni, Cuișdiu cu banderii și fanfare populare.

În Reghin, orașul lui Petru Maior, Dr. Ioan Harsic, președintele Sfatului național a adresat armatei române un entuziast elogiul și recunoștință poporului român.

În acest fel s-a urmat înaintarea triumfală a armatei române către Tîrgul-Mureș spre centrul Ardealului.

Cu simțul de prevedere, ce îi era propriu în toate împrejurările, Dr. Ștefan C. Pop a luat măsuri ca pe tot parcursul înaintării forțelor armate române către garnizoanele de destinație, să se procedeze cu mult tact, cu demnitate și în cunoștința dreptății cauzei noastre naționale, fără excese ca să nu putem fi acuzați de nedreptăți.

„Aceste măsuri erau cu atât mai necesare, cu cât în cursul înaintării forțelor armatei către interiorul Transilvaniei, s-au ivit și a trebuit să se facă față unor greutăți excepționale și neprevăzute.

Au trebuit să fie înlăturate piedici mari puse în fața noastră chiar de către Puterile Aliate, care în aplicarea armistițiului a acordat Austro-Ungariei, au trasat peste trupul Transilvaniei românești, linii demarcaționale greșite și rău aplicate, a căror doborâri a cerut multă îndrăzneală, mare curaj, o răspundere personală și o neîntreruptă muncă și vigilență”. (Din lucrarea mea *Unirea de la Alba Iulia*, p. II-a, pag. 215).

„Grupului de Armate Nord”, eliberând partea de vest a țării. Printre funcțiile ministeriale amintim Ministru al Comunicațiilor (24 ianuarie 1922-29 octombrie 1923), al Industriei și Comerțului (30 octombrie 1923-29 martie 1926). (col. r. dr. Gheorghe Tudor Bihoreanu, lt. col. r. Constantin Moșincat, ing. Ec. Ioan Tulvan, *Generalul Traian Moșoiu pe frontul de luptă și spiritual al fâuririi României Mari*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, seria nouă, nr. 1/2003, partea II, București, 2003, p. 333-341; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 571)

Norocul ne-a ajutat. În fruntea resortului armatei și siguranței se găsea Dr. Ștefan C. Pop, om de o excepțională energie, îndrăzneală și cerbicie, pentru care însușiri era poreclit în parlamentul din Budapesta „taurul valah”, poreclă pe care a purtat-o cu demnitate și și-a transformat-o în renume și în virtute națională.

Operațiunile unităților arătate mai înainte ale armatei române s-au executat conform programului, totul reușind în mod pașnic, fără ciocniri și fără vărsări de sânge.

Mulțumită tactului generalului Traian Moșoiu și al lui Dr. Ioan Vascan, președintele Consiliului Național Român, prefect designat pentru orașul Târgul-Mureș și județul Mureș-Turda, precum și prevederii și justei aprecieri a situației din partea părții maghiare și secuiești, a fost predat și orașul Târgul-Mureș, după care s-a continuat scoborârea către Luduș spre Războieni.

Div. I Vânători a ocupat întreaga săcuime cu județele Ciuc, Treiscaune și Odorhei, apoi Brașovul, Făgărașul, Sibiuul, Rupea-Homorod, Sighișoara, Mediaș și peste Blaj până la râul Mureș.

Pe ziua de 14 decembrie 1918, întreg programul operațiunilor era executat.

2) Organizarea serviciilor în Sibiu

În același timp Dr. Ștefan C. Pop, șeful resortului armatei și siguranței, a luat următoarele măsuri și a dat dispozițiuni de executare:

a) Pentru instalarea la Sibiu a serviciilor

Cinsiliul Dirigent a dispus ocuparea palatinului fostului Comandament al Corpului XII de armată austro-ungar.

La etajul acestui palat au fost instalate serviciile Resortului armatei.

Președenția Consiliului Dirigent și alte servicii au fost instalate la parterul acestui palat.

b) A fost mutată de la Arad la Sibiu comanda supremă a gărzilor naționale.

c) În fruntea serviciului de siguranță a fost numit Dr. Eugen Bianu².

²Dr. Eugen Bianu (1888, ?-?) a fost avocat, subdirector general al Siguranței Statului din București, precum și redactorul revistei studențești din Cluj, „Noi” în 1913. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 99)

d) S-a cerut generalilor Ioan Boeriu³, Alexandru Hanzu⁴ și Dănilă Popp ca să își iee în primire serviciile respective la secția de organizare.

Căpitanul de Stat major Ioan Ilcușu⁵ a fost detașat ca ofițer de legătură cu Marele Cartier general din București.

e) S-a cerut de la generalul Prezan⁶ trimiterea de urgență a unei unități de transmisiuni pentru a asigura legătura continuă a resortului armatei cu Marele Cartier general al armatei române.

A fost trimis Loc. Colonelul Bereșteanu cu un aparat Hughes, însoțit de echipele de instalatori militari și câțiva ofițeri de stat major și de specialități și astfel am avut asigurată legătura directă cu Bucureștii.

3) Prima linie demarcațională pe Mureș și doborârea ei.

³Ioan Boeriu (10 octombrie 1859, Recea, Brașov-1949, Sibiu) a fost ofițer de carieră, iar în 1918 general. În armata română a fost general de Divizie, comandantul Corpului VII Sibiu. A fost de asemenea Comandant suprem al Senatului central al soldaților și ofițerilor români la Viena. (*Consiliul Național Român Central din Blaj, noiembrie 1918/ianuarie 1919. Protocoale și acte*, vol. I, ediție îngrijită, studiu introductiv, indici și glosar Viorica Lascu și Marcel Știrban, Ed. Dacia, Cluj, 1968, p. 218)

⁴Alexandru Hanzu fost general român, care în intervalul 1 aprilie 1930-21 septembrie 1931 a comandat Corpul 6 Armată la Cluj.

⁵Ioan Ilcușu (11 februarie 1882-Rășinari, Sibiu-?) a fost comandant al Regimentului 21 Infanterie, Brigada a IV-a Infanterie, șef de divizie în Marele Stat Major, comandant al diviziilor de la Buzău și Oradea Mare, apoi inspector general al Infanteriei, etc. A fost, de asemenea, membru în Consiliul Național Român din Viena și deputat în Parlamentul întrunit la Alba Iulia, precum și ministru al Apărării Naționale din 21 septembrie 1939. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 417)

⁶generalul Constantin Prezan (27 ianuarie 1861, Sterianul de Mijloc, Dâmbovița-27 august 1943) a urmat școala militară și de aplicație la București, după care 2 ani la „Ecole d'application de l'artillerie et du génie” din Fontainebleau. A avansat de la sublocotenent (1 martie 1887) la locotenent (11 iulie 1883), căpitan (6 martie 1887), maior (8 aprilie 1892), Lt. Col. (10 mai 1885); ofițer de stat major și a fost numit adjutant regal. La intrarea României în Primul Război mondial a fost general de divizie, încredințându-i-se comanda armatei a IV de Nord. Din ianuarie 1917 a preluat șefia Marelui Stat Major General al armatei. A fost membru al Academiei Române (7 iunie 1923) și consilier de Coroană (30 martie 1938). (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 693; Miron Constantinescu, Ștefan Pascu (coord.), *op. cit.*, pp. 176, 385)

În cursul convorbirii lui Ștefan C. Pop cu generalul Prezan, șeful Marelui Cartier General al armatei, acesta i-a comunicat vestea neplăcută, care pe Ștefan C. Pop l-a înfuriat peste măsură, că anume:

Guvernul din București și Marele Cartier General au fost încunoștiințați oficial că misiunea militară franceză din Ungaria condusă de Loc. Colonelul Vix din Comandamentul armatelor aliate de la Dunăre de sub comanda generalului Franchet d'Esperay, a fixat *linia Mureșului de la Seghedin până sus drept linie de demarcație a operațiunilor militare peste care trupele române nu vor putea trece.*

În urma acestei uluitoare vești, Ștefan C. Pop a cerut convocarea de urgență a unei ședințe a Consiliului Dirigent, în care a făcut un raport asupra situației arătând că același Loc. Colonel Vix a făcut același lucru în Slovacia, trasând linia demarcațională de înjumătățire a teritoriului Slovaciei.

Declarând că își asumă întreaga răspundere a cerut Consiliului Dirigent autorizația ca să facă demersurile necesare la Paris, fără a angaja nici guvernul din București, nici Consiliul Dirigent.

Autorizația i-a fost acordată.

În baza ei, Ștefan C. Pop a inițiat o acțiune directă la Paris, la Mareșalul Foch⁷, comandantul suprem al armatelor aliate și la Clemenceau⁸, premierul guvernului francez.

A expediat o serie de telegrame către Loc. Col. Vix la Budapesta, generalului Franchet d'Esperay la Belgrad, generalului

⁷mareșalul Ferdinand Foch (2 octombrie 1851, Tarbes, Franța-20 martie 1929) a urmat cursurile școlare la Tarbes, Rodez și, apoi, la Colegiul Iezuit din St. Etienne. În 1871, Foch s-a înscris la Școala Politehnică. A fost avansat în cariera militară la gradul de loc. col. (1898), colonel (1903), general de brigadă (1907), general de divizie (1911) și general al corpului de armată, comandând Corpul XX Nancy. În 1918, Foch a fost numit Comandantul suprem al Aliaților, apoi în august același an mareșal al Franței. A avut un rol important în capitularea Germaniei la Compiègne. (despre anul 1918 vezi Miron Constantinescu, Ștefan Pascu (coord.), *op. cit.*, p. 209)

⁸Georges Benjamin Clemenceau (28 septembrie 1841, Mouilleron-en-Pareds, Vendée-24 noiembrie 1929) fizician și jurnalist, a fost prim-ministru al Franței (1906-1909; 1917-1920). (Miron Constantinescu, Ștefan Pascu (coord.), *op. cit.*, pp. 73-75; 85, 174, 177, 181, 183-184, 192, 196)

Berthelot⁹ și prin Saint-Antoin ambasadorul Franței la București, lui Pichon, ministrului de Externe al Franței.

În aceste telegrame istorice Ștefan C. Pop a arătat că națiunea română din Transilvania nu cunoaște linii demarcaționale, că este unitară și compactă până la Tisa.

Că dacă trupele armate române se vor opri pe râul Mureș, armata națională a Transilvaniei va trece linia și va înainta până la limita teritoriului unit prin hotărârile de la Alba Iulia, avertizând pe Loc. Colonelul Vix, că armata Transilvaniei va respinge orice trupe va întâlni în cale, chiar și pe cele franceze, făcându-l răspunzător de urmările acestor măsuri nedrepte.

Nu a fost necesară nici o acțiune separată, deoarece mareșalul Foch, după consultări și verificări aprofundate, care au avut loc la Paris în zilele de 17 și 18 decembrie 1918, a anulat linia demarcațională de pe Mureș și a fixat a doua linie pe frontiera istorică de vest a „Principatului Ardealului, lăsând însă spre apus întreaga regiune a Aradului, Crișanei, Bihorul, Sălajul și Sătmarul”.

Noua linie începea la vărsarea Someșului în Tisa, trecea la vest de Băsești peste Ciucea, Piatra Craiului, prin vârfurile munților Apuseni: Secătura Caprei, Bihorul, Găina și cobora în Valea Mureșului la Zam.

Trupele române de operațiuni din Transilvania, la cererea lui Ștefan C. Pop, au fost puse sub un Comandament al trupelor din Transilvania, în frunte cu generalul Moșoiu Traian, înființat pe lângă Consiliul Dirigent.

Sub acest comandament, pe lângă div. VII Infanterie și Div. I Vânători, a intrat și div. VI Inf.

Aceste unități în zilele de 19-24 dec. 1918 au ocupat Bistrița, Dej, Gherla, Turda și în ziua de 24 dec. 1918 au intrat în Cluj, de

⁹generalul Henri Mathias Berthelot (7 decembrie 1861, Fleurs, Franța-28 ianuarie 1931) a absolvit Academia Militară Saint-Cyr (1883). După o activitate militară în Algeria, la începutul anului 1907 s-a aflat pe lângă Statul Major General, pentru ca, la izbucnirea Primului Război Mondial, să fie numit șeful Statului Major. Misiunea militară franceză în frunte cu Berthelot a contribuit la refacerea și reorganizarea armatei române. Pentru serviciile sale aduse Statului Român a fost declarat cetățean de onoare al României și membru de onoare al Academiei Române. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 98; Miron Constantinescu, Ștefan Pascu (coord.), *op. cit.*, p. 447)

unde au ridicat pe prof. Agitator Apáthy și l-au trimis la Sibiu la comandament.

La finele lunii decembrie 1918 întreg teritoriul Ardealului istoric până la a doua linie demarcațională a fost ocupat de armata română.

Operațiunile de detaliu sunt descrise în lucrarea mea „Unirea de la Alba Iulia la pag. 220-222”.

Redăm fragmentul: *„Comportarea trupelor maghiare și repetatele atacuri date asupra unităților armatei române în tot cursul lunilor ianuarie-februarie și martie 1919 au obligat comandamentul trupelor din Transilvania și resortul armatei și siguranței, ca să se ia din vreme măsuri de completarea efectivului armat și în acest scop s-au organizat diviziile XVI și XVIII ardeleni de inf. din regimentele Cluj, Tg. Mureș, Bistrița-Dej și Orăștie, apoi regimentele de voluntari Avram Iancu-Alba Iulia, Horia-Odorhei și Beiuș.*

Înainte de ofensiva armatei române din 16/29 aprilie 1919, efectivul trupelor românești, inclusiv cele transilvănene, era de peste 60 batalioane infanterie, cu peste 30 escadroane cavalerie, cu 150 tunuri cu un grup de aviație și batalioanele de pionieri.

Aprovizionarea armatei s-a executat fără defecțiuni și spre mulțumirea comandanților de mari unități prin eforturile Consiliului Dirigent și a populației, care nu se retrăgea de la sarcinile impuse prin rechiziții și colecte benevole.

Totul se executa în mijlocul unui mare entuziasm și cu dorința de a elibera întreg teritoriul românesc.

În zilele de 21-24 martie 1919 n. în Ungaria a erupt revoluția generală, pe care la început a încurajat-o chiar Kárielyi Mihály.

O notă drastică adresată de aliați guvernului maghiar a făcut pe Kárielyi ca să facă apel la popor și să proclame înarmarea generală a națiunii maghiare ca și în 1848, dar neputând stăpâni situația în fața valului revoluționar în ziua de 24 martie și-a prezentat demisia și s-a constituit guvernul revoluționar Garbai Sándor Kun Béla.

Noul guvern revoluționar a declarat Ungaria republică sovietică maghiară și nu a înțeles să recunoască dreptul aliaților din Apus de a lua măsuri cu privire la teritoriul maghiar.

La 1 aprilie 1919 n. misiunea franceză a fost silită să se refugieze de la Budapesta, după ce Lt. Col. Vix fusese ținut cinci zile internat cu domiciliu obligatoriu în somtuosa sa locuință din Andrásy út.

În fața fanatismului național maghiar, care în primele zile după revoluție ajunsese la extaz, stimulat de deviza de a alunga pe români, cehoslovaci și sârbi de pe teritoriul istoric al Ungariei, s-au impus măsuri de apărare și la nevoie de ofensivă în acest scop s-au luat din vreme toate dispozițiile impuse de situația creată la apus de hotarul etnic românesc până la Tisa.

În cursul lunii aprilie 1919 au urmat atacuri repetate ale diviziei de săcui, care ocupase un vast teritoriu românesc pe cursul de jos al Someșului, în ținutul Oașului și a Sătmarului. Au ajuns până la hotarul comunei Băsești a bătrânului președinte George Pop, care în ziua de 23 februarie 1919 decedase în urma unui acces de apoplexie provocat de atacurile barbare ale trupelor maghiare. Comuna și casa sa au distrus-o cu lovituri de tunuri și mitraliere, iar înmormântarea a trebuit să se facă la 25 februarie 1919 sub acoperirea unei întregi campanii române de sub comanda căpitanului Alexandru Costescu, venită special de la Centrul Silvaniei. În cursul ceremoniei mortuare toată vremea au trecut mitraliere peste cortegiu și sicriu, repetând astfel atacuri până la 16/29 aprilie 1919. În același timp trupele maghiare au atacat spre est de Tușnad până la Țigani-Zalău, iar la sud peste Sâmbul-Silvaniei până la Crasna precum și puternicele atacuri date de regimentul maghiar 39 cu sediul în Oradea, cu operațiuni desfășurate până la Ciucea, toate acestea au silit comandamentul trupelor din Transilvania să ordone ofensiva generală către vest cu obiectivul Tisa.

Operațiunile s-au desfășurat din zorii zilei de 16/29 aprilie timp de 16 zile, iar în ziua de 1/14 mai 1919 întreg teritoriul până la râul Tisa, a fost ocupat și ținut ferm de trupele române. ...

Corpul ofițerilor transilvăneni și trupa diviziilor XVI și XVIII constituită numai din feciori ai Transilvaniei au cerut stăruitor atât la comandantul trupelor, cât și la Consiliul Dirigent și prin Ștefan C. Pop generalului Prezan, șeful Marelui Cartier General, ca să li se facă onoare ostășească și națională ca aceste două divizii să fie trecute în linia întâi a frontului ca în fața istoriei să se scrie, că și Transilvania și-a adus alături de frații lor din vechea Românie, tributul lor de vitejie și jertfă, în fața armatelor maghiare.

În urma aprobării acestei cereri diviziile XVI și XVIII au fost mereu pe linia I-a a frontului până la ocuparea Budapestei".

4) Numirea lui Ștefan C. Pop ca ministru fără portofoliu în guvernul regal din București:

Prin decretul regal cu nr. 3722 din 17/30 decembrie 1918, Dr. Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș și Ștefan C. Pop au fost numiți miniștrii secretari de Stat fără portofolii în guvernul regal din București.

Atribuțiunile lor s-au repartizat astfel:

-Dr. Alexandru Vaida-Voevod avea să fie delegat pentru Transilvania la Conferința de Pace de la Paris,

-Vasile Goldiș va reprezenta Instrucția Publică și Cultele

-Ștefan C. Pop, armata, siguranța, justiția și toate celelalte resorturi până la numirea unor consilieri speciali pentru afacerea Transilvaniei.

În cursul anului 1919, Ștefan C. Pop avea să continue activitatea sa în vederea intensificării acțiunii pentru dobândirea și a celei de a doua linii demarcaționale și ocuparea întregului teritoriu românesc până la Tisa.

Paralel cu activitatea militară i s-a cerut stabilirea în București și punerea în funcțiune a unui Cabinet al Ministrului de Stat pentru afacerile Transilvaniei, care în cursul anilor 1919-1920 până la 30 martie 1920 a funcționat în strada Romană, azi strada Mihai Eminescu nr. 12, unde acum este instalată o școală profesională de ucenici.

5) Contribuția generalului Berthelot la înlăturarea noilor nedreptăți ridicate în fața justelor revendicări ale națiunii române:

Conducător de aceeași presimțire norocoasă pentru neamul său, despre care am făcut amintire în cazul lui V. Mangra, Ștefan C. Pop în numele Consiliului Dirigent al Transilvaniei face o invitație oficială Generalului Berthelot, comandantul armatelor aliate de la Dunăre-Grupul de Est, ca să facă o vizită în Banat, apoi în Arad și în întreaga Transilvanie, ceea ce generalul Berthelot, mare prieten al poporului român primește cu bucurie.

De la Seghedin, unde se găsea pe la 25 decembrie 1918, trece la Timișoara și inspectează trupele franceze din Banat, ascultând plângerile populației române și șvăbești împotriva sălbăticiilor săvârșite de trupele sârbești și ia măsurile ce se impuneau.

De la Timișoara se îndreaptă spre Arad, unde în ziua de 16/29 decembrie 1918 i se face o primire oficială de Consiliile național maghiar și român. Este salutată de comisarul maghiar Dr. Varjassi care

încearcă să justifice devastările pe care ostașii săcui din regimentul 82 Inf. refugiat din Miercurea Ciuc, le comiteau în Arad chiar sub ochii generalului Berthelot.

În numele Consiliului Național român este salutat de Dr. Iustin Marșieu, desemnat prefect, pentru orașul și județul Arad, iar în numele femeilor române de către Doamna Eugenia Ștefan Pop, soția lui Dr. Ștefan C. Pop.

Trupele săcuiești din reg. 82 Inf. chiar în prezența generalului Berthelot s-au dedat la masacre împotriva românilor, după care au trecut la devastarea casei lui Ștefan C. Pop din strada Fabian, nr. 7, unde funcționase Marele Consiliu național Central român, au dărâmat clădirea, iar Dna Eugenia Pop cu copii a putut fi salvată sub acoperirea unor unități franceze și în aceeași seară cu un tren special a putut fi trimisă la Sibiu.

„Generalul Berthelot în calitate de comandant al trupelor franceze până la Tisa, a cerut socoteală ofițerilor maghiari și săcui pentru asasinările și distrugerile comise, invitându-i să respecte condițiunile de armistițiu, la care aceștia au răspuns că ei sunt armata revoluționară și nu recunosc nici un armistițiu, ei execută ordinele generalului Kratochvil.

La acest răspuns, făcând simultan raport mareșalului Foch la Paris, generalul Berthelot a luat următoarele măsuri:

a) A ordonat aducerea de la Timișoara la Arad a unui regiment francez de marocani în fața căruia trupele secuiești au fugit către Tisa.

b) A comunicat Comisiei maghiare de armistițiu din Budapesta că a admis Comandantului Suprem al armatei române să treacă și a doua linie demarcațională și să ocupe următoarele orașe: Sighet, Baia Mare, Jibou, Ilia mureșană, Bucova și Zamul.

Cu ocazia atacului mișelesc de la Arad au fost uciși următorii români:

-Leonte Ciorău din Soboțel

-Lae Barna din Covăsânț

-Ioan Gligor din Șega și alte numeroase persoane au fost rănite.

De la Arad, generalul Berthelot a trecut la Sibiu. I s-a făcut o primire triumfală și a fost reținut mai multe zile în mijlocul unor serbări populare românești și săsești, cum nu mai văzuse, de o grandoare și pitoresc, de care pe urmă a pomenit multă vreme

făcându-l să-și amâne multe etape din programul oficial al inspecțiilor.

S-au organizat cortegii etnografice la Săliște și Rășinari, apoi la Cluj, Bistrița și Blaj.

Adânc impresionat de cele văzute în turneul său prin Transilvania atât generalul Berthelot, cât și ofițerii francezi din suita sa, s-au reîntors la Sibiu, unde într-un cadru festiv i s-a înmânat diploma de cetățean de onoare al Transilvaniei.

La dineul de gală generalul Berthelot a declarat, între altele, următoarele:

„Domnilor ! De când am văzut și cunoscut acum țărănimea română din Transilvania unită cu Regatul, pe care îl cunoaștem dinainte parcă iubesc și mai mult România, țara soră Franței”, încheind astfel:

„Și această bravă țărănime a fost ținută în jug secular de o aristocrație putredă ??

Istoria nu admite aceasta și nici onoarea Franței”.

Acest turneu de inspecție și cunoaștere a Transilvaniei a avut urmări fericite în desfășurarea evenimentelor la Conferința de pace din Paris.

În timpul vizitei sale la Sibiu, generalul Berthelot a primit o delegație a poporului șvab din Banat și alta a sașilor din Transilvania.

a) Delegația șvabilor din Banat, compusă din preoți, profesori, economiști, cooperatori, într-o cuvântare impresionantă, au arătat generalului Berthelot, în calitatea sa de comandant al trupelor franceze și aliate din Banat, ocupat și prădat de armatele sârbești, originea poporului șvabilor din Banat, în vinele căruia curge mult sânge francez, fiind aduși înainte cu două veacuri din Alsacia și Lorena și colonizați în Banatul golit de turci. I s-au plâns împotriva barbariilor, exceselor și torturilor, la care acest popor pașnic și harnic este supus de trupele sârbești și a cerut protecția Franței.

A fost înmânată generalului Berthelot o declarație semnată de multe mii de persoane din toate comunele șvăbești din Banat, prin care cer a se lua act de voința poporului șvăbesc din Banat de a adera la Unirea Banatului cu România, urmând ca, după evacuarea Banatului de trupele sârbești, să fie convocată o mare adunare națională a poporului șvabilor și să hotărască aceasta în mod public.

Această adunare a și avut loc în august 1919.

Generalul Berthelot a preluat declarația în 2 exemplare, unul fiind predat Consiliului Dirigent, iar al doilea fiind înaintat Conferinței de pace din Paris prin Comandamentul suprem aliat, condus de mareșalul Foch.

S-au grăbit măsurile pentru evacuarea armatelor sârbești din Banat.

b) A doua delegație primită de generalul Berthelot la Sibiu a fost aceea a poporului săsesc din Transilvania.

Aceasta a exprimat Generalului omagiul lor și admirația pentru Franța și armata franceză și i-a adus la cunoștință că pe ziua de 8 ianuarie 1919 s-a convocat *la Mediaș* Adunarea națională a poporului săsesc, care va vota adunarea sașilor la Unirea Transilvaniei cu România, proclamată la Alba Iulia.

Declarația sașilor a fost primită cu mare satisfacție de generalul Berthelot, care a cerut delegației ca un duplicat al diplomei ce va fi prezentată Regelui de la București, să-i fie trimisă prin Cabinetul domnului Ștefan C. Pop oriunde s-ar găsi, dorință care i-a fost împlinită.

După plecarea din Transilvania a generalului, Ștefan C. Pop a continuat a trimite proteste atât la Belgrad, cât și Paris împotriva liniei a doua de demarcație și a barbariilor, comise de bandele armate ale generalului Kralochwil, intitulată armată revoluționară, susținută în realitate de către guvernul lui Károlyi Mihály din Budapesta.

Consiliul general aliat de armistițiu din Paris, pe baza cererii și a raportului generalului Berthelot a aprobat delegarea generalului Pathy, șeful statului major al armatelor de sub comanda generalului Berthelot, care însoțit de o numeroasă comisie militară aliată, s-a deplasat în părțile românești din Ungaria, făcând o cercetare în toate localitățile cerute de România, cercetare ce a fost executată în lunile ianuarie și februarie 1919.

Pe temeiul constatărilor locale făcute de generalul Pathy, a repetatelor plângeri înaintate de către Ștefan C. Pop în numele Consiliului Dirigent, Comisia Aliată de armistițiu din Paris a dat la 6 martie 1919, aprobarea pentru anularea și celei de a doua linie demarcațională și a comunicat prin Marele Cartier general al armatei că România să treacă a doua linie demarcațională și să ocupe orașele: Satu Mare, Carei, Săcuieni, Oradea, Salonta-Becheș-Ciaba, Aradul cu întreg județul Arad până la Cionad.

În acest teritoriu însă guvernul maghiar prin generalul Kralochwil a îngrămădit puternice armate maghiare bine înarmate.

Totalul forțelor maghiare pe ziua de 6 martie 1919, au fost evaluate la circa 75.000 soldați cu peste 130 de tunuri și 5 trenuri blindate.

În primele zile ale lunii martie 1919 s-a ordonat mobilizarea generală a armatei maghiare, în care au intrat și femeii în formații speciale, fanatizate de deviza recucerii Ardealului.

Comandamentul acestor trupe maghiare a refuzat ordinul Consiliului Aliat de a se retrage pe nouă linie, în care scop să iee contact pe cale pașnică cu comandamentul armatelor române.

Față de acest refuz și ca urmare a atacurilor repetate din partea maghiară și a schingiuirilor populației române pașnice și neînarmate s-a impus Comandamentului Trupelor din Transilvania să treacă la acțiune armată.

6) Ca ministru în guvernul regal din București

Ștefan C. Pop, după instalarea la București, a concentrat la cabinetul său toate problemele de guvernământ care priveau Transilvania și le-a îndrumat și rezolvat spre ținta ce o urmărea cu statornicie: de a întări conlucrarea armonioasă în toate direcțiile și pe toate terenurile administrației de stat.

Principală sa preocupare a fost și a rămas organizarea forțelor armate, a jandarmeriei și a serviciilor de siguranță ale Transilvaniei și încadrarea lor perfectă în armata română.

Secția organizării de pe lângă Resortul armatei al Consiliului Dirigent și-a desfășurat activitatea într-un mod exemplar, făcând posibilă mobilizarea unor contingente bine instruite, care apoi au format efectivele diviziilor ardelene nr. XVI și XVIII de infanterie.

Servicii de intendență ale Comandamentului Trupelor din Transilvania cu ajutorul prompt al tuturor resorturilor Consiliului Dirigent, au putut să-și asigure aprovizionarea complectată cu hrană și echipament numai de pe teritoriul Transilvaniei a cărei populații a prestat tot ce li s-a cerut pentru nevoile armatei.

La începutul lunii aprilie 1919, efectivele trupelor din Transilvania, completate cu diviziile ardelene XVI și XVIII Inf. cu regimentele Cluj, Bistrița, Dej, Tg. Mureș, Orăștie, apoi cu regimentele de voluntari Avram Iancu, Alba Iulia, Horia-Odorhei și Beiuș, erau gata de intrare în acțiunea în curs de pregătire.

După încadrarea în rândul armatei a celor 10 contingente 1889-1899, chemate sub arme de Consiliul Dirigent, pe data de 16/29 aprilie 1919, efectivul trupelor române, inclusiv cele ardelenene era: peste 60 batalioane infanterie, peste 30 escadroane cavalerie, 150 tunuri, un grup de aviație și câteva batalioane de pionieri.

Populația a fost mereu activă la sarcinile de aprovizionare, de transport, toate ordinele și cererile comandanților de unități fiind executate în mijlocul unui mare entuziasm și de dorința de a elibera întreg teritoriul românesc și de a scăpa pe frații lor de la vest de torturile trupelor lui Kratochwil.

Cu concursul lui Ștefan C. Pop, contactul între Marele Cartier general al armatei și serviciile din toate resorturile Consiliului Dirigent a fost armonios, plin de bunăvoință de ambele părți, ceea ce a asigurat rezultatele operațiunilor militare ce au urmat în cursul lunilor mai-iunie și iulie 1919, culminând în înfrângerea armatelor maghiare și ocuparea Budapestei, capitala Ungariei.

De asemenea, în cursul lunilor iunie și iulie 1919, după ocuparea Banatului de trupele franceze, s-a rezolvat problema Banatului, autoritățile României putând ocupa teritoriul recunoscut României până la linia de frontieră statală, stabilită de Conferința de Pace din Paris, unde au fost instalate *autoritățile* române.

În ședințele Marelui Sfat Național al Transilvaniei, Banatului, etc., ținute în Sibiu în lunile iulie și august 1919 s-au dezbătut și adoptat proiectele de lege electorală și reformă agrară, iar Cabinetul Ministrului de Stat Dr. Ștefan C. Pop a transmis ministerelor respective proiectele votate, care, apoi, au fost promulgate prin decrete regale și s-a trecut la punerea lor în aplicare.

Legea electorală, bazată pe sufragiul universal, egal și secret, cu votarea pe comune a fost aplicată la alegerile generale pe întreaga țară, care s-au ținut în zilele de 4-9 noiembrie 1919, iar întrunirea primului parlament al României reîntregite s-a fixat pe ziua de 20 noiembrie 1919, având caracterul legal de Constituantă.

Legea agrară pentru Transilvania s-a aplicat efectiv în toamna anului 1919 și primele luni ale anului 1920, iar țărănimea împroprietărită a intrat în folosința pământului primit prin împroprietărirea mai înainte de începerea lucrărilor agricole de primăvară ale anului 1920.

Ștefan C. Pop a avut satisfacția ca să vadă realizate, puse în aplicare și statornicite cu caracter definitiv toate principiile fundamentale, cuprinse în hotărârile Adunării Naționale, pentru care s-a luptat și a biruit pe toată lumea.

7) Rolul lui Ștefan C. Pop în frământările politice ale anilor 1919-1920:

La începutul anului 1919, o lună după proclamarea Unirii Transilvaniei cu România, când cercurile conducătoare de la Budapesta aveau realitatea în față, s-a început o fățișă campanie multilaterală pentru anihilarea hotărârilor de la Alba Iulia.

a) Era firesc ca presa maghiară de toate nuanțele să înceapă atacurile pentru a otrăvi opinia publică și a provoca reacții oriunde era posibil și cu orice mijloace.

b) Folosindu-se de majoritatea muncitorimii maghiare și de alte naționalități, la marile centre industriale din Hunedoara, Arad, Satu Mare, Cluj – în luna ianuarie 1919 s-a provocat o grevă muncitorească, care avea caracter pur politic fără revendicări de ordin social, ci numai ca protestare împotriva unirii Transilvaniei cu România.

În calitate sa de șef al Resortului armatei și siguranței, Ștefan C. Pop, având întreg concursul sincer al membrilor Consiliului Dirigent Ioan Flueraș și Iosif Jumanca, a reușit să dezarmeze pe provocatorii grevei, iar masa muncitoare să renunțe la grevă și să se reia munca în fabrici, fără a se recurge la represalii și reușind a se ajunge la înțelegere prin persuasiuni și compromisuri, după ce muncitorimea minoritară a pătruns înțelesul social a celor hotărâte la Alba Iulia.

c) Folosindu-se din plin de popularitatea personală, ce o avea în rândurile foștilor întemnițați sârbi în cazematele Aradului, pe care i-a apărat statornic în anii 1915-1916, Ștefan C. Pop *a reușit să îndulcească măsurile militare ce se aplicau în Banatul ocupat de sârbi și să provoace retragerea trupelor sârbești*, reușind a se trece la ocuparea de către trupele române a teritoriului bănățean, fără fricțiuni, *fără molestări față de populațiile română și șvabă, ceea ce în împrejurările de atunci și de îndârjirea unor cercuri conducătoare sârbești, a constituit un merit necontestat al lui Ștefan C. Pop.*

d) În polemica diplomatică dintre primul ministru al României Ion I. C. Brătianu și delegația României la Conferința de pace din

Paris cu Pashitch, primul ministru al Serbiei și delegația sa *cu privire la Banat*, atitudinea și linia de conduită a lui Ștefan C. Pop a fost *aceea de intransigență*, dusă de șeful guvernului Ion I. C. Brătianu, care revendică Banatul întreg, întemeindu-și cererea atât pe tratatul de alianță din 4/17 august 1916, cât mai cu seamă pe hotărârea Adunării Naționale de la Alba Iulia, prin care s-a dat expresie cererii poporului român din Transilvania și Banat, precum și a poporului șvăbesc din Banat, ca Banatul întreg să fie unit cu România (V. *Lucrarea mea „Unirea de la Alba Iulia”* Cap. XIV p. B. problema Banatului pag. 274-276*)

Redăm în continuare pasajul despre problema Banatului: *„În ședința din 31 ianuarie 1919, luându-se în dezbatere de către Consiliul Suprem Aliat problema Banatului, față de revendicările Sârbilor de a li se atribui comitatele Timiș și Torontal întregi, cu o populație de peste un milion locuitori, rămânând României numai comitatul Caraș-Severin cu circa 300.000 locuitori toți români, șeful delegației române Ion I.C. Brătianu a revendicat Banatul întreg, adică toate cele trei județe: Caraș-Severin, Timiș și Torontal, situate între Dunăre, Tisa și Mureș, iar la est cu România, motivând cererea:*

1) *Pe baza unității teritoriale și economice a acestei provincii.*

2) *Pe temeiul prevederilor tratatului de alianță din 4/17 august 1916, care prevedea clar că la Conferința de pace aliații se obligă a atribui României Banatul întreg.*

3) *În virtutea principiilor wilsoniene, pe baza dreptului de autodeterminare, exprimat de către Adunarea Națională de la Alba Iulia pentru majoritatea românească și de către delegația poporului șvabilor, predată guvernului Berthelot.*

S-a arătat că, populația Banatului întreg este de 1.300.000 locuitori, din care peste 650.000 sunt români, 400.000 șvabi și abia circa 250.000 sârbi, în partea de sud a comitatelor Timiș și Torontal, de-a lungul Dunării și în unghiul Dunăre-Tisa în fața Belgradului.

În combaterea susținerilor românești, șeful delegației iugoslave N. D. Pashitch, fost președinte al Consiliului a cerut atribuirea comitatelor Torontal și Timiș întregi.

*Este vorba de paginile 251-253 din manuscrisul dactilo *Unirea de la Alba Iulia* de Laurențiu Oanea.

După lungi discuțiuni și cercetări pe teren de către Comisiuni ale Consiliului Suprem, părțile au fost solicitate la un compromis amical între cele două state, existând un început de tranzacție încheiat în toamna anului 1918 între președintele Pashitch și Trumbic de o parte, iar de altă parte între Take Ionescu, președintele comitetului național din Paris.

În adevăr Take Ionescu, om politic cu mare capacitate de prevedere și adânc cunoscător al oamenilor care constituiau Consiliul Suprem aliat, a făcut apel la bătrânul om de stat al Serbiei Paschitch, ca să realizeze o tranzacție prealabilă cu privire la Banat, iar apoi Jugoslavia și România la Conferința de pace, să se susțină și să se ajute reciproc în revendicările, pe care fiecare le aveau față de Ungaria, iar Jugoslavia și față de Italia.

Un act de prevedere politică înțelept, pe care l-a înlăturat cu brutalitate Ion C. Brățianu.

Acesta s-a retransat pe prevederile tratatului din 4/17 august 1916 și pe votul Adunării Naționale de la Alba-Iulia și a cererilor șvabilor din Banat, care sub nici un motiv nu doreau să rămână sub stăpânirea statului iugoslav.

Așa fiind șeful delegației române a rămas pe linia intransigentă în toate tratativele și discuțiile din lunile ianuarie până la finele lunii iunie 1919.

În acest interval însă subcomisiunile au dezbătut cele 4 alternative, puse în fața lor:

1) Alternativa cea mai favorabilă României, prevăzută în tranzacția, Take Ionescu-Pashitch, care atribuia Jugoslaviei numai colțul sud-vestic al comitatelor Timiș și Torontal cu o populație de numai circa 180.000-200.000 locuitori, din care cam 100.000 sârbi, 35.000-40.000 români și 50.000-60.000 șvabi.

Motivarea acestei alternative fusese cererea lui Pashitch, ca în fața Capitalei jugoslave Belgradul, peste Dunăre, să rămână statul jugoslav o întindere rezonabilă, cu zona suverană jugoslavă, spre a înlătura anomalia austro-ungară, care menținuse frontiera pe Dunăre la câteva sute de metri de capitala Serbiei.

Take Ionescu împărtășise acest punct de vedere, pentru care în timpul conferinței de pace a fost obiectul unei necruțătoare campanii de presă prin organele partidului liberal.

Față de intransigența lui Ion I. C. Brățianu, delegația jugoslavă, a căutat aliat în delegația Italiei, care în frunte cu Nitti ministrul de externe al Italiei a trecut total de partea Jugoslaviei și i-a susținut interesele atât față de

România, cât și față de Ungaria, în schimbul unor reciproce concesiuni făcute de Jugoslavia Italiei în bazinul Adriaticei.

De aceea până la finele lunii iunie 1919, problema Banatului nu a mai fost dezbătută în fața Conferinței, ci au rămas în dezbatere numai tratatele cu Germania și cu Austria, iar cea a Banatului a rămas să fie discutată și decisă mai târziu în tratatul cu Ungaria, a cărui soluționare însă trebuia amânată din cauza evenimentelor revoluționare din Ungaria și de constituirea guvernului revoluționar a lui Béla Kun".

e) Statornic în năzuința sa de fiecare zi, Ștefan C. Pop a fost unul dintre factorii hotărârii în cimentarea unității forțelor armate și ridicarea potențialului trupelor române din Transilvania, atât ca șef al resortului armatei și siguranței, cât și în calitatea sa de ministru în guvernul regal din București.

Organizarea exemplară a diviziunilor ardelene de infanterie nr. XVI și XVIII și stăruința comandanților și ofițerilor lor, pe lângă Ștefan C. Pop, ca să fie interpretul dorinței lor patriotice, pe lângă generalul Prezan, șeful Marelui Cartier General, ca să li se acorde *onoarea ostășească și națională*, ca aceste două divizii să fie trecute în prima linie de front, ca în fața istoriei să rămână dovada că și fiii Transilvaniei și-au adus tributul lor de vitejie și jertfă, alături de frații din vechea Românie în ofensiva de pe Tisa, până la ocuparea Budapestei, ceea ce s-a aprobat, a însemnat pentru Ștefan C. Pop o satisfacție rară și o mândrie justificată.

f) După demisia guvernului liberal, condus de Ion. I. C. Brătianu, dată la 12 septembrie 1919, s-a constituit un guvern de generali sub președenția generalului Arthur Văitoianu¹⁰, având obiectiv principal *ținerea alegerilor generale pe țară*.

¹⁰generalul Arthur Văitoianu (14 aprilie 1864, Ismail-1957) a urmat Școala de Artilerie și Geniu. A fost sublocotenent (1 iulie 1884), locotenent (1 ianuarie 1887), căpitan (10 mai 1891), maior (8 aprilie 1897), lt. Col. (10 mai 1904), colonel (28 noiembrie 1908), general de brigadă (1 aprilie 1915), precum și general. Dintre funcțiile politice îndeplinite amintim: Ministru de Interne și ad-int. la Justiție (24 octombrie-29 noiembrie 1918), de Război (24 noiembrie 1918-27 septembrie 1919), prim-ministru, ministru de Interne și ad-int. la Externe (27 septembrie-1 Decembrie 1919), de Interne (19 ianuarie 1922-30 octombrie 1923), de Comunicații (30 octombrie 1923-30 martie 1926) și de Stat (10 februarie-30 martie 1938), iar din 30 martie 1938 a fost consilier de Coroană. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 879)

La acest guvern Ștefan C. Pop a participat tot ca ministru de Stat fără portofoliu, reprezentant al Transilvaniei în guvernul regal din București.

Datele alegerilor fiind fixate pe zilele de 4-9 noiembrie 1919, noile Corpuri legiuitoare erau convocate pe ziua de 20 noiembrie 1919 în București.

În cursul campaniei electorale pentru aceste alegeri, s-a angajat o polemică publică și de presă, deoparte între partidul liberal, iar de altă parte între Liga Poporului condusă de generalul Averescu și partidul conservator democrat condus de Take Ionescu, care a degenerat în atacuri personale, în demascări reciproce, care au uluit pe luptătorii pentru unire din Transilvania, Basarabia și Bucovina, neobișnuiți cu astfel de moravuri.

Ștefan C. Pop și-a pus la încercare tot prestigiul său pentru o împăcare și încetare a acestui spectacol, ceea ce nu i-a reușit.

Liga Poporului și partidul conservator-democrat, atrăgând de partea lor și pe social-democrați au hotărât neparticiparea la aceste alegeri și boicotarea lor.

Alegerile au decurs în libertate și ordine și din voința poporului din toate provinciile a rezultat un parlament nou, cu majorități din lumea satelor.

Aceste alegeri au fost și au rămas în anele parlamentare ale României reîntregite, *singurele alegeri libere, neinfluențate și nefalsificate.*

Față de grava situație externă din acel moment când Consiliul Suprem Aliat din Paris a trimis României o notă ultimativă și spre a pune capăt intrigilor din culise ale vechilor partide politice, care își continuau polemica fără scrupule și fără a se gândi la interesele superioare ale patriei, noile partide reprezentate în adunările legiuitoare, întrunite în 20 noiembrie 1919 au hotărât constituirea unui puternic bloc parlamentar, care reprezenta 8/10 din totalitatea deputaților și a senatorilor aleși.

La constituirea blocului parlamentar al partidelor democratice, Ștefan C. Pop a avut un rol de seamă.

Blocul parlamentar, ca factor hotărâtor în viața parlamentară din acel moment a luat ființă prin următorul *Proces verbal de constituire:*

Proces verbal

Subsemnații reprezentanți ai partidelor: național român din Ardeal, țărănesc din Basarabia, democrat al unirii din Bucovina, țărănesc din vechiul Regat și partidul naționalist democrat din vechiul Regat, întruniți astăzi 25 noiembrie 1919, simțim necesitatea de a forma un bloc parlamentar pentru realizarea unui program de acțiune.

Cu scopul de a fixa bazele acestei conlucrări delegăm pe următorii cinci membrii: Dr. Alex. Vaida Voevod, Iorgu Toma¹¹ (Bucovina), Pan Halipa (Basarabia), Ion Mihalache¹² (part. Țărănesc V. regat), D. Munteanu Râmnic¹³ (part. Naționalist Democrat).

Semnează: Vasile Goldiș, Ștefan C. Pop, Ion Inculeț, A. C. Cuza, Ștefan Ciobanu¹⁴, Mihai Popovici¹⁵, Iorgu S. Toma, Iuliu Maniu,

¹¹Iorgu Toma (16 ianuarie 1871, Vama, Bucovina-13 ianuarie 1935) a absolvit Gimnaziul din Suceava (1883-1891) și dreptul la Cernăuți. Din 1897 a intrat în magistratură, fiind consilier la Curtea de Apel din Cernăuți, avocat, deputat (martie 1922) și vice-președinte al Adunării Deputaților. Ca ziarist a scris la „Neamul Românesc”, „Vestitorul Satelor”, „Glasul Bucovinei”. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 855)

¹²Ion Mihalache (3 martie 1882, Topoloveni-6 martie 1963, închisoarea comunistă de la Râmnicu Sărat) a urmat Școala Normală din Câmpulung Muscel. Încă din 1914 a intrat în viața politică. După Unirea din 1918 a fost deputat, ministru de Agricultură și Domenii (16 decembrie 1919-13 martie 1920; 16 noiembrie 1928-10 octombrie 1930), de Interne (10 octombrie 1930-18 aprilie 1931 și 11 august 1932-14 ianuarie 1933). A fost fondatorul Partidului Național Țărănesc. Autoritățile comuniste l-au arestat și închis, sfârșind în închisoarea de la Râmnicul Sărat. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 548)

¹³D. Munteanu-Râmnic (26 octombrie 1877, Râmnicu-Sărat-1952) bibliotecar, profesor a fost senator (1919), deputat (1920, 1931), subsecretar de stat la Ministerul de Interne în guvernul lui Nicolae Iorga și președintele organizației județene a Partidului Național Democrat al lui N. Iorga. A înființat periodice precum „Buletinul Ligii Culturale”, „Seara”, „Dreptatea”, etc.; publicând și lucrări originale sau traduceri: „Societăți de lectură”, „Snoave culese din popor”, etc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, pp. 576-577)

¹⁴Ștefan Ciobanu (noiembrie 1883, Talmaz, Basarabia-28 februarie 1950, București) a absolvit Școala Normală din Bairamcea, Universitatea din Kiev, secția slavo-română (1912). Din 1926 a fost profesor universitar. După Unirea din 1918 a fost director general și secretar general al învățământului pentru Basarabia, membru al Academiei Române, membru al Comisiei Monumentelor istorice. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 194)

¹⁵Popovici Mihai (21 octombrie 1879, Brașov-1966), absolvent al Facultății de filosofie, cu doctoratul în drept la Viena, a fost implicat în misiuni cu care l-au

Ion Mihalache, D. Munteanu-Râmnic, Ion Zelea Codreanu, Ion Nestor, D. Căpățineanu, Pan Halipa, Nic. Iorga, Ion Borcea, P. Erhan¹⁶, Paul Bujor¹⁷, Dr. Alex. Vaida Voevod și Dr. Aurel Morariu¹⁸.

După realizarea acestui bloc, guvernul gen. Văitoianu și-a prezentat demisia, iar după consultările uzuale, în ziua de 1 Decembrie, Dr. Alex. Vaida Voevod a fost numit președinte al Consiliului de Miniștrii și s-a constituit noul guvern al blocului parlamentar, în care Ștefan C. Pop a rămas tot ministru de Stat reprezentantul Transilvaniei.

g) Ștefan C. Pop, apărător în Camera deputaților al principiilor de la Alba Iulia

În ședința camerei deputaților din 11 decembrie 1919, deputatul social-democrat Toma Dragu¹⁹ a dat citire unei declarații

însărcinat membrii Partidului Național Român. După Adunarea de la Alba Iulia a fost ales membru în Consiliul Dirigent, în Departamentul Industriei și Comerțului, îndeplinind și alte funcții politice: ministru al Lucrărilor Publice și ad-interim la Finanțe (5 decembrie 1919-13 martie 1920), ministru de Finanțe (6-22 iunie 1927, 16 noiembrie 1928-15 octombrie 1929), al Justiției (11 august 1932-14 noiembrie 1933). A activat în rândurile Partidului Național Țărănesc. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 684)

¹⁶P. Erhan (1884, Tănătari, Tighina-1971, București), absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău a fost licențiat al Facultății de Litere din Petrograd. A fost deputat în Statul Țării, deputat și senator în Parlamentul României, ministru al Învățământului în guvernul Unirii. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 310)

¹⁷Paul Bujor (20 iulie 1862, Berești, Galați-17 mai 1952, București), a urmat studiile universitare la Paris și doctoratul în științele naturii la Geneva. A fost profesor universitar (1896) și director al Institutului de Morfologie de la Universitatea din Iași; membru al Partidului Național Țărănesc, senator și președinte al Senatului. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 138)

¹⁸Dr. Aurel Morariu (3 ianuarie 1886, Toporăuți, Cernăuți-?), avocat, doctorat la Praga în drept. A fost deputat liberal în mai multe rânduri (1920, 1922, 1927 și 1933). A editat mai multe lucrări în calitate de avocat și publicist. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 567)

¹⁹Toma Dragu (4 iulie 1877, Stroești-?) a fost licențiat în drept (București, 1900) și a obținut titlul de doctor la Paris (1903), continuând specializarea la Seminarul de Criminologie din Berlin (1904-1905). Din 1911 s-a implicat în viața politică, înscriindu-se în Partidul Socialist, colaborând o vreme la „România muncitoare”. S-a dedicat scrisului, lăsând lucrări valoroase în domeniul dreptului, sociologiei și economiei politice. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 290)

politice în numele partidului său, cuprinzând atacuri la adresa guvernului și a blocului parlamentar.

În numele guvernului răspunsul a fost dat de ministrul de Stat Ștefan C. Pop, care a făcut următoarea declarație:

„Onorată Cameră ! Domnule Președinte.

După cele spuse de dl Cuza aş avea tare puțin de a spune.

Este însă imposibil să trecem cu vederea asupra celor spuse, cu atâta patimă de dl deputat Dragu.

Domnilor Deputați! Ardealul, prin hotărârile de la Alba Iulia, s-a unit pentru totdeauna cu România Mună, a venit la Dvs să sancționeze ceea ce au săvârșit cu armele ostașii români.

Suntem ferm hotărâți a conlucra cu toții pentru a pune acestei țări temelii puternice, asupra cărora nici diavolul să nu mai învingă.

În privința granițelor acestei țări, în privința viitorului acestei țări ca monarhie, nu cunosc târguieli. Cine este contra acestui principiu, este contra neamului românesc.

Trăgând aceste granițe, Dlor vă declar sus și tare, că toate hotărârile de la Alba Iulia le ținem sfinte și ca o datorie sfântă pentru noi, ca să le aducem la îndeplinire.

Domnilor! Hotărârile de la Alba Iulia referitoare la minorități, le garantează drepturile, pe care nu ni le-au cerut nici aliații, nici Conferința de pace.

Mă simt îndatorat, în numele guvernului, a respinge afirmațiunea dlui Dragu, că noi am fi suprimat glasul minorităților din Ardeal.

Ca să vă aduc contra dovada, vă amintesc că în această Cameră minoritățile din Ardeal sunt reprezentate cu 26 membrii.

Și cu câtă prevedere, cu câtă frățescă apropiere am fost față de dânsle dovada este că acolo unde au voit să candideze, nu le-am pus contracandidați.

Spune dl Dragu, cumcă prietenii dsale din Ardeal nu au putut veni nici unul aici.

Ei bine dlor! După cum sunt informat prietenii dlor din Transilvania își mușcă astăzi degetele, că de ce nu au candidat și dânsii (era referire la ademenirea social-democraților din Ardeal săvârșită de generalul Averescu, cu care s-au solidarizat ca să boicoteze alegerile și nu au candidat nicăieri).

Mai ales după ce voi vedea că frații lor din țară cu câtă libertate pot vorbi aici de la înalta Tribună.

Domnilor ! Al doilea și cel mai puternic principiu, enunțat la Alba Iulia este dreptatea socială.

Noi luptăm ca munca să fie respectată și cinstită. Noi lucrăm și ne jertfim chiar ca munca cinstită să fie răsplătită și garantată, însă nici odată nu vom îngădui neorânduiei.

Neamul românesc este un clement de ordine. Cu aceasta ne-am mândrit totdeauna.

Lui îi place munca cinstită, dar îi place să fie și ordonat și cinstit de alții". (etc. etc.)

(Aplauze prelungite. Adunarea în picioare aclamă pe orator.).

Se cere și se aprobă afișarea discursului.

h) Stăruința lui Ștefan C. Pop pentru ratificarea de către Corpurile legiuitoare a decretelor legi pentru Unirea Basarabiei, Bucovinei și a Transilvaniei:

Cu simțul său de prevedere și văzând că ciocnirile majorităților din Cameră și Senat cu membrii vechilor partide se întetesc și atacurile devin tot mai furioase, ministrul Ștefan C. Pop a stăruit ca ratificarea decretelor legi pentru unirea cu România a Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei, să se dezbată și voteze încă înainte de anul nou 1920.

În ședința din 30 decembrie 1919, într-un mare entuziasm au fost ratificate, devenind legi cu caracter constituțional cele 3 decrete legi și anume:

1) Decretul lege nr. 8 din 10 aprilie 1918 pentru Basarabia

2) Drecretul lege nr. 3631/din 11/24 dec. 1918 pentru Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș

3) Decretul lege nr. 3744/1918 pentru Bucovina

i) Ștefan C. Pop, președinte ad-interim al Consiliului de Ministrii și ministru ad interim al Afacerilor Externe:

După data de 20 Ianuarie 1920, reluându-se la Paris ședințele Conferinței de Pace, care trebuia să dea formă definitivă tratatului de pace cu Ungaria, Dr. Alex. Vaida Voevod, președintele Cons. de Miniștri, în calitate de prim-delegat al României, a plecat la Paris, iar interimatul președenției Cons. de Miniștri și cel al Afacerilor Externe a fost încredințat lui Ștefan C. Pop.

În ședința Camerei și Senatului din 26 ianuarie 1920, a dat citire mesajului regal de numirea sa la aceste două interimate pe timpul lipsei din țară a titularului Dr. Alex. Vaida Voevod.

Ștefan C. Pop, ca ministru de Stat, preluând aceste două noi sarcini din timpul guvernului, emanat și susținut de cea mai numeroasă și cea mai democrată majoritate parlamentară, pe care a avut-o vreodată România dinaintea regimului democrat-popular *a trebuit să aibă parte în cursul lunilor februarie și martie 1920, de cea mai amară încercare a activității sale politice, când un parlament ieșit din voința nefalsificată a poporului român și un guvern în plină desfășurare a unei politici intern și externe încununată cu succese recunoscute, au fost înlăturate de către o camarilă palatistă și de o coaliție lipsită de scrupule a vechilor partide din vechiul Regat.*

Pe paln intern, blocul partidelor democrate lucra intens la dezbateră proiectului de lege, chemate a închege serviciile unificate a României reîntregite, la consolidarea situației economice și financiare, iar guvernul execută legile votate și aplică măsurile administrative.

Era evidentă o viață nouă, o politică nouă, o reînviore a vieții publice a României.

Pe plan extern: Șeful delegației române la Conferința de pace a reluat contactul cu șefii delegațiilor marilor puteri, care erau mulțumiți că după semnarea la 9 Dec. 1919, a tratatului cu Austria și cel al minorităților, atmosfera politică privind România, s-a înseninat și s-a început dezbateră problemei ungare într-un climat foarte favorabil României.

Pe baza anchetelor comisiei franceze, condusă de generalul Pathy, s-a trasat, în mod definitiv frontiera de vest a României pe linia primită de România.

Trebuie înfrântă opunerea delegației maghiare, pentru care Conferința a trebuit să mai lucreze până la 4 iunie 1920, când s-a semnat tratatul de pace cu Ungaria de la Trianon.

Era evident o mare prefacere în viața de Stat a României, pe care reprezentanții diplomați ai marilor puteri o semnalau cu multă satisfacție.

Prestigiul ridicat al parlamentului susținut de majoritățile compacte ale blocului democrat și al guvernului, prezidat de Dr. Alex. Vaida Voevod și reușita lui la Conferința de pace, au răscolit toate

patimile vechilor partide, au pus în mișcare toate resorturile de culise ale oculte influențe din jurul Regelui și al palatului.

Pe la mijlocul unei februarie 1920, profesorul N. Iorga, ca președinte al Camerei deputaților avertizează pe Ștefan C. Pop să fie atent că „a început să clocotească cazanul satanei”.

În adevăr campania s-a început în primele zile ale unei februarie 1920, prin ziarul „Epoca” a lui Grigore Filipescu, aderent al lui Take Ionescu, prin atacuri josnice, îndreptate împotriva lui Ștefan C. Pop, pe care îl acuza de atitudini pline de duplicitate în timpul monarhiei austro-ungare.

După ce Ștefan C. Pop, printr-un mare discurs, rostit în ședința de la 11 febr. 1920 a camerei deputaților, care a fost publicat în nr. 35 al Dezbaterilor Camerei deputaților la p. 506-509, care se va anexa la prezenta lucrare cu text întreg* – a spulberat atacurile, iar Camera a primit discursul cu aplauze frenetice s-a hotărât afișarea lui în cuprinsul țării. Era evident începutul de subminare a poziției guvernului și a parlamentului.

Camarila palatistă a înființat unele organe de presă ale vechilor partide, ca să deschidă și continue o campanie de presă sub pretextul unui conflict, ce se ivise încă pe la mijlocul luni decembrie 1919 între generalul Prezan, șeful Marelui Cartier general al armatei și între Aurel Vlad, ministrul finanțelor în guvernul Dr. Vaida Voevod.

Într-o ședință a Camerei deputaților, răspunzând unor întrebări ale deputaților declarase că unele organe ale Marelui Cartier General, nu respectă disciplina financiară și lucrează ca și când ar fi „stat în stat”.

Socotindu-se direct în cauză generalul Prezan, marcant component al Camarilei alături de prințul „Barbu Știrbei” nu s-a mulțumit cu explicațiile date de ministrul finanțelor, foarte împăciuitoare, ci a provocat demisia din guvern a ministrului de război generalul Rășcanu²⁰.

*Fiind vorba de o chestiune personală/politică, nu vom anexa textul acestui discurs.

²⁰generalul Ioan Rășcanu (4 ianuarie 1874, Cahul-?, Sighet) a absolvit Școala de Ofițeri, de Artilerie și Geniu și Înalta Școală de Război din București. A fost sublocotenent (16 iulie 1893), locotenent (1 aprilie 1896), căpitan (10 mai 1903), maior (10 mai 1910), lt. Col. (1 aprilie 1914); apoi, atașat militar la Berlin (1907-1911), pe lângă Statul Major Francez (noiembrie 1916). A îndeplinit funcții

Este necesară o precizare în acest loc, spre a caracteriza felul de acțiune al camarilei;

Era tradiția înrădăcinată la constituirea guvernelor vechilor partide, ca ministrul armatei să fie omul Regelui, mai precis a camarilei și acesta să fie gata a-și prezenta demisia oricând i se va cere, spre a „deslega mâna regală” să poată constitui alt guvern în locul celui descompletat prin demisia ministrului de război. Acest rol l-a îndeplinit fără nici un scrupul generalul Ion Rășcanu în martie 1920.

Sub presiunea intrigilor, a amenințărilor, blocul parlamentar, la sfatul lui N. Iorga, președintele Camerei deputaților și a prof. Paul Bujor, președintele senatului, a hotărât demisia întregului guvern fără a se aștepta revenirea în țară a președintelui titular al Consiliului de miniștri, care se găsea la Paris, în fruntea delegației române la Conferința de pace, unde desfășura o rodnică acțiune spre a fi înlăturate și încercările de ultimă oră a Contelui Apponyi, șeful delegațiunii Ungariei, de a influența linia de frontieră către România și Cehoslovacia, ceea ce iarăși nu i-a reușit.

În această situație de presimțire Ștefan C. Pop, în ziua de 13 martie 1920, a prezentat demisia întregului guvern și generalul Averescu a fost însărcinat cu constituirea unui nou guvern.

Corpurile legiuitoare ale blocului partidelor democratice au mai rămas în ființă până la data de 26 martie 1920, când prin decret regal adunările legiuitoare au fost dizolvate, corpul electoral pe țară a fost convocat pe zilele de 25, 26, 27 mai 1920 pentru cameră și pe 30 și 31 mai 1920 pentru senat, iar întrunirea noii adunări s-a fixat pe 10 Iunie 1920.

Guvernul Averescu a numit în delegația României la Conferința de Pace pe prof. Dr. I. Cantacuzino, ministru de Stat și Nic. Titulescu, care apoi la 4 iunie 1920, au semnat pentru România, tratatul de pace cu Ungaria de la Trianon, astfel cum își căpătase forma definitivă sub guvernul lui Dr. Alex. Vaida Voevod.

politice: ministru de război (27 septembrie 1919-2 martie 1920 și 13 martie 1920-17 decembrie 1921), al Basarabiei și Bucovinei (5 ianuarie-4 iunie 1927), deputat și senator, fost comisar superior al guvernului în Basarabia și Bucovina. (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 716)

După cum am arătat mai înainte prin Tratatul de pace de la Trianon, s-au statornicit sub aspect diplomatic internațional, toate hotărârile Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Glosar

adoptator-adoptiv
advocat-avocat
aflătoare-aflate
avere mișcătoare/nemișcătoare-avere mobilă/imobilă
chiamă-cheamă
comisiunea-comisie
desarmate-dezarmate
designați-desemnați
despărțenie-despărțire, divorț
dezvăluirea-dezvelirea
dicțiune-dicție
dirigui-conduce
dispozițiune-dispoziție
evoluțiune-evoluție
exmiși-trimiși, reprezentanți
funcțiune-funcție
Holanda-Olanda
indemnitate-indemnizație
impoartă-privește
instituțiunile-instituțiile
iresistibil-irezistibil
întunerec-întuneric
limbei-limbii
lunei-lunii
mașinațiuni-intrigi
nat-popor
neperitoare-nepieritoare, veșnice
ordinei-ordinii
pleduarie-pledoarie
potestății-puterii
practicele-practicile
pretențiunile-pretențiile
refui-răfui
resufla-răsufla

rezoluțiunii-rezoluției
săcuime-secuime
sărbărilor-serbărilor
scoborâre-coborâre
(a) zdrobi- (a) zdrobi
(a) svoni- (a) zvoni
voiesc-vreau

Anexe

Anexa 2

**Vorbirea lui Ștefan C. Pop
rostită în 8 Maiu n. în parlamentul maghiar.**

Onorată Dietă !

Cu permisiunea On. Diete, îmi voi lua libertatea a-mi desfășura punctul de vedere față de proiectul de adresă al coaliției. Mă îndeamnă la cuvânt mai ales vorbirile de Sâmbătă rostite de către ministrul președinte contele Tisza István și baronul Bánffy Dezső.

Ministrul președinte contele Tisza István a riscat declarațiunea, că numai aceia pot fi fii credincioși ai acestei patrii, cari nu alcătuiesc partid naționalist separat, ci s-alătură la câte un partid maghiar. ... Să-mi fie permis On. Dietă, cât de eronată este părerea aceasta. ... Dezigneze-ne domnul ministru-președinte partidul, pe care ni-l recomandă, designeze pe acel partid, care reprezintă, cultivă și apără interesele legale și juste ale naționalităților în această Dietă. Voi dovedi cu izvoare, că acest partid nu poate fi partidul liberal, care susține despre sine, că stând pe bază 67-istă este exclusivul reprezentant și depozitar al constituționalismului nostru depus în legislațiunea anilor 1867 și 1868 și că în spiritul acestor legi crede a se putea edifica Ungaria în conformitate cu spiritul și intențiunile celebrului întemeietor al acestei mărețe opere, a lui Déak Ferencz. ...

Onorată Dietă ! Când s-a lățit vestea, că Românii, rupând cu pasivitatea, vor să ia parte la luptele parlamentare, hotărârea aceasta a produs cel mai pregnant resens tocmai în partidul liberal. ...

Până când onorată Dietă, tocmai acel mare spirit, la care se provoacă partidul liberal, Déak Ferencz a zis că ar privi-o de nefericire națională, dacă naționalitățile nu ar lua parte la lupta constituțională. Și ca să vedeți cât de admirabil s-a exprimat, voi fi atât de liber să citesc cuvânt de cuvânt pasajele ce se referesc la aceasta: (citesc:) Aș regreta adânc, dacă Românii, vor rămânea la o parte de la alegeri, pentru că doresc, ca organizațiunea constituțională a patriei noastre, care se extinde asupra fiecărui cetățean de altă naționalitate, să se mențină de fapt în practică. Patria are nevoie de

pace, și ceea ce este de făcut, asta pe cale frățească sine ira et studio, în deplină înțelegere cu concetățenii noștri trebuie făcut. ...

Onorată Dietă ! Ce s-a întâmplat după enunțarea acestor principii în țară ? S-au adus în 1874, legea electorală, cu privire la care fruntașul opoziției aliate însuși a zis, că aceasta asigură dreptul de vot numai unei clase privilegiate, în vreme ce, masa, grosul poporului se exclude din șanțurile constituțiunei. Ba, mergând atunci mai departe, On. Dietă, s-au înființat două sisteme și pentru părțile ardeleni au făcut un cens mult mai urcat, ca în avuta Ungarie. ...

Toate acestea se pot constata neîndoios din statistică. Trist vorbește statistica aceasta, cum în Ardeal sunt unele comune, unde pe cuvântul că e nemeș, porcarul satului are drept de vot, iar poporul întreg n-are nici un drept. ...

Vă rog a-mi permite să constat, că acea lege despre egala îndreptățire a naționalităților, care a fost favorabilă naționalităților – nici într-un punct nu a fost executată. În legea aceasta este vorba despre înființarea de școli, despre educarea în limba maternă până la gradele academice și totuși nici un gimnaziu nu au înființat cu limba noastră maternă ca limbă de propunere. ...

On. Dietă ! Cu mare mulțumită iau la cunoștință declarațiile mult stimatului domn președinte ... Eu am disecat vorbirea baronului Bánffy Dezső ..., că de el zice, că scopul politicei e, ca să se nimicească încetul cu încetul caracterul poliglot al statului și în fine, asta ar însemna, ca naționalitățile să dispară de pe fața pământului. ...

Onorată Dietă, eu sunt convins, că fericit va fi de-apururi un așa stat ungar, care asigură pentru orice cetățean drepturi cetățenești, politice și naționale și de ajută D-zeu să-și elupte independența, numai în chipul acesta poate înflori și fi fericit. Mă alătur bucuros la acea politică, care inaugurează această politică, aș primi bucuros politica, ce pe lângă unitatea statului, pe lângă interesele rasei maghiare ar garanta și interesele naționalităților, care n-ar spune, că cel ce-și iubește naționalitatea și vrea să-și cultive limba ajunge în contra zicere cu patriotismul ungar. ...

Dar cred, că implicit am desfășurat și motivele, de ce nu primesc proiectul de adresă și de ce mă alătur la proiectului de adresă prezentat de Teodor Mihali. Indeosebi de aceea nu mă pot alătura nici la partidul independent, fiindcă afară de rezervele expuse, el a pus deocamdată la dosar pretenția cardinală, ca la proxima alegere fără

considerații de rasă și naționalitate necondiționat să se realizeze sufragiul universal. Astea sunt motivele, pentru cari nu primesc proiectul de adresă.

Anexa 3

Cuvântarea dlui dr. Ștefan C. Pop rostită în ședința camerei dela 16 iulie

În ședința de Sâmbătă d. Dr. Șt. C. Pop, deputatul Șiriei, a rostit un lung discurs, drept răspuns la cuvântarea contelui Tisza. D. Pop a vorbit de două ceasuri și mai bine. Cuvântarea asta a făcut o impresie foarte plăcută. Timp de sferturi de oră camera a stat, după spusa unui ziar unguresc, sub impresia lor sdrobitoare și a avut sentimentul rușinos că nu se poate apăra. ...

Cuvântarea contelui Tisza ne-a schimbat însă hotărârea. Dânsul a ridicat în ședința de marți o chestiune care nu este atinsă nici în mesaj nici în proiectul de răspuns la mesaj al comisiei parlamentare, e așa zisa chestiune națională.

Toată lumea a fost mirată cum a ajuns chestiunea aceasta în felul acesta neașteptat și subit, deși ea nu-i atinsă nici de mesaj, nici de răspunsul la mesaj. Dar, cercetând cauza acestui procedeu, toată lumea a făcut încheierea că e vorba de o veche apucătură a tacticei guvernamentale. E tactica tuturor guvernelor de a introduce în discuție o materie menită de a da alt curs atențiunii publice, în clipe când bănuiește că țara le va chema la răspundere. Și apoi chestia națională a fost pentru toate guvernele, mai ales pentru cele liberale un fel de țap emisar, Prügelknabe, adică noi am fost buni de bătaie de câte ori ele aveau o răfuială cu opoziția ungurească. ...

Dați-mi voie, dlor, să mă ocup în mod obiectiv cu chestiunea asta și să arăt amănunțit cât de greșite sunt temeliile pe care contele Tisza a așezat expunerile sale.

Nu va fi greu să arăt asta. Voi lua istoria documentară în mână și voi utiliza lucrările pe care le invocați atât de des. Voi invoca constituția alcătuită de Însuși Déak și marii săi colaboratori. ...

Nu mă voi îndeletnicii cu istoricul chestiunii de naționalitate, dar voi stărui asupra părții ei de actualitate mai ales din vremile de după 48. E știut că diploma de Octombrie recunoaște pe românii din Ardeal ca națiune. Vă poftesc, dlor să citiți expunerile lui Déak Ferencz despre

Ardeal, scrise pe timpul cât a fost vorba de votarea legii despre alipirea Ardealului la Ungaria.

(continuă cu legea „Despre egalitatea de drepturi a naționalităților”)

În cuvântarea sa, Déak Ferencz a arătat câte și cari sunt avantajile garantate în lege pentru unguri și arată mai ales avantajile de limbă. În cursul discuției pe articole, când a vorbit despre întrebuițarea limbii a dat de asemenea asigurări naționalităților, spunându-le că progresul democrației, al civilizației și modernizarea generală a vieții va aduce reforma procedurii orale, imediate și va aduce curții cu jurii și atunci procesele se vor judeca în limba naționalităților respective.

Aceasta-i geneza legii de naționalitate în urma căreia în anii 1868-69 și 70 dispozițiile acestea s-au și aplicat, congregațiile de la comitate au adoptat limbile nemaghiarilor ca limbă de protocol, la judecătoriile de primă instanță procesele se judecau în limba naționalităților respective, până când în anii 1873-74 a venit o nouă epocă care a făcut *tabula rasa* în domeniul justiției și au venit una câte una și celelalte legi care au desființat acest dispoziții salutare.

Vă întreb, domnilor, dacă recunoașteți că legea 44 din 1868 este o lege fundamentală și că ea e rezultatul unui acord între Suveran și cei mai buni bărbați de stat unguri, ca o recompensă pentru depturile pierdute de români prin alipirea Ardealului, vă întreb dlor este cu puțință de a desființa și aboli legea asta prin circulări și prin alte legi ? ...

Legile fundamentale nu e obicei să le scoți din uz, dar dacă da, de ce nu o desființați ? De ce nu recunoașteți că e scoasă din vigoare ? Dimpotrivă, de câte ori voiți să dovediți cât de fericite suntem noi naționalitățile din Ungaria, vă referiți la legea aceasta ...

Noi nu suntem învinși, pentru că nu contele Tisza a învins, ci volnicia și terorismul cari au pătat cu acest prilej și autoritatea statului ungar.

Contele Tisza crede că va rezolva chestiunea naționalităților înlăturându-ne pe noi și afirmând că nu noi suntem adevărații reprezentanți ai poporului; ne prezintă ca pe niște deputați care numai în urma unei întâmplări norocoase am ajuns în parlament: azi am venit și mâine plecăm. ...

Dar să trecem la o chestia ce ne privește mai aproape. E chestiunea pusă de contele Tisza: în ce relații să fim noi înlăuntru spre a

fi bine în afară ? Contele Tisza contestă faptul îmbucurător că România oficială arată o conduită foarte corectă. Față de asta constat și eu că guvernul oficial unguresc arată de asemenea loialitate și corectitudine, dar după cum d-sa afirma cu regret că România neoficială nu împărtășește vederile României oficiale, susțin și eu că Ungaria oficială nu e identică cu cea neoficială.

Ca încheiere nu putem decât să deducem că o politică sănătoasă și bună nu se va realiza decât dacă oficialitatea va merge mână în mână cu lumea neoficială. Atunci națiunea se va contopi și închegea într-o singură voință, când guvernele vor putea câștiga inima popoarelor și le vor ridica la înălțimea sentimentelor lor. E o problemă grea a cărei dezlegare o așteptăm încă.

Dacă se va spune că noi provocăm opinia cealaltă, neoficială, trebuie să resping acuza aceasta.

Noi calomniem Ungaria ? Dar orice se întâmplă se află imediat, fie și prin telegrafia fără fir ! Dacă veți primi mijloacele propuse de contele Tisza, de a se înăspri dispozițiile codului penal, de a se mări numărul celor ce se izgonesc din țară, numărul acelor puteri bune care ar aduce servicii reale țării, dacă veți primi chiar aceste măsuri, va fi totuși zadarnic. Căci elementele acelea vor pleca, dar vor împrăștia sămânța urii și a răzbunării pretutindeni. Iar faptele Dv. Vor găsi un răsunset prelung afară de țară și nu va fi nevoie să ațâțăm noi focul, îl vor ațâța faptele singure.

Dar am nădejde că peste capetele oficialității ungurești și românești, popoarele vor găsi calea adevărată și atunci legătura lor nu se va mai putea desface sau rupe. Ea nu va avea un înțeles platonic, ci va fi calea adevărată și am nădejdea că dintr-însa va răsări respectul și înțelegerea reciprocă. Atunci nu vor mai fi stăpân și slugă, parte poruncitoare și parte supusă, ci reprezentanții care se vor înțelege, se vor aprecia reciproc și vor stabili condițiile înțelegerii. Soluția propusă de contele Tisza nu va duce niciodată la o înțelegere pe care cred că o dorim cu toții.

Și e foarte ciudat: când nu eram în cameră ni s-a spus că pentru ce nu venim aici, căci aici e locul pentru schimbul de vederi. Iar când am venit aici ni s-a spus că interesul mai mare al statului e ca să fim nimiciți și scoși de aici. (Mișcare. Întreruperi din dreapta: Nu veniți ca partid național !) De la început a fost vorba de partidul național. Dacă Déak și Eötvös n-au pregetat să ne primească drept partid național, pentru ce dv.

sunteți mai dificil ? *Dacă Déak a negociat cu noi ca cu partid național, cred că va putea trata și contele Tisza. (Așa-i ! în centru)* Contele Tisza știe bine din istorie că noi și în timpul când tatăl său trăia, am lucrat ca partid deosebit, ne adunam la Sibiu, luam hotărâri și niciodată nu i s-a dat în gând să ne împiedice.

Cum s-a putut ridica deci afirmația că nu există partid național ? Descartes a zis: Cogito, ergo sum. Iată-ne existăm ca partid și până când nu va izbuti contele Tisza să ne măture, vom stărui înainte.

Trebuie să se caute mai bine dacă un deputat cunoaște tradițiile dorințe, durerile poporului său, dacă știe să-i găsească leacul, dacă este chemat să-l tămăduiască de suferințe, nu este lucru de căpetenie ca să se caute cum se numește. Să fie om cinstit și de omenie și să nu ne apucăm a bănuși că stoarce și ruinează poporul său prin bănci. Nu a fost aici nici un deputat după care ar fi plâns măcar un singur român pentru faptele lui bune. Cine îndrăznește să spună aici că șantajul e temelie existenței noastre și că scoatem și exploatăm poporul prin bănci ? E o acuză nedreaptă și nu ar fi permis a o ridica împotriva unor oameni cu trecut curat și fără pete ! ...

În răspunsul la mesajul tronului al camerei de la 1861 se zice (citește): „Noi vrem să ne asigurăm și să cultivăm viața constituțională pe baza deplinei egalități de drepturi. Vrem ca în ceea ce privește aceste drepturi, nici religia și nici naționalitatea să fie o piedică pentru a fi împărtășit în bună măsură de ele, și vrem ca prin legi să se obțină cererile naționale ale cetățenilor noștri de altă naționalitate pe toate terenele, pe cari pot fi satisfăcute fără știrbirea integrității politice a țării și fără jertfire a independenței ei legale.”

Bărbați mari politici ai ungarilor au atins aceste principii pe cari le primim și noi și făgăduim că pe baza acestora vom veni aici nu numai ca frați, ci ca cei mai îndârjiți luptători ai libertății ungurești. Dar până când de acolo se vor ridica glasuri care sunt vătămătoare pentru noi, cât timp ne vor vorbi de sus, vor întâlni numai oameni care nu-i vor asculta. Poftescă și-și câștige aderenți și făgăduim că nu vom paraliza această acțiune. Vom avea ocazia să mai vorbim despre toate acestea, căci vom vorbi cât suntem aici, ca să nu se susțină despre noi ce susține contele Tisza, că ne-a nimicit. Iată suntem aici, am ieșit învingători din această campanie electorală (zgomot în dreapta), am avut mai multe voturi la alegerile trecute și fiecare dintre voturile primite sunt voturi de eroi.

Am ajuns vremea să nu fie rușine a vota cu candidatul național și am primit chiar voturi de la alegători unguri băștinași din ținut, unde niciodată n-am agitat. (Protestări. Preș. Sună.) Iar acum dați-mi voie să trec și la chestia abuzurilor electorale. (Zgomot) Voi avea prilej să mai vorbesc despre aceste abuzuri la interpelări, pentru că cred că trebuie să ne ocupăm serios de ele. Dacă guvernul coaliției, care atât de mult s-a plâns împotriva volniciilor partidului liberal, s-ar fi ocupat serios cu asanarea relelor constatate, n-am fi avut parte de o campanie electorală care ne făcea să credem că în Ungaria legile nu mai au valoare. ...

Contele Apponyi ar fi avut datoria să stigmatizeze în public pe toți care s-au făcut vinovați de abuzuri și cred că în cazul acesta n-am fi fost martori ai unor alegeri cum au fost alegerile din urmă.

Și pentru mine ar fi mult mai plăcut să nu vorbesc despre aceste abuzuri (Voci în dreapta: Și pentru noi !) Mi-ar plăcea dacă n-aș avea motive să vorbesc, dar realitatea mă silește să descopăr fărădelegile ce s-au săvârșit. (Aprobări în stânga) Nici nu mai știam cui să ne adresăm cu apelurile noastre. ...

Ne-am adresat dlui ministru-președinte. Am fost și eu în persoană la el, mi-a promis că va interveni, dar pe semne că l-a oprit Jezszenszky. ...

La alegerile de acum s-au făcut adevărate orgii. Alegătorii zăceau pe drumuri, beți, fără cunoștiință, în vremea celui mai mare lucru. Am adus pe tapet chestia și la congregația Aradului. Mi s-a răspuns că se vor lua măsurile necesare-și lucrurile au rămas neschimbate.

La congregația comitatului Arad am atras atențiunea administrației că am văzut zile întregi oameni beți hoinărind și pierzând vremea. Ni s-a răspuns că se va respecta legea și față cu noi, cu alte cuvinte ni se vor face toate piedicile cu putință.

Nu vreau să vorbesc aici despre mituiri. Vreau însă să vă fac atenți asupra unui lucru care cere remedii imediate și energice. E amestecul jandarmilor în alegeri, lucru care este fără precedent în toată lumea și care nu va duce numai la degenerarea acestui corp ci îl va face urgisit în fața poporului. (Aplauze în stânga) După lege ei nu pot fi întrebuințați decât pentru menținerea ordinii și liniștii publice.

Jandarmii nu au voie să se amestece în politica partidelor (Așa-i, așa-i, în stânga). Voi arăta altă dată felul cum a fost respectată legea. Vreau numai să mă opresc asupra tezei că ceea ce au făcut ei față cu ațâțatori au făcut bine. Eu am fost ales în comitatul Aradului. (Strigăte în

dreapta: Regretabil !) și nu pot trece sub tăcere asupra abuzurilor săvârșite aici. Eram deputat ales și, deși nu am ațâțat și nici nu mi s-au imputat fapte atingătoare de codul penal, libertatea mea personală mi-a fost violată și mi s-a spus: sic volo, sic iubeo. (Zgomot în stânga) ...

Întreb ce caută jandarmul și notarul noaptea colindând la alegători din casă în casă ? Este asta permis ? Întreb de ce se tem de control, dacă toate-s curate ? Pentru ce nu mi s-a permis mie ca deputat ales să mă duc la o alegere pe când slugile și rânđașii dlui candidat aveau dreptul de-a merge liberi pretutindeni, până în comitatul vecin ? Nici un om de încredere de al nostru nu au căpătat certificate de liber parcurs. Am reclamat la d. prim-ministru care a spus că e ilegalitate, trebuie să li se dea. ...

Domnilor, campania asta electorală a fost un trist război civil. De-o parte am văzut pușca, puterea publică și banul, de altă parte cetățeni dezarmați. (Așa-i, în stânga) ...

Cred că revolta mea e motivată, când vorbesc de aceste întâmplări.... D-lor, voi cere dlui prim-ministru să dea seamă ce a făcut cu orfanii ai căror părinți au fost împușcați. Voi supune tribunalului d-v. Cazul acela din Tulgheș, cercul Șomcutei, când un om a fost chemat de doi jandarmi în casă și a convins cu patul puștii. ...

Fiul său a intrat să apere pe tatăl a șapte copii și a prins pe un jandarm de braț, celălalt l-a străpuns cu baioneta. (Mișcare) pe urmă l-au legat pe tatăl, l-au arestat și nu l-au liberat decât când s-a dovedit că-i nevinovat. Și atunci ai spus: Mi l-ați luat pe fiul meu, m-ați chinuit pe mine, să am măcar bucuria de a vota pe partidul meu ! Iată, dlor, ce însuflețire ne înconjoară, ca o putere magică și care ne-a adus în parlament prin mii de sulii ! ...

Multe am putea spune despre aceste alegeri, căci nenumărate mandate au fost contestate înaintea Curții de Casație, - durere poate în zadar.

Anexa 4

Discursul dlui dep. Dietal Dr. Șt. C. Pop:

Onorată Adunare!

„Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român” mă însărcinează pe mine cu onorifica misiune de a reprezenta la festivitățile jubiliare ale Institutului pedagogic ortodox român din Arad.

Azi, când toți credincioșii culturii naționale își îndreaptă sufletul către aceste mărețe serbări jubiliare, prima societate culturală a poporului român din regatul Ungariei nu poate rămânea nepăsătoare.

Prin Glasul meu vă talmăcește cât de sfânt îi este acestei înalte însoțiri idealul unității culturale, ideal, care sfânt ar trebui să fie pentru toată suflarea românească.

În aceste clipe de înaltă elevare sufletească, când prăznuim aniversarea centenară al celui mai vechiu focular cultural din aceste părți, „Asociațiunea” depune omagiile sale la acest altar sfânt de cultură și salută cu adevărată mândrie tovarășa sa de luptă pentru deșteptarea neamului românesc.

Cu pioasă recunoștiință, ne închinăm umbrelor mărețe, cari conduse de o inspirațiune dumnezeiască au pus temelie la aceste instituțiuni mărețe și cu nădejde sfântă în suflet ne înălțăm gândul la un viitor mai bun și mai senin, și ni se pare, că nu este așa departe timpul, când ne-om vedea înfăptuite aspirațiile și idealurile de cultură națională.

Ardealul prin poziția sa geografică este predestinat a deveni cel mai puternic centru cultural. Poporul român cu toate greutatețile ce întâmpină, progresează cu pași uriași și în virtutea valorii sale etnice, apoi și a puterii numerice, cu drept cuvânt aspiră și la instituții mai înalte de cultură.

Deie bunul Dumnezeu ca din modestul institut de pedagogie să renască cât de grabă o facultate academică, care apoi cu timpul să se dezvolte într-o universitate.

De încheiere fie-mi permis a împărtăși omagiile mele de profundă reverență, față de bunul nostru arhiereu, care a arătat atâta iubire părintească institutului jubilent, iar domnilor profesori înalta recunoștință a Asociațiunii și a întreg neamului românesc, pentru munca lor dezinteresată, lipsită de zgomotul forului, muncă pe deplin apreciată căreia cu profundă mulțumită ne închinăm.

Deie bunul Dumnezeu ca aceste serbări jubiliare să le fie nou îndemn și izvor de putere, pentru a-și împlini sublima misiune întru propagarea culturii și conștiinței naționale. Iar bătrânul institut pedagogic la cel mai înalt grad, cel poate ajunge o instituție culturală.

Anexa 5

Chestiunea românească în Cameră Discursul d-lui Ștefan C. Pop

On. Cameră! Mă aflu în situația dificilă, trebuind să iau cuvântul imediat după contele Ștefan Tisza și să-mi păstrez totuși obiectivitatea după un discurs, care a fost adresat inimilor. Știu că d-sa e înainte de toate un *ungur* sincer ...

... și că nu cruță nici o jertfă-după cum a spus- pentru a-i captiva pe contrari. ...

După cum apare din rezoluția comitatului național român, tratările au eșuat, dar trebuie să fixăm deosebitul merit al contelui Tisza de-a fi îmbrățișat cu toată ardoarea problema, disprețuind pedestalurile cezariene și înfruntând resentimentul elementar al unei opinii publice fals educate. El a spart gheața – și deși ne desparte de principiile lui, meritul inițiativei nu i se poate contesta. Regret mult, că nu admite decât schimbări, care până și contelui Apponyi i se par fără valoare și care nu pot nici să închege o bunăînțelegere între poporul românesc și guvernul ungar. Vorbesc intenționat de popor românesc și guvern ungar, pentru că poporul maghiar și cel românesc se înțeleg și noi atribuim doleanțele noastre exclusiv guvernelor, care au neglijat mereu marca lor datorie față de naționalități.

Mă bucur de proporțiile ce a luat discuția, vom profita cu toții din singuraticile ei faze. Voi elimina din vorbirea mea orice recriminări și nu voi lua în seamă atacurile veninoase, după ce de la locul cel mai competent s-a făcut declarația, că noi n-am fost călăuziți de interese personale și că n-am reprezentat decât numai și numai interesele poporului nostru. Contele Tisza a spus că noi „în chestiunile de natură politică, în legătură cu aranjamentul statului, n-am formulat decât două pretenții concrete”.

Deci însuși primul ministru a recunoscut că pretențiile noastre nu erau exagerate. Mai țin să declar că între membrii comitetului nostru național n-a fost nici unul potrivit unei învoielii, dar n-a fost în același timp nici unul care să fi găsit că propozițiile primului ministru sunt potrivite pentru realizarea unei înțelegeri. (Deputații

români aprobă.) Fac declarația asta mai ales pentru a risipi îndoielile fostului ministru de instrucție Berzeviczy, care socotește că parlamentările noastre ar fi fost neavenite acum, într-un timp când România a luat un mare avânt în situația internațională și când noi trebuia-crede d-sa- să formulăm așteptări exagerate. Dorințele noastre au rămas aceleași ca și în trecut. Însuși contele Tisza, ba chiar și contele Apponyi au recunoscut, că actualul prim-ministru, pe timpul cât era președintele camerei, ne-ar fi acordat mai mult decât astăzi.

(citește proiectul legii de naționalitate elaborat în 1849)

„Libera dezvoltare a fiecărei naționalități înlăuntrul hotarelor Ungariei se asigură prin următoarele dispozițiuni: 1. Limba oficială în guvernare, la administrație, legislație și la miliție rămâne cea maghiară. 2. Referitor la celelalte limbi în țară sunt valabile următoarele reguli: în ședințele comunale fiecare poate vorbi în limba sa; limba protocolară o hotărăște liber majoritatea. 3. În adunările comitatense toți acei cari au acest drept pot vorbi după cum vor voii în limba maghiară sau în limba proprie. În aceste comitate, unde o naționalitate oarecare trece peste jumătatea populației, protocolul, dacă cere această majoritate, se află în limba acesteia. Însă corespondența cu guvernul sau cu autoritățile se face în limba maghiară. ...”

Asupra unirii eu nu sunt de acord cu contele Tisza, deoarece eu consider ca pe o lege fundamentală, pe când d-sa afirma, contrar articolului de lege XXX din 1868, că așa ceva nu se recunoaște. Dar să-i zicem în sfârșit că-i lege.

On. Cameră ! În cartea lui Oszskár Jászi intitulată: „A nemzeti állam kialakulása ée nemzeti kérdés” se poate citi:

1. În Ungaria trăiesc următoarele naționalități istorice și încetățenite: Maghiari, Români, Sârbi, Slovaci, Ruteni și Germani. Toate aceste rase de popoare sunt egale în fața legii. Actuala lege fundamentală normează egalitatea politică a naționalităților și limbilor, cu menținerea neștirbită a unității politice și a integrității teritoriale a regatului. ...

2. În comitate, comune și orașe ... naționalitățile sunt privite de stăpânire, cari sunt în majoritate absolută sau relativă. ...

On. Cameră ! Aceasta ne jignește. Desfășurând istoria programului nostru am arătat că noi, ca partid național român

totdeauna a existat și am luptat când în alianță cu partidul déakist când cu cel independent. ...

Această chestiune e cu atât mai importantă, cu cât stă în legătură cu modificarea programului nostru. Dacă ni se asigură influența și afirmarea politică, așa cum o cerem, atunci bineînțeles poate fi vorba și de modificarea programului. ... Pentru că, ..., nu puteam să cedăm în cazul când ni s-ar fi creat o situație mai rea ca cea de azi.

În ceea ce privește aplicarea funcționarilor se poate înțelege punctul de vedere al domnului prim-ministru din acea declarație făcută, că nici acele puncte din legea de naționalitate, care nu sunt scoase din vigoare de alte legi mai noi, nu vom pune în aplicare, pe de o parte pentru că sunt învechite, pe de altă parte pentru că nu privesc cu situația administrativă de azi.

On. Camera ! Mă opresc puțin la această afirmație și mai înainte de toate îmi exprim părerea de rău pentru declarațiile făcute de dl ministru președintele și colegul Albert Berzeviczy.

Contele Tisza nu a ezitat să declare în mai multe rânduri, despre legea școlară a lui Apponyi, că legea rămâne lege și trebuie executată ...

Eu cred că aceste cuvinte se pot aplica și la legea de naționalitate: legea rămâne lege și trebuie executată. ...

Mai înainte de toate constat că această lege nu a fost sinceră. Dat fiindcă s-a spus că dispozițiile acestei legi sunt mai mult de ordin declaratoriu, decât imperativ, chiar și unde pare clară lasă o porțiță de scăpare, astfel nu a fost sinceră și nici nu au dorit sincer vreodată guvernării ca să se execute. Căci după doi ani de la înfăptuirea legii, în 1870, în legea despre municipii se introduce virilismul, care a făcut ... afirmarea naționalităților în municipii.

Nu ținuta Românilor a cauzat neexecutarea acestei legi, doar acci Români ... nemulțumiți au trecut în pasivitate și i-au lăsat pe ceilalți să continue munca. Foarte natural că dintre aceștia mulți au continuat, menajându-și interesele lor ... în 1874 au fost numiți atâția notari publici, că niciodată de atunci ...

Nici nu s-a petrecut atunci un eveniment. Noi am ținut sub guvernul lui Coloman Tisza, adunarea de la Sibiu, au fost de față autoritățile, am adus și hotărâri neconturbate pentru că le convenea

foarte mult că erau în vremea aceea de pasivitate. Nu s-au petrecut acolo lucruri extraordinare și nu au tăcut intelectualii români, cu atât mai puțin poporul român astfel de fapte, din care ar fi rezultat că această lege să nu se execute, dar nu a fost intențiunea serioasă și aceea s-a răzbunat. ...

Regret, că reprezentantul unui guvern constituțional afirmă că nu poate executa o lege, pentru că prin aceasta ar ataca cea mai sigură bază a guvernării. Căci, care este condiția principală a guvernării constituționale, care-i este baza ? Aceasta-i formează temelia iar condițiunea de existență e executarea și respectarea legii. Îndată ce se abate de la acest temei sigur, încearcă imediat de a mai fi o guvernare constituțională.

E explicabil deci on. Camera că această declarație a dlui ministru ne-a uimit și totodată sunt explicabile și declarațiile care le-am făcut noi privitor la aplicarea funcționarilor.

Aceea, on. Camera, ce s-a promis că se va iniția pe terenul instrucției și a chestiunii școlare, e atât de puțin, e o fărâmitură, încât chiar și stimatul d. Deputat contele Albert Apponyi a declarat în privința aceasta, că de fapt așa concesiile nu vor produce emoții nici chiar în cei mai puțin inițiați.

Căci, permiteți-mi a afirma că școala poate să fie bilingvă, aceasta o neg hotărât, împotriva acesteia am luptat noi, dar mai cu seamă și preoțimea noastră înaltă. Nici nu vorbesc despre Comenius, care a afirmat, că acela care voiește să dea elementele cunoștințelor copiilor în altă limbă, decât cea maternă, acela o pățește ca unul care mai întâi își învață copilul să călărească și apoi să umble. Între împrejurările noastre eu țin aceasta de un lucru absolut imposibil. Admit că copilul, va învăța de-a rost ceva, dar nu va ști nici românește nici ungurește.

On. Camera ! În cursul dezbaterii am auzit și discursuri obiective, dar am auzit și declarații, care nu le puteam lăsa fără ca să le dezmințim. Stimatul deputat, contele Ștefan Bethlen ne-a acuzat hotărât și fără înconjur, cu iredentism și s-a provocat la discursul lui ce l-a ținut acum sunt trei luni, atrăgându-ne atențiunea asupra conținutului acestui discurs, pe care noi atunci nu l-am dezmințit, oarecum, că e sfânta scriptură.

Scuzați, dar eu cred, o acuză atât de gravă, fără să fie dovedită, nu e permis de a fi ridicată fără noi.

Eu n-am fost de față la acel discurs al dlui conte, mai târziu însă am protestat contra învinuirilor aduse.

Și despre ce este vorba ? Domnul conte cetise într-un ziar din România, că eu în anul 1906, când am condus la expoziția din București o societate mai mare din Ungaria aș fi zis: că ne-am reîntors în patria mamă. Deși nici fraza aceasta nu era cea grozavă crimă, eu nu am rostit-o, ci s-a petrecut toată întâmplarea între formele obișnuite și toată trădarea noastră a fost, că am cercetat expoziția și ne-am reîntors apoi acasă.

Să-mi permită însă stimatul domn conte, dar eu cred că, o astfel de acuză cum e acuza iredentismului, nu-i permis să o ridicăm așa ușuratic, pentru că aceasta e o acuză gravă, care ar putea avea consecințe foarte grave. Eu însuși n-aș cuteza să ridic împotriva nimănui această acuză, aci în cameră, câtă vreme n-aș ști să o dovedesc. Faptul că unul sau altul dintre noi a umblat prin România, nu legitimează această acuză, pentru că doar și maghiarii se duc acolo, ba ce e mai mult, își aduc de acolo fete bogate de boieri. ...

Și întreb ce dispoziții ofensive s-au luat din partea Românilor, cari au îndemnat pe Maghiari ca să poarte sabia sângerată prin țară, iar ce e mai mult să ceară fortificarea Ardealului ?

Împotriva a ce și a cui ? Nici azi nu știm. (...) Acolo s-au înființat regimente cu sute de ani înainte nu cu scopul ca acolo să fie o putere împotriva Maghiarilor, ci pentru că era lipsă de ele, iar acele regimente au fost recrutate din feciori români și și-au făcut datoria. Ardealul n-are lipsă de apărare pentru că acolo sunt fii lui, chiar și împotriva contelui Ștefan Bethlen. (...) Aceste atacuri nici decum nu folosesc prestigiului statului maghiar. A răspândi că Ardealul e un centru incendiar, unde trăiesc trădători iredentiști, prin aceasta nici când nu se va întări prestigiul statului.

(...)

Cari sunt acele circumstanțe, cari duc la sărăcirea nobilimei din Ardeal ? Ce le stă Românilor acolo la dispoziție ? Au avut ei prefecți, subprefecți, au avut ei organizație în comitate, care să fi dispus de bani în dauna Maghiarilor ? Și eu sunt ardelean, și eu cunosc țara, dar mai bine decât foarte mulți magnați ardeleni, pentru că am avut atingere cu poporul. Foarte multe curii nemțești sunt acolo lângă olaltă. Luxul din vremile vechi s-a menținut și nu-i un nobil de rând, care să nu creadă despre el că în arterele lui curge sânge princiar și tot așa și cheltuiește. Mă provoc la acei domni, cari au fost în Cluj, când a vizitat acel oraș M.

Sa. Am cunoscut familii, cari ziceau: „mi-am dat și cel din urmă ban, ca să mai pot străluci odată în soplendoarea mea veche de nobil, de conte”.

Întreb de acei domni, cari tem atât de mult Ardealul, de ce lasă să piară frumoasele dealuri, ce ascund minerale ... ? Cum se poate întâmpla că vin nemți, francezi și englezi și iau cu ei bogățiile ? ...

Contele Tisza a spus că, colonizările nu și-au ajuns scopul. Aici sunt cu martore pentru aceasta și vor fi încă sute de martori, cari vor dovedi, că are drept primul ministru. În ținuturile cele mai frumoase din comitatul Arad au fost coloniști, dar când după 20-25 de ani erariul resgândindu-se a voit să încaseze bani de la coloniști, aceștia s-au dus în Torontal, unde s-au ivit tot ca coloniști sub un alt nume. Tot așa stăm și cu Ceangăii colonizați și cu ceilalți coloniști. Când s-au cerut de la ei sumele de răscumpărare și au fost împrocesuați – am auzit aceasta de la un jude în Lugoj, care a fost prin acele ținuturi jude de ocol, ca îndată ce i-a întrebat: Apoi că ți-e rușine să nu-ți plătești taxa – au răspuns: Nu e de unde. Iar când i-a întrebat: Apoi de ce nu lucră ? au răspuns: N-am venit să lucră, ci să mă înmulțesc (Ilaritate).

Atrag atențiunea on. cameră asupra următoarei împrejurări. Nu pot indica cu siguranță izvorul, dar poate chiar din acțiunea săcăiașcă a răsărit ideea, ca să fie trimes un bărbat, care să afle, care e cauza, că Săcuii, cu toate că se îngrijesc așa de mult ei totuși nu sunt într-o stare înfloritoare, cum ar trebui să fie, ci emigrează în România. A fost trimes deci în săcuime un învățător, care a raportat – îmi aduc foarte bine aminte de aceasta, căci au scris și ziarele din Arad – că țărănimea chiar în urma marelui ajutor s-a dezvățat de lucră, umblă mult la crâșmă și că nu poți umbla nici pe stradă deci, atât sunt de nesuferiți.

Dați-le prilejul și modalitatea, ca să-și poată agonisi, sprijiniți pe adevăratul mic econom maghiar, în care este putere și dorință, ca să agonisească. Eu cunosc poporul maghiar ca și poporul românesc. Oameni buni și harnici nu se duc ca coloniști, ci numai elemente rele. Rar se întâmplă să se ducă ca coloniști și elemente mai bune, pentru că țăranul de pe Alföld și tot așa cel din Ardeal își iubește glia și nu emigrează bucuros.

Nu noi suntem de vină, ci poftiți și inaugurați o altă politică economică, iar atunci și dvoastră veți avea o stare mai înfloritoare. Nu strigați numai mereu în lume, că noi am fi cauza, cari pășim ofensiv împotriva Maghiarilor, pentru că aceasta prea seamănă cu povestea lupului și a mielului.

On. Cameră ! Stimatul domn deputat Berzeviczy a supus unei analize lățirea mișcărilor naționaliste și a spus că mai cu seamă în timpul din urmă în atâtea direcții s-au ivit noi mișcări și noi forțe naționaliste, încât – după părerea lui – aceasta e deja un mare pericol și afirmă de sine înțeles cu tendință ca să ne tragă la îndoială îndreptățirea mișcării noastre naționale, că trebuie să li se pună zăgaz dezvoltării acelor. Se provoacă la Germania și ne aduce de pildă cazul Alsaciei și Lorenei, iar din Anglia chestia Irlandezilor, ba chiar și Franța ar avea deja o chestie de naționalitate cu Baschizii, și a amintit apoi că există o chestiune ruteană și polonă. ...

În legătură cu chestia ... universității st. Coleg Albert Berzeviczy și-a exprimat mirarea că fostul deputat Vasile Goldiș îndrăznește într-o broșură să ceară universitate. ... cred că nu e sacrilegiu dacă cerem ... universitate pe seama noastră. În sfârșit cultura noastră crește, dincolo în România de asemenea cultura s-a ridicat la un nivel înalt, și aceea nu o poți opri, nu poți spune că băiatul acestui Cicio Pop poate să se cultive până în clasa a opta a gimnaziului românește, dar după aceea trebuie să se sfârșească cultura națională ! ...

Mulțumesc dlui ministru președinte, că a răspuns dlui Berzeviczy asupra catehizării. La catehizare nu se potrivesc regulamentele de la celelalte obiecte de studii. Religia se poate propune exclusiv numai în limba maternă, pentru că stă în legătură cu biserica, cu ritul, liturgia și la unii stă în legătură chiar cu o altă limbă, cum e bunăoară la Sârbi, cu limba slavă veche. Mi-ar părea bine dacă majoritatea camerei s-ar convinge, că nici interesul statului, nici interesul limbii nu poate pretinde, să se predea religiunea în limbă străină, pentru că acesta e un domeniu al bisericii, al părinților, al vetrei familiare, unde statul nu are amestec. ...

Îmi pare rău că dl prim ministru nu acceptă acest punct de vedere față de școlile populare chiar acum, când în toate părțile lumii sunt cu cea mai mare atenție pentru instruirea în limba maternă în școlile populare. ... Și eu sunt de o părere cu acela cari cred că un parlament democratic o va rezolva. Dar, scuzați, nu am nici o încredere că opoziția unită va crea acest stat democratic.

Anexa 6

**Discursul deput. Șt. C. Pop
rostit în ședința din 12 septembrie a dietei**

La vorbirea de inaugurare a domnului ministru-president *Wekerle*, domnul deputat *Dr. Ștefan C. Pop* a răspuns, în numele partidului național român, următoarele:

On. Cameră ! Cu prilejul prezentării guvernului Esterházy mi-a revenit mie rolul onorific, să dezvolt în numele partidului meu poziția ce o luăm noi. Atunci am declarat că luăm cu bucurie la cunoștiință, că Maj. Sa Regele însuși a hotărât democratizarea țării și însuși a cerut de la reprezentanța poporului să se realizeze democrația. Am dat expresiune bucuriei noastre și pe motiv, că tocmai sufragiul universal este un punct unghiular al programului nostru. Dar și atunci am arătat, precum o declarăm și acum, că avem nedumeriri, pentru că fără rezolvarea chestiei de naționalități cu greu se poate spera o astfel de reformă democratică, care să satisfacă pe naționalități. O spunem aceasta mai ales din considerare față de situația culturală și economică a naționalităților. ...

Ne umple cu mare durere, că sub scurtul timp al guvernării cabinetului Esterházy nici n-am văzut alta, decât că corifeii cabinetului retras și corifeii actualului cabinet s-au luat la întrecere, care să facă un sufragiu democratic mai maghiar (Strigăte vivace: Numai aceasta ne trebuie) !

On. Cameră ! Democrația există numai una: adevărata democrație nefalzificată. O democrație, al cărei cadru va fi determinat prin supremația artificială, nu este democrație. Nimeni nu va trage nici când la îndoială supremația naturală a națiunii maghiare, pe care o considerăm de foarte prețioasă, dar a crea prin mijloace artificiale o supremație, este o imposibilitate morală.

Pe acest motiv am susținut totdeauna, că chestia trebuie rezolvită, pentru că am auzit și profesăm, că precum chestia de naționalități, așa și însăși democrația, - mai ales pe timpul războiului, - numai este numai chestie internă, ci are și referințe externe. Aceasta o simte fiecare.

Sunt mulți, cari ca condiții ale păcii viitoare scot în planul prim tocmai soluția ... de naționalități și crearea democrației. Atât la noi, cât și în antantă, sunt mulți cari cugetă astfel. Cine nu închide ochii în fața acelor evenimente, cari se petrec în jurul conferinței de la Stockholm și în alte părți, nu poate contesta aceasta.

Cu aceste mi-ași și putea încheia discursul, dacă ar fi vorba numai, că ce am spus atunci și ce trebuie să spun acum, în fața unui guvern nou, al cărui șef însuși a binevoit a declara, că are să bată aceeași cale, ca și nemijlocitul său predecesor în oficiu.

Dar mai am observări și gravamine, cari reclamă o sanare urgentă și asupra cărora sunt silit să atrag luare aminte a d-lui ministru-prezident.

Este fapt indiscutabil, că naționalitățile peste tot și naționalitatea română îndeosebi și-au împlinit în cursul întregului război datorința cu cea mai mare loialitate și ci jertfire de sine. ...

Partidul național român și-a suspendat în decursul războiului activitatea pe motiv, că nici pe departe să nu servească anză de a tulbura liniștea cu vreun fapt oarecare al său. Și ce a fost recunoștință ?

Lad Fényes: V-ați temut de soldații germani !

Dr. Pop: Înainte de toate s-a început liniștirea clasei intelectuale române.

Vilh. Szümegei: Protopopul de la Gyergyó a condus jefuirile !

Dr. Pop: Ni-au sistat presa, ca să fim lipsiți de singura armă, cu care să ne putem rectifica și apăra. Și apoi a urmat nenorocitul eveniment, la care nu am fost nici mijlocit și nici nemijlocit cauza. (Strigăte în stânga extremă: 70 de mii ați dezertat) ! ...

On. Cameră ! Românii din patrie își îndeplinesc datoria pe lângă repetatele laude și recunoștințe ale supremului șef și ale comandamentului suprem. Membrii clasei intelectuale române, întru cât o admite etatea și constituția lor, stau aproape fără excepție toți sub arme, și cu toate aceste nu voiți să admiteți, că sunt buni patrioți; zic, îndată după erumperea războiului, s-au început internările, care continuă și acum după un an, iar în temnițe gem de aceia, cari nici nu au fost ascultați, copii, adulți, ... contrar legii. ...

Am crezut, că guvernul nou va crea altă atmosferă, ca și noi să putem resufla. ...

Știm ce s-a întâmplat dincolo, în Austria. A început viața parlamentară și cel mai înalt protector al politicei practice a fost chiar Maiestatea Sa. La 1 iulie a fost publicat decretul de amnistiere, ale cărui frumoase cuvinte ar trebui să fie săpate în inima fiecăruia la noi. Decretul de amnistiere spune: „Politica de ură și răsbunare, provocată de împrejurări nesigure și totdeauna premergătoare ale războiului mondial, trebuie să fie înlocuită după război cu o politică de îngăduire, în orice împrejurare. Acest spirit trebuie să domnească și în interiorul statului. Dorințele poporului trebuie satisfăcute cu curaj și îngăduire reciprocă. Voiesc să exerciez domnia mea, cu ajutorul lui Dumnezeu, în acest spirit, voiesc să pășesc pe calea îngăduinței și să întind vălul uitărei peste toate acele regretabile rătăcirii politice, întâmplate înainte de război și în cursul lui, și cari au dus la urmări judiciare”. Mai departe acest înalt decret, care este și prin aceea „înalt”, că a iertat multe greșeli și rătăcirii, spune: „Consider aceasta de cel mai nimerit fel de-a arăta mulțumirea mea față de mila Domnului și de vitejii noștrii soldați, pentru câștigarea celei de a zecea luptă de la Isonzo”.

Întreb dar, de ce n-a venit acest spirit și dincolo de râul Leitha ? doar acel monarh nu poate avea două inimi, ci numai una și un gând; și cineva a împiedecat ca acel spirit să se valorifice și la noi. Și doar sper, că și d-voastră veți recunoaște, că slavă Domnului, la noi în Ungaria nu s-au întâmplat astfel de rătăcirii, ca și acolo, și totuși la noi nu domnește acel spirit, care a și început să arete dincolo efectele sale salutare. ...

Partidele cari susțin azi guvernul, au făcut la timp ca opoziție cea mai aprigă campanie pentru scoaterea din vigoare a procedurii militare austriece din 1855. Au afirmat în repetate rânduri, că este nu numai un anacronism , ci și o crimă în contra Ungariei, a proceda pe baza unei asemenea legi învechite. Și ce s-a întâmplat acum ? Pe baza &-lui 14 al legii XXXIII din 1912 s-a dat ordonanța ministerială, prin care cetățenii civili pot fi aduși înaintea tribunalelor militare și pe baza articolului 327 al codului militar, care este așa de elastic, că cuprinde în el orice delict, de la cele mai neînsemnate abateri, până la patricid, pe baza acestui paragraf zic au fost condamnați: copi, minori, bătrâni, bărbați și femei. Cum s-a întrunit parlamentul, Austria a crezut de urgența ei datorie de a pune capăt acestei situații rușinoase, și a scos pe civili de sub jurisdicția militară.

Din parlament. Interpelarea deputatului Dr. Ștefan C. Pop

În ședința din 24 octombrie n.c. a dietei ungare, deputatul naționalist român Dr. Ștefan C. Pop a adresat ministrului de interne interpelarea următoare:

„Onorată Cameră ! Din grozăviile războiului fac parte și măsurile preventive, luate contra cetățenilor țării noastre. Durere, că pe vremea mobilizării, am fost și eu martor unor astfel de grozăvii, când din comitatele Caraș-Severin, Timiș și Torontal au fost aduși un convoi de oameni de aceia, pe cari conducerea militară i-a adunat pentru internare. N-am văzut ceva mai dureros, mai regretabil, decât concetățenii mei sub biciul ocarei și lapidării mulțimei de pe stradă. Doamne au aruncat pietri asupra acestor oameni și cu umbrelele lor au vrut să le scoată ochii. (Neliniște în sală). Am fost martor ocular al acestor scene pe străzile Timișorii. Atunci au fost internați sârbii. Românii se aflau foarte puțini printre ei.

Atunci fiecare a spus, că în frigurile războiului, în lipsa de legi, poate și din zelul prea mare al autorităților, se iau astfel de dispozițiuni, cari dispoziții au jignit nespus libertatea cetățenilor. Dar, Onorată Cameră, deja în primul an al războiului s-au adus legi în această privință. Și dacă azi în interpelarea mea îmi ridic cuvântul în favoarea acelor, cari au fost smulși din cercul familiilor lor, și în diferite părți ale țării duc acum o existență tristă, de mizerie, o fac aceasta pentru că guvernul actual este angajat moralicește să ia măsuri în această chestiune. Legea de la 1914, articolul 50, când a fost făcută, opoziția de atunci a privit cu mare îngrijorare paragraful 10 din această lege. N-a fost șef de opoziție, care să nu-și fie exprimat teama de urmările acestui paragraf, cu toții cerând atunci garanții când a fost vorbă de confiscarea celor mai sfinte drepturi cetățenești.

Să-mi fie permis să redau pe scurt opiniile conducătorilor opoziției, ca să fie motivat ceea ce voiu afirma mai pe urmă.

Deputatul Simonyi-Semadan a cerut garanții, luându-se în considerare drepturile cele mai sfinte ale cetățenilor țării, propovăduind asigurarea despăgubirilor.

Deputatul Géza Polonyi a spus următoarele: „Nu voiesc să consimt la această lege, fiindcă se poate, ca la aplicarea acestui articol să fie ruinate în mod nevinovat existențe întregi.” Același deputat a rugat guvernul de atunci, să facă asigurarea de despăgubiri, să nu fie nimenea internat, căci numai în afaceri criminale este întemeiată o procedare atât de aspră. ...

E lucru caracteristic, că până și contele Stefan Tisza, care a prezentat acest proiect de lege, a emis ideia, ca să se instituie un for judiciar, cu totul neatârnat de guvern, care să reguleze situația internaților, și să stabilească dreptul de despăgubire.

Mi-am luat voie să citesc aceste declarații, ca să poată afirma, că guvernul acesta este obligat moralicește, ca în mod urgent, fără amânare, să ia măsuri în această chestiune.

După izbucnirea războiului cu România, a început adevăratul calvar pentru românii din Ungaria.

Dep. Ioan Novak (întrerupe): Au început trădările de patrie.

Dep. St. C. Pop: Ce au suferit, ce au pățimit românii ...

Dep. Iuliu Horváth: Și maghiarii din Ardeal !

Dep. St. C. Pop: Nu permit, ca atunci când vorbesc de cetățeni ungari, să mi se reproșeze ce-au suferit maghiarii pe urma dușmanului.

Dep. Iuliu Horváth: Ai vorbit de români.

Dep. St. C. Pop: Vorbesc de cetățeni de stat unguri. Atunci a început calvarul românilor. (Neliniște în stânga)

Dep. Ioan Novak: Și cu repet, că au început trădările de patrie.

Dep. Árpád Falussy: În Ungaria sunt numai valahi (oláh), în România sunt români !

Dep. St. C. Pop: Nu m-aș fi așteptat la așa un cinism. Preoți, învățători, țărani, bătrâni, tineri, copiii, într-un singur convoi, sau separați, au fost târați în diferite închisori, și după ce au trecut prin acest purgatoriu, au fost transportați în diferite părți ale Ungariei. Cei mai mulți au fost internați în comitatul Șopron, apoi alții risipiți în comitatele Torontal, Becicherecul-Mare, Zombor, Szentes și Dobrițin.

Din parlament. Interpelarea deputatului Dr. Ștefan C. Pop

Șt. C. Pop: E lesne aceluia să vorbească, care n-a suferit toate aceste necazuri. Trebuia să mă aștept la așa ceva, după ce am văzut ce bună dispoziție domnește în Cameră, în primele zile ale desbaterei indemnității. Totuși sunt încă aici oameni, cari de trei ani n-au avut voie bună, fiindcă au suferit mereu, nu numai aceia, cari au fost goniți din căminul lor, ca și noi, cari ședem aici, în parlament, cari simțim suferințele fraților noștri, ce nu de noi, ci de războiul groaznic au fost pricinuite.

Onorată cameră ! Că am dreptate, că mulți oameni nevinovați au trebuit să sufere, dovedește și faptul, că numai din comitatul Șopron, din 970 români internați 600 au fost retrimiși acasă. Acest fapt motivează afirmația mea, că mulți nevinovați au fost internați, și că au trebuit să îndure multe, fără să fie păcătuit cu ceva. Cazul lor merită prin urmare să fie rezolvat cât mai curând și mai cu dreptate.

Onorată cameră ! Își poate oare închipui cineva un lucru mai tragic, decât acela, când părintele e internat, fiul luptă pentru patrie pe front, iar mama cu copiii ei mai mici trăiesc în mizerie acasă ? Credeți oare, că aceasta este o simplă afirmațiune ? Dacă doriți, vă pot ceti până mâine dimineață documentele, cari dovedesc, că la cei mai mulți internați, fii lor au sângerat pe câmpul de bătaie, iar capii de familie, printre străini, trebuiau să se hrănească cu pâinea milei. O dovadă strălucită este și această scrisoare a unui părinte internat la Dobrițin, și care a avut nenorocirea să locuească la graniță, la Gyergyótölgyes.

O voce (din stânga): Acolo nimeni nu se poate întoarce încă acum.

Șt. C. Pop: Acest părinte încă la începutul războiului a fost prigonit, și odată cu fiul lui, aruncați în pușcărie. Când s-a dovedit nevinovăția lor, fiul a fost înrolat, iar părintele internat. Acest fiu, care a fost în temniță, ca trădător de patrie, este acum locotenent, decorat cu medalii de aur și de argint pentru merite militare, și a primit și Signum Laudis și Crucea de merit militară cl. III-a, el, trădătorul de patrie ! Acest fiu a voit să se prezinte la dl ministru, pentru a-l ruga de

grație pentru părintele lui și pentru cele patru surori ale lui, muritoare de foame. ...

Onorată Cameră ! Aș putea da un mănunchiu întreg de astfel de cazuri, de care ori ce om, care simte, nu numai că s-ar speria, ci și îngrozi.

Avem un avocat, ai cărui trei fii sunt în distinse poziții militare. O fetiță din împrejurimea Clujului, și care s-a prezentat când au plecat cei evacuați, a suferit un martiriu de 6 săptămâni sau luni, fiindcă a avut o ceartă cu fata cârciumarului din satul ei, și când s-a stabilit nevinovăția ei, a fost trimisă în comitatul Șopron, ca să sufere acolo mai departe. Tatăl ei este de 70 de ani, și maica ei de asemenea zace acolo, iar un unchiu al fetei a căzut în războiu.

Dar oare mai doresc domnii deputați să completez aceste date triste ? Doresc să le mai aduc și alte dovezi, ce teribile abuzuri s-au comis ? Convingerea mea este, că au fost cauzate numai de autoritățile inferioare, cari s-au descărcat de vechia ură ce aveau înainte de război și s-au răzbunat pe frații lor, aruncându-i în mizerie și rușine. (Strigăte în stânga: Cum sună motivarea ? De ce nu vorbiți de transfugi ?) Eu vorbesc de cei internați. Onor. Deputați ! Măsurile luate la început fiecare le-a considerat așa, în vederea faptului, că un asemenea război n-a mai fost, în asemenea timpuri bănuiala, măsura nechibzuită e la ordinea zilei, deci totul se explică; însă mai târziu, când situația s-a liniștit, când a trecut furtuna, când nu mai este nimic lângă hotarul țării, menținerea unei asemenea stări este mai mult decât nemilostivire. După expresia d-lor G. Polónyi și Ștefan Rakovszky: „Acest abus în contra legii duce la tiranie”. Nu acuz actualul guvern și nu am interpelat din această cauză, ci numai fiindcă măsurile pe cari neapărat trebuie să le ia guvernul, sunt motivate prin așa importante cauze. Nu e vorba numai de aceea, că unul sau altul a părăsit de 14 luni căminul său și a neglijat cu totul gospodăria lui și că viața și sănătatea lui este în joc, ci și că mulțimea de copii, averea, totul se distruge. Și de ce ? Cui folosește ?

Onorată Cameră ! Se apropie eara. Am fost în primăvară singur în comitatul Șopron. Cine cunoaște această regiune, știe că nu este prea productivă. (Contraziceri în stânga)

Un glas din stânga: Una din cele mai bune !

Dep. Fényes László: Românii ar fi luat-o și aceea, dacă ar fi putut !

Dep. Șt. C. Pop: D-ta d-le deputat aveai obiceiul să aperi interesul poporului. (Râsete) Se vede, că pentru d-ta nu există alt popor pe lume. Iarna n-au fost lemne la Șopron. Nu s-a putut face foc. Vara nu s-au putut hrăni internații, fiindcă n-au fost mijloace, și scumpetea era așa de mare, că cei cari căpătau cele două coroane, puteau lua cu ele 2 ouă. Se apropie earna, care este teribină, mai ales acolo unde lipsește materialul de încălzit și nu sunt alimente. Atrag atenția onor. Guvern asupra faptului, că nici pentru bani nu capătă mâncare și de geaba se jelesc. Aceia, unde au fost în gazdă, le-au spus să se mute. Ce împiedecă acum repatrierea acestor oameni ? Poate vechia acasă a fostului ministru de justiție, că s-au întâmplat multe delictе în contra intereselor armatei ? Aud mereu, că comandantul suprem al armatei este contra repatrierii internaților. Spiritul legii este, ca asemenea internări în interesul armatei se pot opera numai în zona operațiilor de război. Cum de au fost internați români din comitatul Aradului, care n-a fost niciodată zonă de operații ? Internații din comitatul Aradului, sunt cei mai de treabă oameni. Au numai o singură vină. Anume, că sunt ceva mai cărturari (citiți), mai independenți și poate au făcut cândva opoziție în consiliul județean. (Sgomot și contraziceri în stânga)

Dep. Vilhelm Sűmegi: Octavian Goga (sgomot și strigăte în stânga: Lucaciuc ! Președintele sună).

Dep. Șt. C. Pop: Nu vorbesc despre aceștia ! Așa cum s-au terminat toate, trebuie pus capăt și acestor internări. Și prusienii sunt foarte severi, și totuși în Prusia n-au fost internați decât aceia, cari au criticat cu deosebită asprime organizația armatei, cum au fost părtașii violentei fracțiunii socialiste a dep. Liebknecht. Dar măsurile prusiene n-au ținut mai mult de șase luni și după 6 luni internații au fost liberați. La noi sunt mulți internați de peste 14 luni și încă nu li s-a dat drumul acasă. (Sgomot în stânga). ...

... De când am anunțat aceste fapte, am fost informat, că armata dă hrană internaților. Nu știu sub ce titlu, însă fapt este, că datoria statului este de a-i susține și nu dădu-le ceva, ca de pomană, ci îngrijindu-i conform poziției lor. Iarna, preoții și învățătorii au mers în pădure să taie lemne, spre a nu degera de frig, și iarna preoții au intrat ca salahori, spre a putea trăi, ba unul s-a făcut chiar bărbier ! Rog foarte mult onor. Guvern, ca bazat pe datoria morală, care a exprimat-o cu ocazia discuției acestei legi, să ia măsuri cât se poate de

grabnice. După modesta mea părere, ministrul care singur a dat ordinul în chestie, îl poate tot el retrage. Dacă procedăm pe aceeaș cale birocratică a corespondenții, vine iarna și pier acolo cei mai mulți din oamenii noștri. Veneratul primar al orașului Biserica-Albă, advcatul Roșiu, a murit de boala grea contractată acolo. (Sgomot). Doar nu vom lăsa să piară fără nici o vină concetățenii noștri, destul că pier de glonțul dușman și de boale.

Din parlament.
Interpelarea deputatului Dr. Ștefan C. Pop
(Fine)

Adresez d-lui prim-ministru și ministrului de interne următoarea interpelare:

(Citește):

1. Este aplecăt onor. ministeriu a dispune încetarea internărilor cetățenilor români, pe baza &-lui 10 al legii 1914: L, a dispune libertatea lor și despăgubirea lor pentru pagubele suferite ?

2. Întru cât întoarcerea unora la căminuri ar fi periculoasă din punctul de vedere militar, este dispus ministrul a permite acestora să se mute la rude sau prieteni ?

3. Este dispus guvernul a forma un consiliu de magistrați, cari în mod cu totul independent de guvern ar îngriji de chestiunea internațiilor, ar lua măsuri pentru rehabilitare și ar stabili suma despăgubirilor ?

4. Este dispus ministrul, ca pe baza legii din 1914: L, & 10, să se îndeplinească datoria sa, de a se îngriji, ca tot ce este necesar pentru acei, cari nu se pot susține din proprii mijloace, să li se dea, și a-i îngriji cu îmbrăcăminte și lemne de foc ?

Înțelesul punctului 2 al interpelării este acela, că dacă din interes militar vreun internat nu poate fi liberat, fie din cauză, că șade aproape de câmpul de luptă, sau chiar în zona de operații, să i se permită a se muta la rude sau prieteni, la cari poate trăi. Aceasta este recomandabil și din punct de vedere fiscal, fiindcă astfel statul ar scăpa de mari sarcini. Și cred, că guvernul are dreptul a lua măsuri de îndreptare, însă nu dreptul de a face operă de răsbunare. Atrag atenția onor. Camere asupra unui fapt curios. Când cineva stă sub acuzare de instigație, este pierdut, chiar când cele trei foruri competente au pronunțat nevinovăția lui, ba în multe cazuri s-a stabilit minciuna și reaua voință a martorilor. Este destul să fie intentat contra cuiva un asemenea proces, ca acela să fie decretat ca nesigur.

Cred că stabilirea faptului dacă unul este sigur sau nesigur, s-a făcut cu puțină conștiințiositate și că s-au comis foarte multe abuzuri sub titlul „interesul armatei”.

Rog foarte mult pe onor. domn prim-ministru și guvernul, să nu dispună o procedură birocratică, căci aceea nu va duce la nici un rezultat și nu se va găsi nici un om în lume, care judecă logic, și care ar putea motiva, că s-au internat oameni aduși din alte locuri decât terenul operațiilor militare, sub motivul intereselor militare.

Sunt internați cei mai de treabă și corecți oameni din regiunea comit. Cluj și Bihor, și asta numai din cauza, că fostului fișpan al partidului muncii nu-i plăceau românii. (Mișcare și contraziceri).

Onor. Cameră, rog a rezolva această chestie pe baza dreptului și a legilor.

La interpelarea aceasta domnul ministru de interne Ugron Gábor a răspuns numai decât următoarele:

După invazia trupelor române au fost într-adevăr internați cetățeni de naționalitate română pe baza &. 10 al legii L: 1914, dar nu în așa fel, cum a arătat-o în culori sinistre dl deputat, și anume, nu din punct de vedere preventiv. Dacă internarea s-ar fi făcut din punct de vedere preventiv, și nu represiv, atunci numărul celor internați ar fi fost mult mai mare decât 825. Au fost internați 825 inși, din cari 290 mai sunt astăzi internați, iar pentru 535 nu mai este motiv de internare.

Cât pentru întreținerea celor internați, conform unei înțelegeri între ministerul de interne și cel de război, acest din urmă a luat în sarcina sa susținerea și a plătit internaților ajutorul, care până la 1 martie 1917 era câte o coroană pentru copii mai mici de 8 ani, iar de atunci de 2 coroane pentru toți fără deosebire. Admit și eu, că față cu scumpirea traiului, această sumă a devenit insuficientă și tratez cu ministrul de război pentru urcarea acestei subvenții la 4 cor. pe zi. Internații au avut într-adevăr de luptat în acele 27 comune din comitatul Șopron cu greutate, atât în ceea ce privește alimentarea, cât și încălzirea, dar chiar eri a fost acolo un delegat trimis de mine și care-mi raportează, că greutatea ce întâmpină internații cu hrana, îmbrăcămintea și încălzirea, nu sunt mai mari, decât cele ce suferă restul populației din comitatul Șopron. (Așa este ! În stânga)

Pot asigura pe dl deputat, că toate măsurile în interesul populației din comit. Șopron, vor fi luate, fără a se face distincțiuni între internați și ceilalți locuitori. (Aprobări).

Cât pentru susținerea d-lui deputat, că au fost internați români numai fiindcă n-au plăcut fișpanului de atunci, observ, că această afirmație, după părerea mea, nu corespunde faptelor, deoarece și astăzi mai sunt internați 290, și informațiile relative la ei nici n-au fost date la fișpan. Toate internările sunt motivate, toate revizuirile în privința unora din internați au fost ordonate de luni de zile, pe baza acestor revizuri unii din internați au fost liberați și trimiși acasă, altă parte însă a rămas mai departe internată, pe baza hotărârei unanime, atât a autorităților civile, cât și militare. Și considerațiilor lor trebuie să le avem și noi în vedere, când între inimizii noștri se află și națiunea română.

Când pentru faptul, că s-au internat și locuitorii din alte localități, eroarea d-lui deputat provine de acolo, că nu localitățile în chestie, ci anumiți locuitori ai lor, s-au dovedit, că nu sunt de încredere. (Aprobări). Să fie convins dl deputat, că nu vom menținea pe viitor internarea nimănui, pentru care autoritatea civilă sau militară nu cere măsura acestora. Rog. Onor. Cameră a lua la cunoștință de răspunsul meu. (Vii aprobări).

Președintele: Dorește dl interpelat a lua cuvântul ?

Dep. Șt. C. Pop: Onor. Cameră ! Regret că n-am primit de la dl ministru răspunsul așteptat. Eu am crezut că d-l ministru are obligația morală a spune, că internările au încetat eo ipso (de la sine), căci a trecut timpul lor. Am așteptat, ca d-l ministru să spună: Da, le dau libertatea, căci actualul guvern democrat dă fiecăruia dreptul de a se rehabilita. (Sgomot). Cer iertare, dar domnește ordinea celui mai obscur „cabinet noir” și nenorociții nu știu nici azi, de ce sunt acolo. Sau sunt și acolo motive secrete ? Tocmai într-un stat liber și democrat trebuie dat fiecăruia posibilitatea de a se rehabilita. (Strigăte în stânga: Și față de spioni ?) Mă rog, dar d-voastră cari voiți a alcătui o lume nouă în Ungaria ...

Dep. Sigismund Eitner: Da, dar o lume maghiară ! (Aprobări în stânga).

Dep. Șt. C. Pop: Atunci noi n-o să mai avem loc aici ? (Sgomot). Voiți să alcătuiți o lume, în care naționalitățile nu mai au loc ?

(Strigăte în stânga: Va fi loc, dar pentru cei cinștiți). Noi cu cinste și cu jertfe ne-am stabilit în limitele acestui stat !

O voce din stânga: Cu jertfe ?

Șt. C. Pop: Cu atâtea jertfe, ca și d-voastră, ba mai mult: am luptat contra fraților. Am fost într-o poziție grea, și totuși ne-am făcut datoria. M-am așteptat ca d-l ministru să declare, că suspendează internările. Sau dacă nu le suspendează, să spuie cu ce acuză pe internați, ca aceștia să se poată apăra. Suntem în anul al 4-lea de război, doar nu voiți, ca aceste familii să fie complet ruinate, dacă acest război, - ferească Dumnezeu - mai ține cine știe cât. Căci doar în acest caz, e vorbă de o pedeapsă mai grea decât închisoarea. Eu simt și știu, că dv. toți judecați ca mine, căci un om cu spiritul dreptății, nici nu poate judeca altfel. Această nenorocire nu poate distruge viitorul și existența acelor familii, numai pe baza unor învinuiri false, în contra cărora nu se pot apăra cei acuzați. În acest caz e mult mai bine pentru acei cari au furat și au ajuns în închisoare, căci aceia știu, că după un timp anumit vor fi liberi. Rog foarte mult a judeca situația noastră după normele dreptății și ale cavalerismului. Luați în considerație, că sute de mii de români au căzut și au apărut cu arma, alături de d-voastră, această patrie. (Sgomot) Da trebuie să spunem: „Frate, te acuză cu aceasta, îți deschid calea de a te rehabilita”. Citez cuvintele conducătorilor d-voastră, cari au spus, că fără rehabilitare, puterea dată guvernului duce la tirănie. Și va fi într-adevăr tirănie, dacă veți distruge familii cu totul nevinovate și anume cetățenii ungari. Regret foarte mult, dar nu pot lua la cunoștință răspunsul d-lui ministru.

Președintele: Cred că d-l ministru de interne a răspuns la această interpelare și în numele d-lui prim-ministru ?

Ministrul de interne *Ugron*: Da !

Dieta ia răspunsul la cunoștință.

Ștefan Cicio Pop
Un om. O istorie
-album-

Ștefan Cicio-Pop cu familia și prietenii

Cu soția sa Eugenia

În familie

Carte poștală de la familia Bologa, 1928

Implicare în viața politică

Delegația celor 10,
tratative-contele Tisza

Consiliul Dirigent,
Resortul Cultelor

Dimitrie Bogoș,
Ștefan C. Pop și
Ion Pelivan

Delegați la prima
Conferință balcanică

Campania electorală,
Curtici, 1926

Sfințirea troiței,
Dealul Mitropoliei,
București, 1928

Punerea plăcii
comemorative,
casa lui Ioan Rațiu,
Turda, 18 august 1928

Festivitățile Blocului
Național Român, Arad

Conducerea PNT,
1930

Festivitățile PNT,
Conop, Arad

Cu alți politicieni,
Madrid

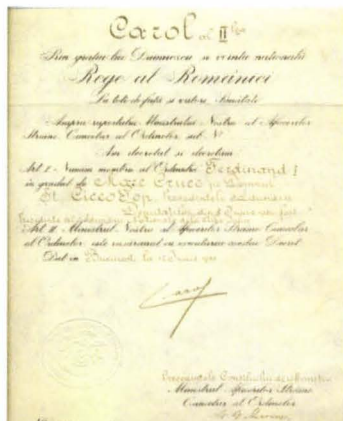
Primirea nunțului
papal, Arad

Nicolae Titulescu,
Arad, 1932

Brevet de decorare.
Ordinul *Ferdinand I*
în grad de *Mare Cruce*

Decorații cu
Ordinul *Ferdinand*, 1933

Ordinul *Ferdinand I*
în grad de *Mare Cruce*

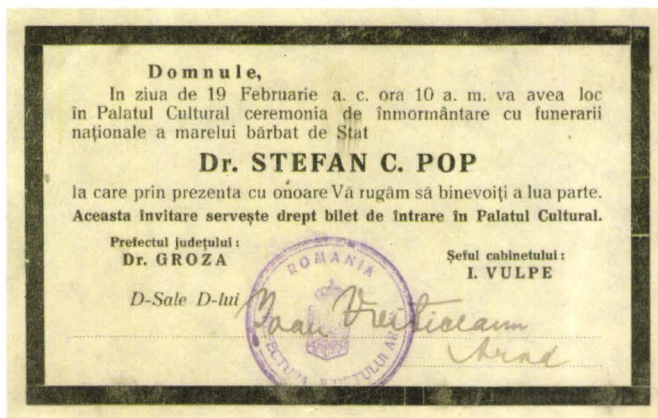
Ordinul *Coroana României*

Ordinul *Grigore cel Mare*
în grad de *Mare Cruce*

Invitație la ceremonia
de înmormântare a lui
Ștefan Cicio Pop

Înmormântarea
lui Ștefan C. Pop

Diploma de
Cetățean de Onoare
a lui Ștefan C. Pop,
Arad, 1 Decembrie 1998

ISBN: 978-973-1869-28-5

<https://biblioteca-digitala.ro>